

**21. YÜZYILDA TÜRKİYE’DE DÜZENLENEN CAMİ TASARIM
YARIŞMALARINDA KULLANILAN KUBBE VE MİNARE ÖGELERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ANALİZİ**

Muhammet Sami YAYLALI

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MİMARLIK ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2022

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

İmza

Muhammet Sami YAYLALI

29/06/2022

21. YÜZYILDA TÜRKİYE’DE DÜZENLENEN CAMİ TASARIM
YARIŞMALARINDA KULLANILAN KUBBE VE MİNARE ÖGELERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK ANALİZİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Muhammet Sami YAYLALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Haziran 2022

ÖZET

Camiler İslam dininin yayılışı ile birlikte dünya genelinde inşa edilen yapı türleri arasına girmiştir. İçinde bulunduğumuz 21. Yüzyılda camilerin inşasından önce tasarıma karar verme aşamasında tasarım yarışmaları yaygınlaşmıştır. Tasarım yarışmaları Türkiye’de cami mimari konusundaki tartışmaların daha sağlıklı zemine oturması için bir fırsat sunmaktadır. Günümüzde camilerin yeri, büyüklüğü, minare sayısı, kubbeli veya çatılı oluşu tartışma konusu olmaktadır. Mabet olması nedeniyle camiler hakkında cami kullanıcıları, imamlar, medya, cami yaptırma ve yaşatma dernekleri, idari kurumlar ve siyasiler olmak üzere farklı kesimlerin çeşitli görüşleri ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada, proje elde etme yöntemlerinden cami tasarım yarışmalarında ödül alan tasarımlar üzerinden kubbe ve minare konusundaki yaklaşımların değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Çalışmanın hedefi doğrultusunda uygulanan yöntem ise, Türkiye’de 21. yüzyılda yapılan cami tasarım yarışmalarını kapsayarak bu yarışmalarda ödül alan projelerin mimari yaklaşım, kubbe ve minare tutumları açısından karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi şeklindedir. Yapılan değerlendirmeler neticesinde cami tasarımı yapan mimarların cami tasarımları hususunda veriler elde edilmiş olup kubbe ve minare gibi tasarımların mimari öğeleri irdelenmiştir. Cami tasarımı yarışmaları üzerinden yakın gelecekte inşa edilebilecek camilerin tasarım eğilimleri değerlendirilmiştir.

Bilim Kodu : 80109
Anahtar Kelimeler : Cami, tasarım yarışması, minare, kubbe, mimari
Sayfa Adedi : 107
Danışman : Doç. Dr. Önder AYDIN

A COMPARATIVE ANALYSIS OF DOMES AND MINARETS USED IN THE
MOSQUE DESIGN COMPETITIONS IN THE 21st CENTURY IN TURKEY

(M. Sc. Thesis)

Muhammet Sami YAYLALI

GAZİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES

June 2022

ABSTRACT

Mosques have become one of the building types built around the world with the spread of the religion of Islam. In the 21st century we are living in, design competitions have become widespread in the process of deciding on the design before the construction of mosques. Design competitions provide an opportunity for the discussions on mosque architecture in Turkey to settle on a healthier ground. Today, the location, size, number of minarets, domed or roofed mosques are the subject of discussion. Due to the fact that mosques are temples, there are various opinions about mosques, including mosque users, imams, media, mosque construction and survival associations, administrative institutions and politicians. In this study, it is aimed to evaluate the approaches to the dome and minaret through the designs that won awards in mosque design competitions, one of the methods of obtaining projects. The method applied in line with the aim of the study, on the other hand, includes the mosque design competitions held in Turkey in the 21st century and the comparative evaluation of the award-winning projects in terms of architectural approach, dome and minaret attitudes. As a result of the evaluations, data were obtained on the mosque designs of the architects who designed the mosque, and the architectural elements of the designs such as domes and minarets were examined. The design trends of mosques that can be built in the near future have been evaluated through mosque design competitions.

Science Code : 80109

Key Words : Mosque, design competition, minaret, dome, architecture

Page Number : 107

Supervisor : Assist. Prof. Dr. Onder AYDIN

TEŞEKKÜR

Hem ders sürecinde hem de tez sürecinde deneyimleri ve derin bilgi birikimiyle yalnız tez kapsamında değil, akademik ve kişisel gelişimime büyük katkı sağlayan, anlayışlı ve bilge tavırlarıyla her aşamada çalışmalarımı destekleyen ve beni yönlendiren çok kıymetli danışmanım Doç. Dr. Önder AYDIN' a teşekkür ederim. Beraber çalışmaya başladığımızdan bu yana olduğu gibi, tez sürecinde de beni daima cesaretlendiren, mesai saatleri içinde ve dışında anlayışlarını desteklerini esirgemeyen değerli Genel Müdürüm Banu ASLAN ve kurum amirlerim Elif UZ, Metin SAĞIR ve Serpil PALTUN' a teşekkür ederim. Tez çalışmalarımda beni hep destekleyen kıymetli eşim Zeynep YAYLALI, annem Ayşegül YAYLALI ve babam Hüseyin YAYLALI' ya ayrıca teşekkür ederim. Bu zorlu ve yoğun süreçte yanında olamadığım tüm aile üyelerime ve arkadaşlarıma anlayışlarından dolayı minnettarım.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xii
RESİMLERİN LİSTESİ	xiv
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI	7
2.1. Cami ve Mescit Kavramları	7
2.1.1. Caminin bölümleri.....	9
2.1.2. İslam şehrinde caminin konumu.....	10
2.2. Camilerin Tarihi.....	11
2.2.1. Dünyada ve Anadolu’da ilk camiler	11
2.2.2. Edirne Selimiye Camii’ne kadar cami mimarisi.....	13
2.2.3. Edirne Selimiye Camii sonrası camiler.....	23
2.2.4. Günümüz Türkiye’inde camiler	25
2.3. Kubbe	32
2.3.1. Kubbe tanımı	33
2.3.2. Kubbenin işlevi	34
2.3.3. Kubbenin tarihi	36
2.4. Minare	39

	Sayfa
2.4.1. Minarenin tarihi	40
2.4.2. Minarenin bölümleri	41
2.4.3. Minare sayıları ve minarenin kullanım yerleri.....	42
3. MATERYAL VE METOT.....	45
4. DÜNYA VE TÜRKİYE’DEKİ CAMİ TASARIM YARIŞMALARI....	47
4.1. Tasarım Yarışmaları ve Süreçleri.....	47
4.2. Dünyada Cami Tasarım Yarışmaları.....	49
4.2.1. Uluslararası Londra Merkez Camii tasarım yarışması	49
4.2.2. İslamabad Camii uluslararası mimari proje yarışması.....	52
4.2.3. Bağdat Devlet Camii yarışması	53
4.2.4. Abu Dabi cami tasarım yarışması.....	57
4.2.5. Strazburg Büyük Cami tasarım yarışması	59
4.2.6. Tiran cami ve müze tasarım yarışması	60
4.2.7. Uluslararası Priştine Merkez Camii yarışması.....	62
4.2.8. Köln Merkez Camii tasarım yarışması.....	63
4.2.9. Musul Ulu Cami yarışması.....	66
4.2.10. Preston cami tasarım yarışması.....	67
4.3. Türkiye’de 20. Yüzyıldaki Cami Tasarım Yarışmaları.....	68
4.3.1. Kocatepe cami yarışmaları	68
4.3.2. Samsun Diyanet Sitesi cami yarışması.....	71
4.3.3. Batıkent İslam Merkezi mimari proje yarışması.....	72
5. 21. YÜZYILDA TÜRKİYE’DE DÜZENLENEN CAMİ TASARIM YARIŞMALARINDA KUBBE VE MİNARE KULLANIMI.....	75
5.1. Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması	75

	Sayfa
5.2. Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Ulusal Mimari Proje Yarışması	77
5.3. İstanbul Çamlıca Camii Mimari Proje Yarışması	79
5.4. Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması	82
5.5. Mehmet Kavuk Camii Konsept Yarışması.....	84
5.6. Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. kategori	85
5.7. Cami Tasarımı Fikir Yarışması 2. kategori	87
6. KIYASLAMA VE DEĞERLENDİRME	91
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	95
KAYNAKLAR	97
ÖZGEÇMİŞ	107

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 2.1. Mimar Sinan'ın kubbeli plan denemeleri	15
Çizelge 2.2. Mimar Sinan'da avlu kütle oran tipolojileri	16
Çizelge 2.3. Türk İslam camileri gelişim izleği	17
Çizelge 2.4. Edirne Selimiye Camii sonrası Osmanlı'da cami gelişim izleği	24
Çizelge 2.5. Türkiye'de yıllara göre cami sayılarının değişimi	26
Çizelge 2.6. Kubbe çeşitleri	35
Çizelge 2.7. Dünyada çeşitli kubbeli camiler	37
Çizelge 2.8. İslam şehirlerinde minare formları	41
Çizelge 3.1. Alan çalışması için belirlenen cami tasarım yarışmaları	45
Çizelge 3.2. Örnek yarışma kubbe minare mimari yaklaşım değerlendirme tablosu ...	46
Çizelge 5.1. Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması künyesi .	75
Çizelge 5.2. Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması	76
Çizelge 5.3. Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması künyesi	77
Çizelge 5.4. Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması	78
Çizelge 5.5. İstanbul Çamlıca Camii Mimari Proje Yarışması künyesi	79
Çizelge 5.6. İstanbul Çamlıca Camii Mimari Proje Yarışması	80
Çizelge 5.7. Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Yarışması künyesi	82
Çizelge 5.8. Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Yarışması	83
Çizelge 5.9. Malatya Mehmet Kavuk Cami Konsept Proje Yarışması künyesi	84
Çizelge 5.10. Malatya Mehmet Kavuk Cami Konsept Proje Yarışması	84
Çizelge 5.11. Cami Tasarımı fikir Yarışması 1. Kategori künyesi	85
Çizelge 5.12. Cami Tasarımı fikir Yarışması 1. Kategori	86
Çizelge 5.13. Cami Tasarımı fikir Yarışması 2. Kategori künyesi	87

Çizelge	Sayfa
Çizelge 5.14. Cami Tasarımı fikir Yarışması 2. Kategori	88
Çizelge 6.1. Minare sayılarının değerlendirilmesi	91
Çizelge 6.2. Kubbe sayılarının değerlendirilmesi	91
Çizelge 6.3. Kubbe ve minare tercihlerine göre cami tasarım yarışmaları	92

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 1.1. Tez akış şeması	5
Şekil 2.1. Dünyanın farklı ülkelerindeki cami tipleri	8
Şekil 2.2. Caminin bölümleri	10
Şekil 2.3. Kubbeli ve minareli camilerin oranı	26
Şekil 2.4. Sosyal medya uygulamalarında cami gösterimleri	27
Şekil 2.5. Mimarlık 1. Sınıf öğrencileri arasında yapılan anket sonucu	28
Şekil 2.6. Kubbe.....	33
Şekil 2.7. Kubbe yerleşimi gelişim denemeleri	38
Şekil 2.8. Anadolu cami formları.....	39
Şekil 2.9. Minarenin bölümleri	42
Şekil 2.10. Tip cami kubbe minare oran ve açısı çizimi.....	43
Şekil 6.1. Kubbe tercihleri	93
Şekil 6.2. Minare tercihleri	94
Şekil 6.3. Minare bölüm tercihleri	94

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Mescidi Nebevi'nin mihrabı	9
Resim 2.2. Hünkâr mahfili.....	9
Resim 2.3 Mescidi Nebevi planı.....	12
Resim 2.4. Menuçehr Camii	13
Resim 2.5. Ülkelere göre cami sayıları	25
Resim 2.6. a) Çamlıca Camii b) Ataşehir Mimar Sinan Camii	29
Resim 2.7. a) Derinkuyu Camii b) Kınalıada Camii.....	29
Resim 2.8. a) Marmara İlahiyat Camii, b)Yeşil Vadi Camii	30
Resim 2.9. Terzibaba Camii.....	31
Resim 2.10. TBMM Camii	32
Resim 2.11. Sintaş' ta kurgan örneği	34
Resim 2.12. Cengiz Han'ın çadırı.....	36
Resim 4.1. Mimar dergisinin ilk sayısı	47
Resim 4.2. Birinci ödül perspektif.....	49
Resim 4.3. Londra Merkez Camii inşa edilmiş hali.....	50
Resim 4.4. İkinci ödül perspektif.....	51
Resim 4.5. Mete Arat, Cafer Bozkurt ve Kemali Söylemezoğlu tasarımı	51
Resim 4.6. Birinci ödül silüet	52
Resim 4.7. Alousi'nin cami maketi.....	53
Resim 4.8. Badran'ın cami maketi.....	54
Resim 4.9. Bofill'in cami maketi.....	55
Resim 4.10. Al-Madfai'nin cami maketi	55
Resim 4.11. Makiye ve Ortakları'nın cami maketi.....	56

Resim	Sayfa
Resim 4.12. Takeyama'nın cami maketi.....	56
Resim 4.13. Venturi'nin cami maketi	57
Resim 4.14. Yousef Abdelky Abu Dabi Camii kesiti.....	57
Resim 4.15. Cafer Bozkurt ve Doğan Kuban'ın Abu Dabi Camii maketi.....	58
Resim 4.16. Strazburg Camii maketi	59
Resim 4.17. Big firması cami perspektifi	60
Resim 4.18. Search cami perspektifi.....	61
Resim 4.19. Zaha Hadid'in cami kesiti.....	61
Resim 4.20. 21PR22 rumuzlu proje perspektif	62
Resim 4.21. 1025AC rumuzlu proje perspektifi	63
Resim 4.22. 487DH rumuzlu proje perspektifi	63
Resim 4.23. Böhm cami maketi.....	64
Resim 4.24. Walrath + Weinerth cami maketi.....	65
Resim 4.25. Lorber Paul cami maketi	65
Resim 4.26. Ertan Ergöçmen maketi	66
Resim 4.27. Musul Ulu Camii perspektifi	67
Resim 4.28. Preston Camii perspektifi	68
Resim 4.29. Saim Ülger ve Orhan Alnar'a ait projenin plan ve kesiti	69
Resim 4.30. Dalokay Tekelioğlu maketi.....	70
Resim 4.31. a) Kocatepe Camii b) Hüsrev Tayla Kocatepe Camii Planı	70
Resim 4.32. Kocatepe Camii iç görünüş.....	71
Resim 4.33. İşbilir ve Sevinç projesi maket	72
Resim 4.34. Samsun Site Camii kitabesi	72
Resim 4.35. Batıkent İslam Merkezi maketi.....	73

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler

Açıklamalar

m

Metre

m²

Metrekare

Kısaltmalar

Açıklamalar

İSAM

İslami Araştırmalar Merkezi

RIBA

Royal Institute of British Architects

TMMOB

Türk Mühendis ve Mimar Odalar Birliği

UNESCO

Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

1. GİRİŞ

İslam'ın yayılmaya başladığı topraklardan dünyada Müslümanların gittiği ve yaşamaya karar verdiği birçok noktada, İslam mabetleri olan camiler ve mescitler inşa edilmektedir. Namaz ibadeti için mekân sınırı bulunmasa da Müslümanlar, ibadetlerini birlikte ifa etmek için camilerde, mescitlerde buluşup hem sosyalleşir hem de ibadetlerini gerçekleştirirler.

Camilerin nasıl olması gerektiği hususu İslam'ın tarihi serüveninde zaman zaman gündeme gelmektedir. Camilerin yapımını isteyenlerin yönlendirmesine çok zaman maruz kalsa da mimarlar ve yapı ustaları kendi estetik anlayışlarını da eserlerine yansıtabilmişlerdir. Mimar ve yapı ustalarının katkıları, bazı eserleri uluslararası bilinir hale getirebilirken bazen de yerel çevrede bile tanınmayan eserler olmalarına sebep olmuştur.

Yeni imkânlar, yeni kavramlar ve yeni yorumlar ile cami mimarisi konusundaki tartışmalar 20. Yüzyılda ve 21. Yüzyılda farklı noktalara ilerlemiş hatta tematik camilerin ilk oluşum kıvılcımları görülmeye başlanmıştır. Bu kıvılcımların en çok rastlandığı alan ise daha bireysel özgürlüğe dayalı bir kulvar olarak nitelendirilebilecek cami tasarım yarışmaları olmuştur.

Cami mimarisi, 1400 yılı aşan serüveninde temel işlevini korumuş, ek işlevlerle de zamanla gelişmiştir. Ana işlevini korumasının yanında yerel farklılaşmalara da açık olan cami mimarisi, birçok şeyin basmakalıp olarak üretildiği post modern dönemde Türkiye gibi İslamiyet'in yaygın olduğu ülkelerde taklit örneklerin yanında biricik örnekleri de içinde barındırabilmektedir.

Teknoloji ve sanayinin önderliğinde gelişen mimarlığın cami mimarisine etkileri de ana işlev olan ibadet dışındaki yan işlevlerin tartışılmasına sebebiyet vermiş, geniş açıklık geçilmesi için kullanılan kubbeler, ezanın duyurulması için kullanılan minareler tartışılan mimari öğeler haline gelmiştir.

Cami tasarım yarışmaları tarihsel, sentezci, çağdaş ve benzeri yaklaşımların yarıştığı farklı fikirlerin, farklı yorumların cami tasarımlarının gelişimine katkı sunduğu ortamlar olduğu için kubbe ve minare gibi tartışılan cami mimari öğelerine yaklaşımları konusunda önemli.

Araştırmanın amacı

Bu çalışmada cami tasarım yarışmalarındaki kubbe ve minare yaklaşımları ele alınmış, cami tasarım yarışmalarında ödül alan projelerin üzerinden örtü biçimlerinden kubbenin kullanım şekli, malzemesi, yeri ve sayısı ile kullanılan minarelerin sayısı, yeri, malzemesi ve işlevinin araştırılması amaçlanmıştır. Özellikle kubbe ve minarenin kullanım sıklığı, tasarıma katkısı irdelenmiştir. Camilerdeki kubbe ve minarelere yönelik kullanım konusu cami tasarım yarışmalarına katılan mimarların ödüllü projeleri ışığında incelenmiştir.

Araştırma sorusu ve hipotezi

Araştırma “21. yüzyılda cami tasarımı yarışmalarında minare ve kubbe kullanım tercihleri nasıldır?” sorusu etrafında detaylandırılmıştır. Bu çerçevede “Cami mimarisinde yeni arayışlar örtü ve minare üzerindeki yorumlar ile değişim ve gelişim göstermektedir.” hipotezi sorgulanmıştır. Çalışmanın temel araştırma sorusunun cevaplanabilmesi için yapılan alan yazın taraması ile sırasıyla şu alt araştırma soruları da araştırılmıştır:

- Cami kavramsal olarak nedir? Camiyi diğer yapılardan ve mabetlerden ayıran özellikler nedir?
- Caminin mimari öğeleri nelerdir?
- Kubbe nedir camilerdeki kubbenin kullanımı tarihi ve mimari olarak nasıl gelişmiştir?
- Kubbeler nasıl sınıflandırılabilir?
- Minare nedir? Camilerdeki minarenin kullanımı tarihi ve mimari olarak nasıl gelişmiştir?
- Tasarım yarışmaları nasıl yapılmaktadır?
- Cami tasarım yarışmalarının Türkiye ve dünyadaki yoğunluğu nedir? Hangi örnekler vardır?
- Camilerdeki kubbe ve minare kullanımlarında tarihselci, sentezci ve çağdaş yaklaşım tercihleri cami tasarım yarışmalarında farklılık göstermekte midir?
- Tamamen bağımsız bir cami imgesinden bahsedilebilir mi?
- Gelecekte camilerde minare ve kubbe kullanımına dair öncü tasarımlar var mıdır?

Araştırmanın önemi

Semavi dinler olarak kabul edilen üç büyük dinin zaman çizelgesine göre sonuncusu olan İslamiyet, kadim toplulukların da aralarında bulunduğu Orta Doğu olarak nitelendirilen coğrafyada yayılmaya başlamış ve bizzat İslam Peygamberinin eliyle ilk mabedini ve yerleşim birimlerini oluşturmaya başlamıştır. İslam dininin mabetleri olan camiler ve mescitler dünyanın birçok noktasında inşa edilmiş, hepsinin birbirleriyle ibadet işlevlerinin yanında mimari olarak da ortak yönleri bulunmaktadır. Özellikle 20. yüzyıldan bu yana yapılan cami tasarım yarışmaları cami mimarisini kısmi de olsa etkilemişlerdir. Kubbe ve minare gibi camilerin hatta şehirlerin silüetini etkileyen mimari öğelerin cami tasarımında nasıl değerlendirildiğinin incelenmesi, gelecekte cami mimarisinin nasıl ilerleyeceği hususunda çıkarımlar yapılması, günümüz ve gelecek cami mimarlığına katkılar sunması açısından önem arz etmektedir. Ayrıca giderek sayısı artan cami tasarım yarışmalarının hem dünya hem de Türkiye'deki örneklerinin bir araya getirilerek değerlendirilmesi yeni yapılacak cami tasarımlarına ve tasarımcılarına fikri de olsa yön verebileceği düşünülmektedir.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda daha az sayıdaki cami tasarım yarışmalarındaki tasarımlar, kutsal kavramı üzerinden incelenmiş ve litürjik, hiyerofanik, sembolik gibi çeşitli kavramlar üzerinden değerlendirilmişlerdir. Bu çalışmada ise cami tasarım yarışmalarındaki tasarımlar kubbe ve minare öğeleri üzerinden analiz edilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıkları ve varsayımları

Araştırmanın alan kapsamı, cami tasarım yarışmalarının daha yoğun yapıldığı bir dönem olan 21. Yüzyıl ile sınırlandırarak tasarımcıların çalışmalarının daha yakın teknolojik imkânlar içinde bulundukları dönem kıyası sağlanmak istenmiştir. Minare ve kubbe öğeleri camilerin olmazsa olmaz öğeleri arasında olmadığı için tasarımcıların daha esnek kararlar alabildiği mahaller arasında yer aldığı için cami tasarımında en çok tartışılan hususların başında geldikleri için tercih edilmiştir.

Tasarım yarışmalarında katılımcıların isimlerini rumuzlarla gizleme zorunluğu olduğu gibi katılımcıların yarışmadan sonra da isimlerini gizli tutma hakkı devam etmektedir. Sadece

ödül alan yarışmacıların isimleri açıklanır. Bu nedenle alan çalışması kısmında yarışmalarda sadece ödül alan projeler değerlendirilmiştir.

Tüm yarışmaların ödül alan projelerinde pafta kullanım şekli tasarımcıya bırakıldığı için bazı tasarımcılar paftaları bölerek kullanmış ve eğer bütün halini kendisi başka bir platforma paylaşmadı ise kolokyum ve sergilerde edilen fotoğraflarda ulaşılamayan parçanın bilgisi elde edilememiştir şeklinde belirtilmiştir.

Alan çalışmasında kullanımı tercih edilen yarışmaların haricinde, konusu farklı olan başka yarışmaların içinde de cami tasarımı yapılması istendiği örnekler mevcut olmakla birlikte o tür örneklerin ana konusu cami olmadığı için kapsama alınmamıştır.

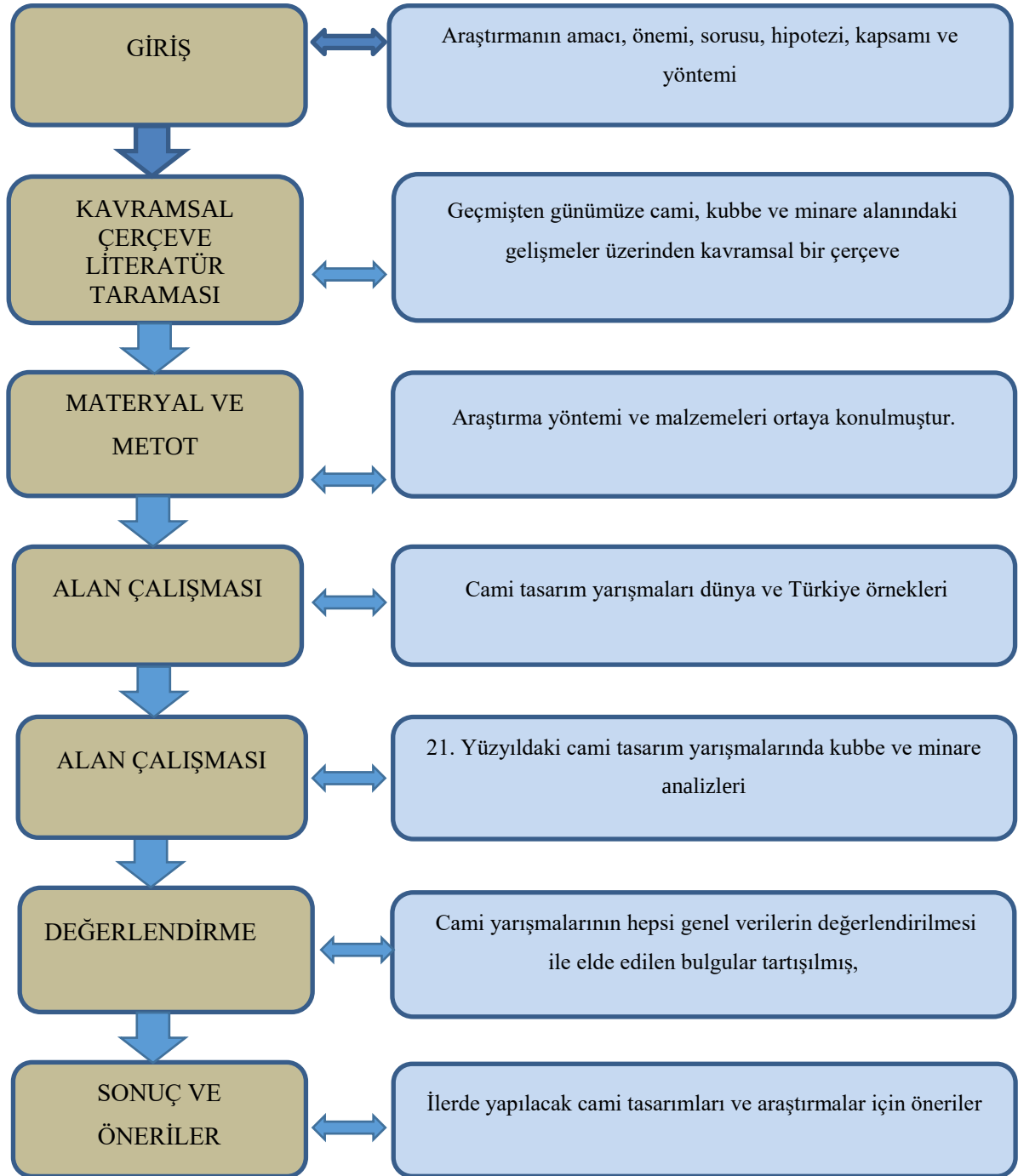
Bazı davetli yarışmaların jüri şartname gibi bilgileri hiçbir yerde paylaşılmadığı, ödül alan projelerden de sadece birinciye ait tek bir görsel paylaşıldığı için yarışma statüsünde olup olmadığı da bilinmediği için alan kapsamına alınmamıştır.

Araştırmanın yöntemi

Çalışma alanı kapsamındaki konuya kıyaslayıcı ve tanımlayıcı bakış açıları sunduğu ve konunun sorgulanmasına imkân veren bir yöntem olduğu için nitel yöntem tercih edilmiştir. Esnek şekilde hem yazılı hem görsel veriler, birincil ve ikincil kaynaklara ulaşılarak kuramsal bir çerçeve içinde belirlenmiş, müteakiben cami tasarım yarışmaları kronolojik bir sınıflandırma ile görsel materyaller üzerinden mimari yaklaşımları, kubbe ve minare konusundaki tutumları açısından irdelenmiştir. Çalışma temel olarak 7 bölümden oluşmaktadır.

- Birinci bölümde; araştırmanın amacı, önemi, sorusu, hipotezi, kapsamı ve yöntemi açıklanmış,
- İkinci bölümde; geçmişten günümüze cami, kubbe ve minare alanındaki gelişmeler üzerinden kavramsal bir çerçeve çizilmiş,
- Üçüncü bölümde; materyal ve metot ortaya konmuştur.
- Dördüncü bölümde, cami tasarım yarışmaları dünya ve Türkiye örnekleri ile ele alınmış,
- Beşinci bölümde, 21. Yüzyıldaki cami tasarım yarışmalarına odaklanılarak araştırma verileri toplanmış kendi içlerinde yorumlanmış,

- Altıncı bölümde, cami yarışmalarının hepsi genel verilerin değerlendirilmesi ile elde edilen bulgular tartışılmış,
- Yedinci bölümde ise, kıyaslamalar ve elde edilen veriler sonucunda araştırma sorusu ve hipotezi üzerinden ilerde yapılacak cami tasarımları ve araştırmalar için öneriler sunulmuş ve çalışma tamamlanmıştır.

Şekil 1.1. Tez akış şeması

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE LİTERATÜR TARAMASI

Bu bölüm kapsamında, tezin kuramsal altyapısını oluşturan kavramlara ilişkin araştırma verileri sunulmuştur. Cami ve mescit kavramları, caminin bölümleri, kubbe ve minare kavramları araştırılmış caminin mimari algısı tartışılmıştır. Kubbe ve minare gibi ögeler ele alınırken onların ilk kullanımlarından, kompozisyondaki yeri, işlevi, şekli ve malzemesi gibi hususlar da incelenmiştir.

Literatür taraması olarak dini kaynaklar, mimari kaynaklar, ansiklopedi ve sözlükler çalışma kapsamında kuramsal çerçeveyi belirlemek adına taranmıştır. Kaynaklar tümden gelim mantığıyla genelden özele doğru değerlendirilmiştir.

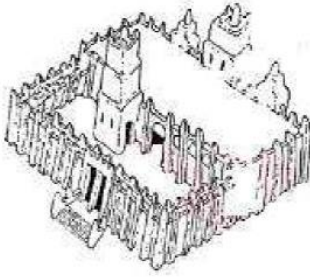
2.1. Cami ve Mescit Kavramları

Cami kelimesinin anlamına ulaşabilmek için secde kelimesine vakıf olmak gerekmektedir. Secede fiili Arapça kökenli bir kelimedir ve boyun eğmek, yere kapanmak gibi anlamlara gelmekte ve bu fiilin gerçekleştirildiği secde edilen mahal olarak mescit ifadesi cuma namazının kılındığı mescit olarak da cami ifadesi kullanılır [1]. Secde birçok dinin ve kültürün ritüel formlarında yer alan bir harekettir. Bu hareket dizleri üzeri çöktükten sonra başı yere gelecek şekilde kapanmayı tarifler. İslam’da farz olan namazda yapılan secdenin haricinde de secdeler vardır. Bunlar namazda yanılma halinde yapılması gereken sehiv secdesi ve Kuran okurken ya da dinlerken secde ayetleri geçen yerlerde yapılması gereken tilavet secdesidir. Ayrıca arzu edilen bir olayın gerçekleşmesi sonucu şükür secdesi olarak bilinen yere dizleri üzerinde kapanma olarak tarif edilen davranış gerçekleştirilmektedir [2]. İslam Peygamberi Hazreti Muhammed’in yeryüzü bana mescit kılındı, namaz vakti girince, herkes bulunduğu mahalde namazını kılsın hadisine göre Müslümanlar temiz ve güvenilir her yerde namaz kılabilirler [3]. Yani namaz kılmak için Kuran’da ya da hadislerde standart cami veya mescit formu tarifi yapılmamıştır. Cami kelime olarak toparlayan bir araya getiren demektir. Bayram ve cenaze namazlarının kılındığı üstü açık alanlara musalla, yol boyundaki yolcuların ya da geçiş yapan askeri birliklerin toplu halde namaz kıldığı yere de namazgâh denir [4].

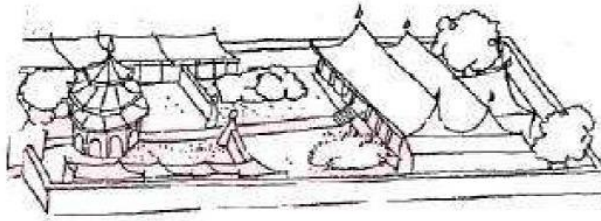
Cami, fiziksel mekân olarak cemaati yani insanları cem eder. Cami bir külliye ait ise

etrafındaki yapıları cem eder. Cami, rabbi ile kulu secde de bir araya getirerek, kullar arasındaki sınıf ayrımını, statüyü silerek aynı safta birleştirir, toplar. Cami mimari açıdan bir âlem tasavvurunun mimari formda izahıdır. Çünkü Allah, âlem ve âdemoğlu camide bir araya gelmektedir [5]. Şehrin İslam üzerine bir şehir oluşunu Hz. Peygamber Mescidi Nebevi ile başlatır. Aslında Mescidi Nebevi ilk külliye'dir, namaz hayatın merkezi olduğu için mescit de şehrin merkezidir [6].

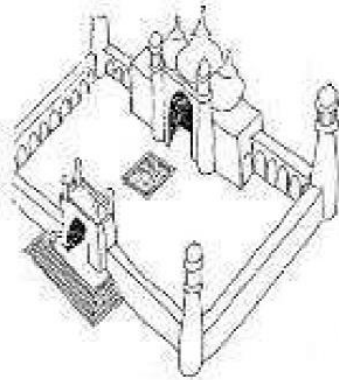
Müslümanların evi, kapısında ayakkabının çıkarıldığı yerle ilişki kurduğumuz mekândır. Cami yerin temizliği fikri üzerine kurulmuş bir yapıdır. Kâinatın küçük bir modelidir. İslam mimarisinde aslında kutsal mekân yoktur çünkü yeryüzünün hepsi kutsaldır. Her yerde namaz kılınabilir. İslam şehrinin çekirdeğinde cami mimarisi vardır [7]. Camiler İslam şehirlerinin silüetini oluşturan en önemli yapılardır [8]. Caminin en önemli işlevi cemaat halinde kılınan namazdır.

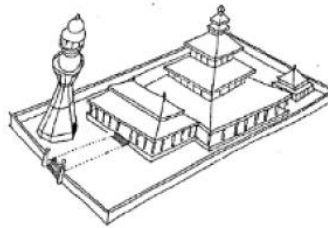
Batı Afrika'da cami

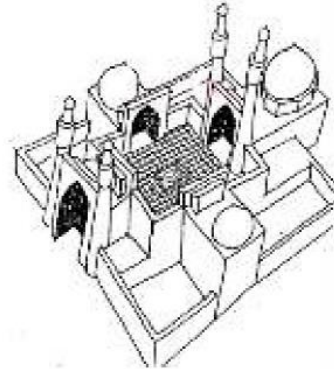
Çin'de cami

Hindistan'da avlulu tip cami

Güney-Batı Asya'da cami

İran-Orta Asya eyvanlı cami

Şekil 2.1. Dünyanın farklı ülkelerindeki cami tipleri [9]

Namaz ibadetinin çeşitleri vardır. Bu çeşitliliği belirleyen en önemli hususlardan birisi vakittir. Namazların önemli bir çoğunluğu vakte bağlıdır. Farz olan günlük sabah, öğle,

ikindi, akşam ve yatsı beş vakit namazları gibi cuma günü öğlen saatinde kılınan cuma namazı ve bayramların ilk günü sabah namazından sonra kılınan bayram namazları da vakte özel namazlardır. Vakte has namazların mescitlerde cemaatle kılınması güçlü bir şekilde tavsiye edilmektedir [10].

2.1.1. Caminin bölümleri

Caminin kible yönündeki sadece imamın sığabileceği büyüklükteki imamın namaz kıldırıldığı girintiye mihrap denir [11]. Büyük camilerdeki mihraplar taç kapıyı andırır [12]. İmamların cemaatin çoğunluğunu görerek hutbeyi okuduğu en az üç basamakla yapılan yüksekçe merdivene minber denilmektedir [13]. Vaizlerin vaaz verdiği kürsü, genellikle birkaç basamakla çıkılan duvarda asılı duran ya da yerden yükseltilmiş yarım daire mimari ögedir.

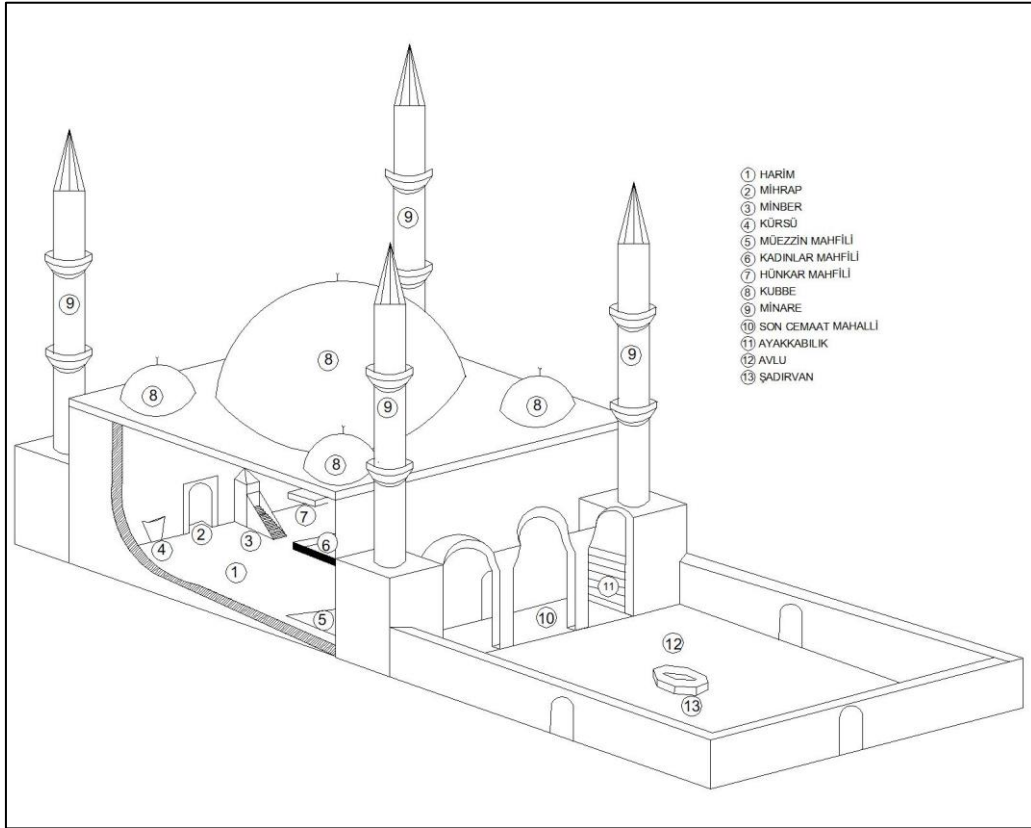
Resim 2.1. Mescidi Nebevi'nin mihrabı [14]

Müezzinlerin iç ezan ve kamet okuyabilmeleri için ayrılmış, günümüzde mikrofon ve hoparlörün bulunduğu genelde bir basamak yüksekliğindeki özel kısım müezzin mahfilidir. Selatin camileri denilen sultanın namaz kılmaya geldiği çoğunlukla kendilerinin yaptırdığı camilerde sultanın güvenliği için ayrılmış özel mahfillere hünkâr mahfili denir [15].

Resim 2.2. Hünkâr Mahfili [15]

Kadınlar mahfili, kadınlar için cemaatin arka kısmında ya da üst katta ayrılır. Caminin girişinde ayakkabıların düzgünce yerleştirilmesi için çok katlı raflardan oluşan ayakkabılık kısmı bulunur. Ezanın daha fazla insana ulaşmasını sağlayan yüksek kule tipi yapılara minare denilmektedir. Avlu, caminin etrafı revaklarla ya da duvarlarla çevrili ön bahçesi olup şadırvan, avluda yer alan abdest alınması için konumlandırılmış havuz ve çeşmedir. Son cemaat mahalli ise caminin girişinde son anda yetişenlerin namaz kılabilmesi için ayrılmış alandır [16].

Şekil 2.2. Caminin bölümleri

2.1.2. İslam şehrinde caminin konumu

İlk İslam şehirlerinde cami, konum olarak merkezi konumlara yerleştirilerek hem somut anlamda ulaşımın kolaylığı düşünülmüş hem de soyut anlamda din merkezli bir otoritenin vurgusu yapılmıştır. Zamanla büyüyen İslam şehirlerinin çeperlerinden merkeze ulaşım zorlaştıkça yeni cami ve mescit inşaları da söz konusu olmaya başlamıştır. Yeni inşa edilen camiler de bulundukları bölgenin merkezini etrafında oluşturmuştur bu sayede semt ve mahalle ölçeğine kadar camiler inşa edilmiş ve her yeni cami de kendi merkezini tahkim ederek şehrin büyümesine imkân sağlamıştır. İslam şehirlerinde cami ana toplanma mekânı olduğu için eğitim, vakıf, hazire, ticaret gibi yan işlevler de cami yapılarına kolayca eklemlenmiştir. Bu yapılar zamanla caminin merkez olma vurgusunu artıran etkenlerden olmuşlardır. Külliye fikrinin çıkış noktası da söz konusu yapıların eklemlenmesi ile oluşmuştur [17].

Şehir kurgusunda İslam'ın etkilerinin görülebildiği ilk şehirler Medine ve Mekke'dir. Basra, Kufe, Fustat, Şam, Kudüs ve Bağdat şehirleri İslam'ın önemli şehirlerinden olmuşlardır. Bu şehirlerin hepsinde en önemli ortak nokta camilerin şehrin ulaşım ve yönetim akslarında yer almasıdır.

2.2. Camilerin Tarihi

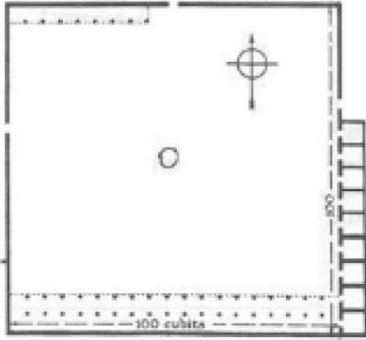
Müslümanların dünya üzerinde birçok ülkede yaşıyor olması, İslamiyet'in ülke ülke, şehir şehir yayılması camilerin de birçok coğrafyada inşa edilmesini sağlamıştır. Bu bölümde dünyadaki ilk camiler, Anadolu'daki ilk camiler ve Türkiye'deki şuan mevcut camilerin durumu ele alınmıştır.

Camilerin tarihi, diğer yapı türlerinden farklı olarak bir dinin mabet yapısı olduğu için ilk olarak nerede yapıldığı bilinmektedir ve farklı coğrafyalardaki inşa edilen ilk camiler de çoğunlukla bilinmektedir. Bu camilerin orijinal halleri günümüze kadar muhafaza edilememiş olsalar da kitabeleri ya da çeşitli yazılı eserler sayesinde yapılan değişiklikler bilinebilmektedir.

2.2.1. Dünyada ve Anadolu’da ilk camiler

İslamiyet’in gelişinden sonra Müslümanların ilk inşa ettiği ibadet mekânı 622’de hicret sırasında bizzat İslam peygamberi hazreti Muhammed’in de inşa çalışmalarına katıldığı ve onun tarifiyle inşa edilen Kuba mescididir. Kuba mescidi toprak taş ve hurma ağaçları ile inşa edilmiştir [18].

İslam Peygamberi Hazreti Muhammed’in Mekke’den Medine’ye hicretinden sonra Mescidi Nebevi inşa edilmiştir. Henüz o tarihte kible Kâbe olmadığı için Mescidi Nebevi’nin kiblesi, Mescidi Aksa’ya dönüktü daha sonra kiblenin değiştirilmesiyle birlikte Mescidi Nebevinin kiblesi de Kâbe’ye döndürülmüştür. Mescidi Nebevi’ ye bitişik olarak Hazreti Peygamberin evi yer almaktadır. Talebelerin, yardıma muhtaç kişilerin vakit geçirdiği, eğitim gördüğü suffice de Mescidi Nebevi’ nin içinde bulunmaktadır. Mescidi Nebevi’ nin avlusundaki kuyu ise daha sonra camilerde şadırvan yapımının ilham kaynağıdır [19].

Resim 2.3. Mescidi Nebevi planı [19]

İslam tarihindeki ilk camiler sadece ibadet ihtiyacını karşılayacak büyüklükte düşünülmüş İslam ülkeleri güç kazandıkça ekonomik, politik ve demografik güç cami mimarilerinde görsel ve boyutsal olarak da yansımıştır. Cami mimarisinde sembolik değerler, kültürel devamlılık ve biçimsel ifade bir arada değerlendirilmektedir [20].

Anadolu’da ilk cami konusu tartışmalı bir konu olmakla birlikte bugünkü Anadolu sınırları içindeki Müslümanların ilk fethettiği yer olan Antakya’da başka bir dine ait mabedin yerine cami yapıldığı ve bu caminin isminin de Kuran’da adı geçen Habibi Neccar’a atfedildiği için Habibi Neccar cami olduğu kabul görmektedir. Bu ilk camiden günümüze bir şey kaldığını söylemek oldukça zordur. Onun yerine yapılan günümüzdeki caminin ismi de Habibi Neccar

camiidir [21]. Anadolu’da Türklerin yaptığı ilk cami ise Kars anı harabelerinin yakınındaki Menuçehr camisidir. 1072 yılında Alparslan’ın komutanlarından Menuçehr tarafından yaptırılmıştır [22].

Resim 2.4. Menuçehr Camii [23]

2.2.2. Edirne Selimiye Camii’ne kadar cami mimarisi

Cami mimarisinin ana kaynağı olarak kabul edilen Mescidi Nebevi yapısı hem cemaat halinde ibadet, hem sohbet, hem eğitim gibi imkânları bir araya getirmiştir [24]. Peygamber döneminde Medine civarında mescidlerin sayısı 40’a ulaşmıştı ancak bunlarda Cuma namazı kılınmıyor, Cuma namazı yine sadece Mescidi Nebevi’de kılınıyordu. Mescidi Nebevi dışında ilk Cuma namazı Cuvasa Mescidinde kılınmıştır [25].

Cami mimarisindeki değişimin ilk izleri Küfe Cami, Fustat Cami ve Mescidi Nebevinin tadilatında görülmüştür. Müslümanların sayılarının artmasından dolayı yeni camiler yapmak yerine mevcut camileri genişletmeye karar verilirken çok ayaklı kısımlar eklenerek bu değişiklikler yapılmıştır [26].

Müslümanların fetih ve iskân politikası olarak toprakları genişledikçe kılıç hakkı denilen eski mabetler mescide çevrilmeye başlandı. Şam şehri Bizans’ın elinden alınınca eski bir Jüpiter tapınağının üzerine inşa edilmiş Yuhanna kilisesi yıktırılarak Emeviler döneminin en önemli eseri ve ilk anıtsal cami olarak kabul edilen Emeviye cami yaptırılmıştır [27].

Emeviler Döneminde kubbe ögesi ile tanışan cami mimarisi transept şema olarak tanımlanan Hristiyan mimari etkisini de üzerinde taşımıştır. Bu dönemde fethedilen yerlerdeki kilise ve

bazilikalardan camiye çevrilen yapılar bilinmektedir [28].

Abbasiler döneminde Bağdat, Samarra ve Rakka'da yapılan camilerde tuğla, alçı ve kireç malzemeleri ile inşa faaliyeti başlamıştır. Abbasiler Döneminde Mezopotamya mimari etkileri, Türk ve İran mimari etkileri ile İslam mimarisi harmanlanmıştır. Çok ayaklı kubbesiz plan, dikdörtgen avlu, zigguratları andıran minareler, mihrap, kadınlar mahfili, hünkâr mahfili, maksure ve şadırvan bu dönemde cami mimarisine eklenmiş belirgin unsurlarındandır. 10. yüzyıl Akdeniz havzasında ahşap taşıyıcılı camiler yaygınlaşmıştır [29].

Özellikle Osmanlı cami mimarisinin altın çağındaki cami mimarisinin ana kaynağı olduğu düşünülen Karahanlılar dönemi cami mimari örneklerinde mihrap önünde ve merkezi noktada yer alan büyükçe kubbe Selimiye camiine giden yolun önemli kilometre taşlarından biri olduğu kabul edilmektedir. Gazneliler dönemi de Karahanlılar döneminin etkileşimi üzerinden Leşker-i Bazar cami gibi örneklerle devam etmiştir [30].

Büyük Selçuklu Devleti döneminde dört eyvanlı ve açık avlulu camiler görülmeye başlanmış İsfahan Cuma Mescidi, Zevare Cuma mescidi ve Ardistan Cuma Mescidi bu dönemin önemli örneklerindendir. Malazgirt savaşından sonra Müslüman Türklerin Anadolu topraklarında yaptığı Manüçehr gibi ilk cami örnekleri bu dönemde görülmüştür. Selçuklular Anadolu'ya geldiklerinde İsfahan, Ardistan ve Zevvare cami planlarını da nakletmişler. Mihrap önünde kubbeleri, onun önünde eyvan, yan nefler ve bir avlu bulunur. Avlunun diğer üç tarafı revakla çevrili olup, bunların her birinin içinde birer eyvanı vardır. Avlunun ortasında, kesiştiği noktada birbiriyle kesiştiğinde kare bir havuz vardır [31]. Bunun haricinde Transept şema olarak bilinen mihraba dik sahnınların yer aldığı Diyarbakır Ulu Cami klasik Selçuklu üslubundan ayrılmaktadır.

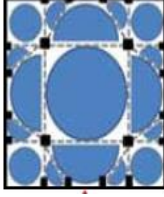
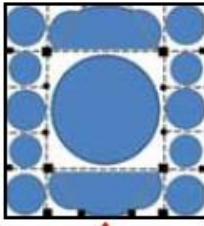
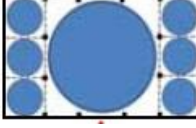
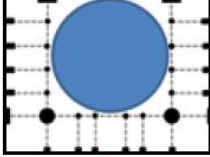
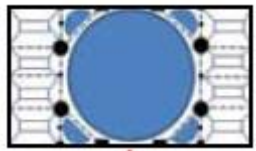
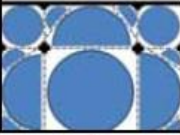
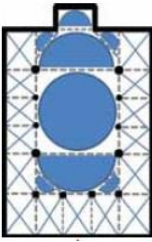
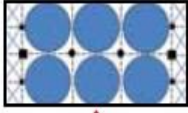
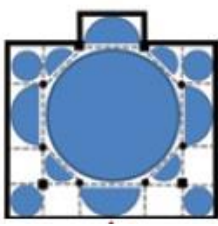
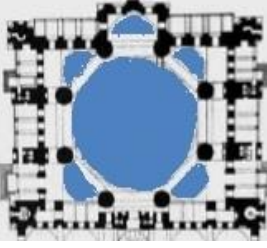
Anadolu Selçuklu ve ilk beylikler döneminde Anadolu'nun birçok şehrinde ulu camiler yapılmış çok ayaklı sahnınlardan oluşan Konya Alaaddin Cami ve yapıldığı dönemin ötesinde her sahnında farklı üst örtü tekniklerinin denendiği Divriği Ulu Cami gibi eşsiz eserler bu dönemde inşa edilmiştir [32].

Beylikler devrinde tek kubbeli camiler ve son cemaat mahalli dönemin yaygın cami mimari özelliklerindendir. Selçuk İsa Bey Cami, Beyşehir Eşrefoğlu Cami, Manisa Ulu Cami

dönemin önemli eserlerindendir [32].

Erken Osmanlı'da çok kubbeli yapılar dikkati çekmektedir. Bursa Ulu Camii en büyük örneklerden biridir. Osmanlı cami tasarımları çok ayaklı tipten bir büyük kubbenin merkezde olduğu tasarıma doğru ilerlemiştir. Bursa Alaeddin Cami ve İznik Hacı Özbek Cami bunun öncüleridir. Akabinde Zaviyeli veya Ters T tipi olarak bilinen cami tasarımları öne çıkmaktadır. Bursa Hüdavendigâr Cami, İznik Nilüfer Hatun Cami ve Bursa Yeşil Cami bu tipin önemli temsilcileridir. Edirne Üç Şerefeli Camii ile birlikte klasik Osmanlı cami tasarımına başlandığı kabul edilmektedir [32]. Kubbeli cami tasarımı, 15. yüzyıl sonları ve sonrasında Mimar Sinan'ın dehası ile cami planı ve taşıyıcı sistemleri açısından geliştirilerek zirveye erişmiştir ve uzun süre cami tasarımları bu şekilde devam ettirilmiştir[18]. Mimar Sinan, Ayasofya'dan bilinen bir merkezi kubbe ve iki yarım kubbeli formu Süleymaniye camisinde denemiş ancak ondan önce Şehzade Camisinde dört yarım kubbeli formu, Üsküdar Mihrimah camisinde ise üç yarım kubbeli formu denemiştir. Azapkapı Sokullu, Rüstem Paşa, Zal Mahmut Paşa camilerinde tek kubbeli harim planını denemiştir. Piyale Paşa ve Edirne Kapı Mihrimah camileri ise Sinan'ın çok kubbeli cami denemeleridir [33].

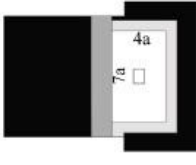
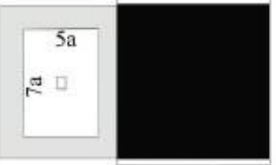
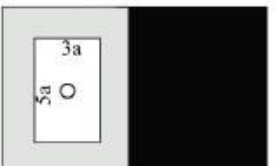
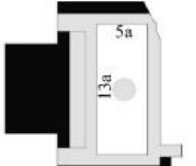
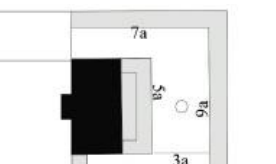
Çizelge 2.1. Mimar Sinan'ın kubbeli plan denemeleri [33]

Şehzade	Süleymaniye	Edirne Kapı Mihrimah	Zal Mahmut Paşa	Rüstem Paşa
				
Üsküdar Mihrimah	Kılıç Ali Paşa	Piyale Paşa	Azapkapı Sokullu	Selimiye Cami
				

Mimar Sinan Edirne'deki Selimiye Camisinde kurduğu sisteme, kendisinden önceki cami tasarımlarındaki terkiplerin ve kendisinin daha önce inşa ettiği cami tasarımlarının olumsuz ve fazla gördüğü yönlerini azaltarak ulaşmıştır[34]. Selimiye Camisinde Mimar Sinan Orta Asya'dan Selçuklular aracılığı ile Anadolu'ya aktarılan kozmolojik motiflerden kare ve dairenin iç içe geçtiği mandala motifini de kullanmıştır. Sinan bu motife camiye girişte ve kubbenin altına kare formunda müezzin mahfilini konumlandırarak yer vermiştir [31].

Mimar Sinan'ın camilerindeki kütle çözümleri de farklı oransal denemeler barındırır. Yapıların yerleştiği alanın topografik özelliklerinin etkisi olsa da camilerdeki üzeri kapalı alanlar olan harim, revak, son cemaat mahalli gibi yerlerin yanı sıra avlu gibi üzeri açık yerlerin oransal olarak farklı şekillerde dağılımı dikkat çekmektedir [35].

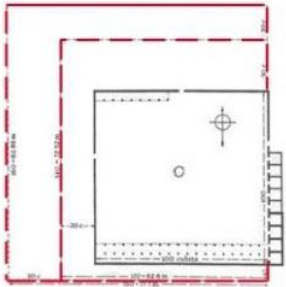
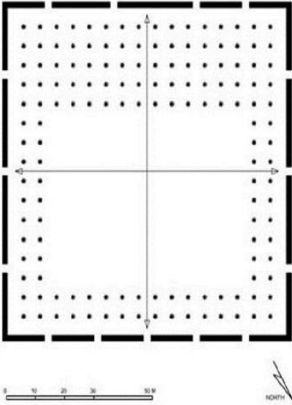
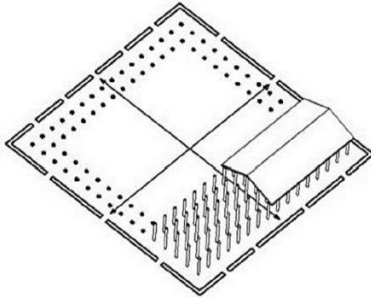
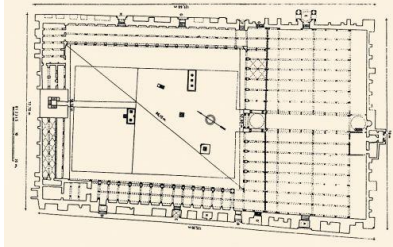
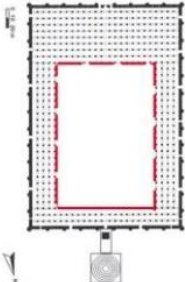
Çizelge 2.2. Mimar Sinan'da avlu kütle oran tipolojileri [35]

Şehzade Cami 	Sinan Paşa Cami
Süleymaniye Cami 	Kara Ahmet Paşa Cami
Selimiye Cami 	Edirnekapı Mihrimah Cami
Atik Valide Cami 	Lejant ■ Kapalı Mekan ■ Yarı Açık Mekan □ Açık Mekan-Sert Zemin

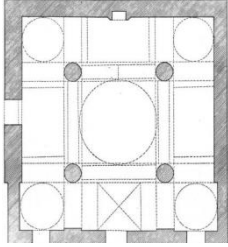
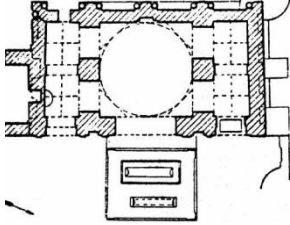
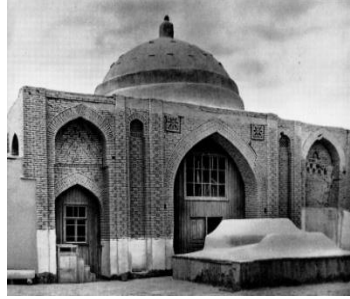
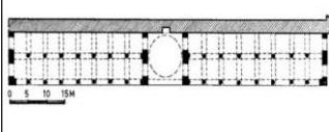
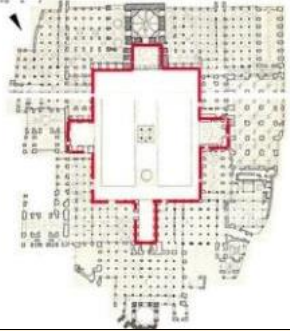
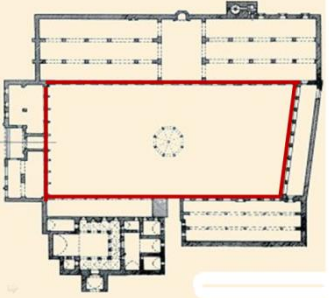
Osmanlı'nın bir imparatorluğa dönüştüğü yükselme döneminde baş mimar olan Sinan, her inşa ettiği camide plan ve strüktür olarak yeni denemelere başvurarak cami mimarisini

zirveye taşımak istemiştir. Hem fiziksel olarak hem de sembolik anlamda Sinan, kubbe merkezli plan oluşumunu perçinlemiştir [36].

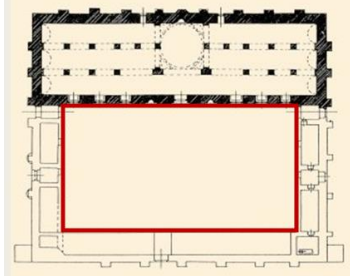
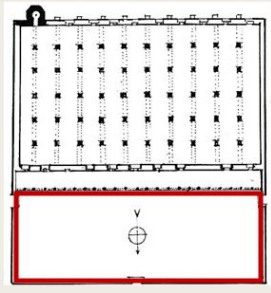
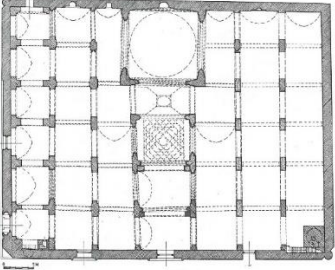
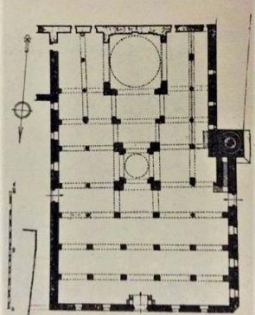
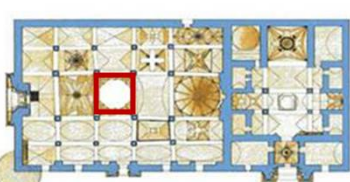
Çizelge 2.3. Türk İslam camileri gelişim izleği [37-39]

Dönem	Yapı	Plan Şeması	Yapı Görseli
İlk İslam Dönemi	Mescid-i Nebevi (622)		
	Kufe Mescidi (635)		
Emeviler Dönemi	Emeviyye Camii (715)		
	Kayrevan Camii (724)		
Abbasiler Dönemi	Samarra Ulu Cami (851)		

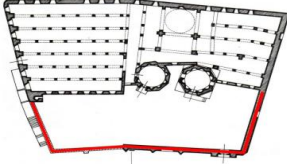
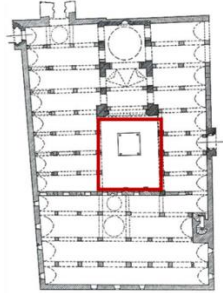
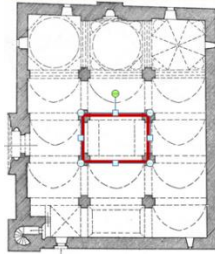
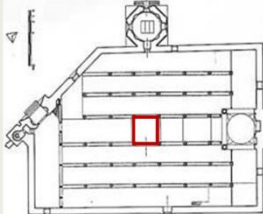
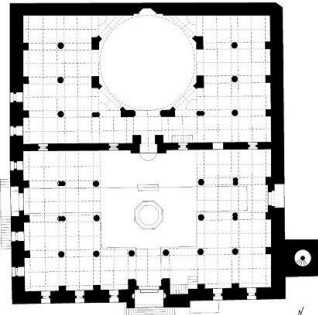
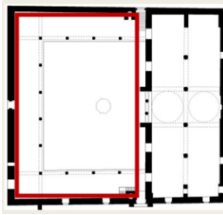
Çizelge 2.3. (devam) Türk İslam camileri gelişim izleği [37-39]

Dönem	Yapı	Plan Şeması	Yapı Görseli
Karahanlılar Dönemi	Hazer Degaron Cami (10.yüzyıl)		
	Talhatan Baba Cami (1090)		
Gazneliler Dönemi	Leşker-i Bazaar Cami (11. yüzyıl)		
Büyük Selçuklu Devleti	İsfahan Mescid-i Cuması (1092)		
	Diyarbakır Ulu Cami (1091)		

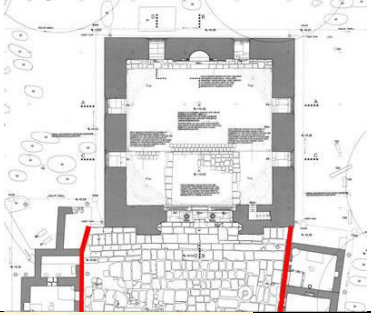
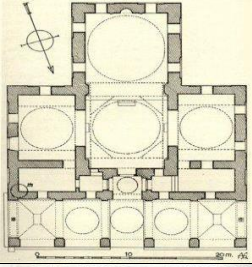
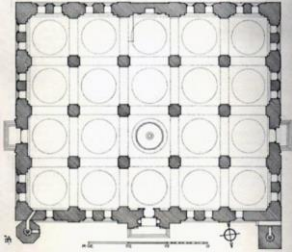
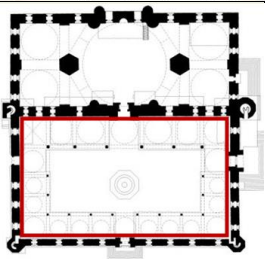
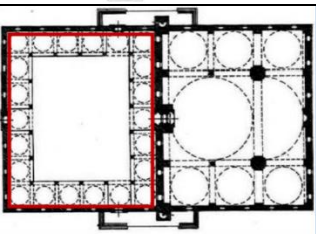
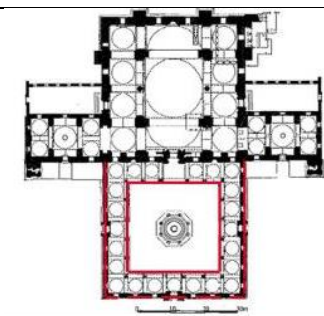
Çizelge 2.3. (devam) Türk İslam camileri gelişim izleği [37-39]

Dönem	Yapı	Plan Şeması	Yapı Görseli
Artuklu Beyliği	Kızıltepe Ulu Cami (1200)		
Saltuklu Beyliği	Sivas Ulu Cami (1197)		
	Erzurum Ulu Cami (1179)		
Danışmentli Beyliği	Kayseri Ulu Cami (1143)		
Mengücekli Beyliği	Divriği Ulu Cami (1229)		

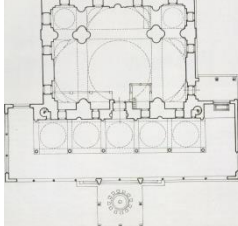
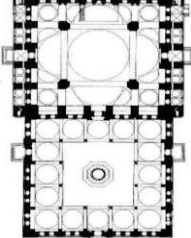
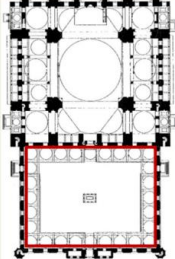
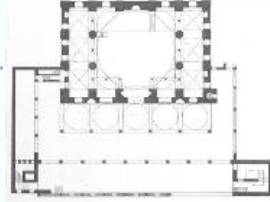
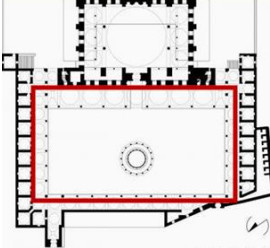
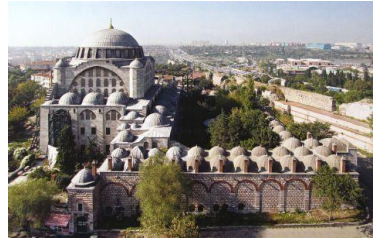
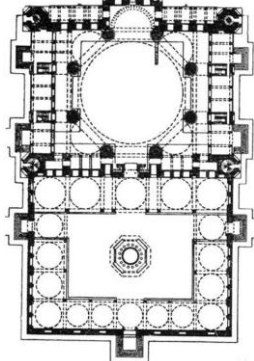
Çizelge 2.3. (devam) Türk İslam camileri gelişim izleği [37-39]

Dönem	Yapı	Plan Şeması	Yapı Görseli
Anadolu Selçuklu Devleti Dönemi	Konya Alaaddin Cami(1155)		
	Malatya Ulu Cami(1224)		
	Niğde Alaeddin Cami (1223)		
Eşrefoğulları Beyliği	Beyşehir Eşrefoğlu Cami (1299)		
Saruhanolu Beyliği	Manisa Ulu Cami (1366)		
Aydinoğlu Beyliği	Selçuk İsa Bey Cami (1375)		

Çizelge 2.3. (devam) Türk İslam camileri gelişim izleği [37-39]

Dönem	Yapı	Plan Şeması	Yapı Görseli
Menteşoğlu Beyliği	Balat İlyas Bey Cami (1403)		
Erken Dönem Osmanlı	Orhan Bey Cami (1339)		
	Bursa Ulu Cami (1399)		
Klasik Osmanlıya Geçiş Dönemi	Edirne Üç Şerefeli Cami (1410)		
	Eski Fatih Cami (1470)		
	Bayezid Cami (1506)		

Çizelge 2.3. (devam) Türk İslam camileri gelişim izleği [37-39]

Dönem	Yapı	Plan Şeması	Yapı Görseli
Klasik Osmanlı Dönemi	Üsküdar Mihrimah Cami (1548)		
	Şehzadebaşı Cami (1548)		
	Süleymaniye Cami (1557)		
	Rüstem Paşa Cami (1562)		
	Edirnekapı Mihrimah Sultan Cami (1565)		
	Selimiye Cami (1575)		

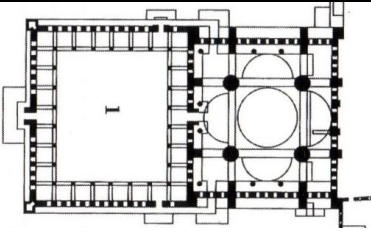
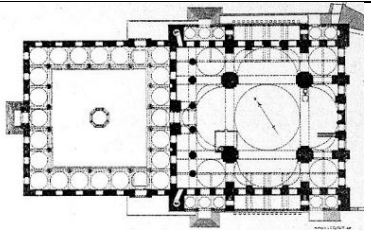
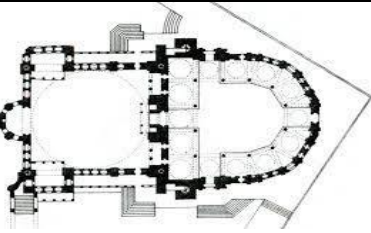
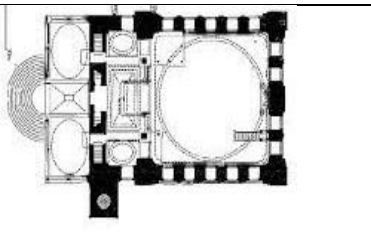
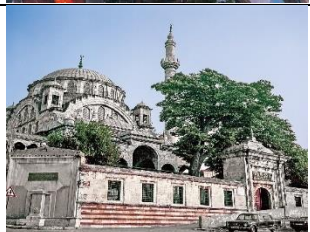
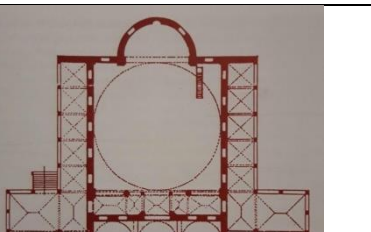
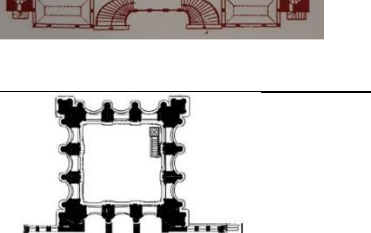
2.2.3. Edirne Selimiye Camii sonrası camiler

Selimiye Caminin mimari anlamda bir zirve olarak görülmesi kendisinden sonra inşa edilen camileri de etkilemiştir. Sultanahmet Camisi çevresindeki meydanıyla birlikte dünya çapında bilinen bir cami olmuştur yapısal olarak merkezi kubbenin yanında dört yarım kubbenin yer aldığı plan şeması ve ilk defa yapılan altı minare sayısı ile dikkat çeken bir eserdir. 17. yüzyılda Eminönü'nde inşa edilen Yeni Cami de dört yarım kubbe ve bir merkezi kubbeli yapıdadır ve bu dönemin önemli camileri arasında görülmektedir.

18. yüzyıl camilerinden Nuruosmaniye Cami ve Ayazma Cami piramidal yükselme kaygısında olmadan direk yükselen bir yapıda merkezi kubbe ile kendilerini göstermektedir. Bu yükselmenin bir etkisi olarak cephede pencere boyutları büyümeye başlamış ve cami ibadet mahallinin ışık alma kapasitesi artırılmıştır. Daha oval hatların görülmeye başlandığı aydınlatmanın daha çok önemsendiği barok üslubun söz konusu olmaya başladığı bu durum Osmanlı camilerindeki ilk batı etkisi hareketleri olarak yorumlanmaktadır [28].

19. yüzyıl sonları dünyada sanayileşmenin başladığı dolayısıyla da mimarının de endüstri devriminin etkilerini yavaş yavaş içerisine aldığı bir dönem olarak nitelendirilmektedir. Cami mimarisinde ise 19. yüzyıl barok ve ampir etkilerinin görüldüğü bir dönemdir. Nusretiye Cami ve Büyük Mecidiye Cami dönemin önemli eserlerindendir. Yapı yüksekliklerinin oldukça büyüdüğü cephelerin insan ölçeğini ve psikolojisini önemseyen niteliğini giderek kaybettiği görülmektedir [40].

Çizelge 2.4. Edirne Selimiye Camii sonrası Osmanlı’da cami gelişim izleği [37-39]

Dönem	Yapı	Plan	Görünüş
17. yüzyıl	Sultanahmet Camisi		
	Yeni Cami		
18. yüzyıl	Nuruosmaniye Cami		
	Ayazma Cami		
19. yüzyıl	Nusretiye Cami		
	Büyük Mecidiye Cami		

2.2.4. Günümüz Türkiye'sinde camiler

Aradan geçen bin dört yüz yılı aşkın süreye rağmen geleneksel tutumunu koruyan cami tasarımları endüstri devrimi ve teknolojik alt yapıların gelişiminin akabinde bir kırılma noktası yaşamıştır. İslam'da bir zorunluluk olmamasına rağmen kültürel imgelere dönüşen cami elemanları 20. Yüzyıl mimarları tarafından farklı yorumlanmaya başlamıştır. Klasikleşen tipolojiden farklılaşan cami tasarımları 20. Yüzyılda sadece Türkiye'de değil birçok İslam ülkesinde tartışma gündemlerinin ilk sıralarına yükselmiştir[41].

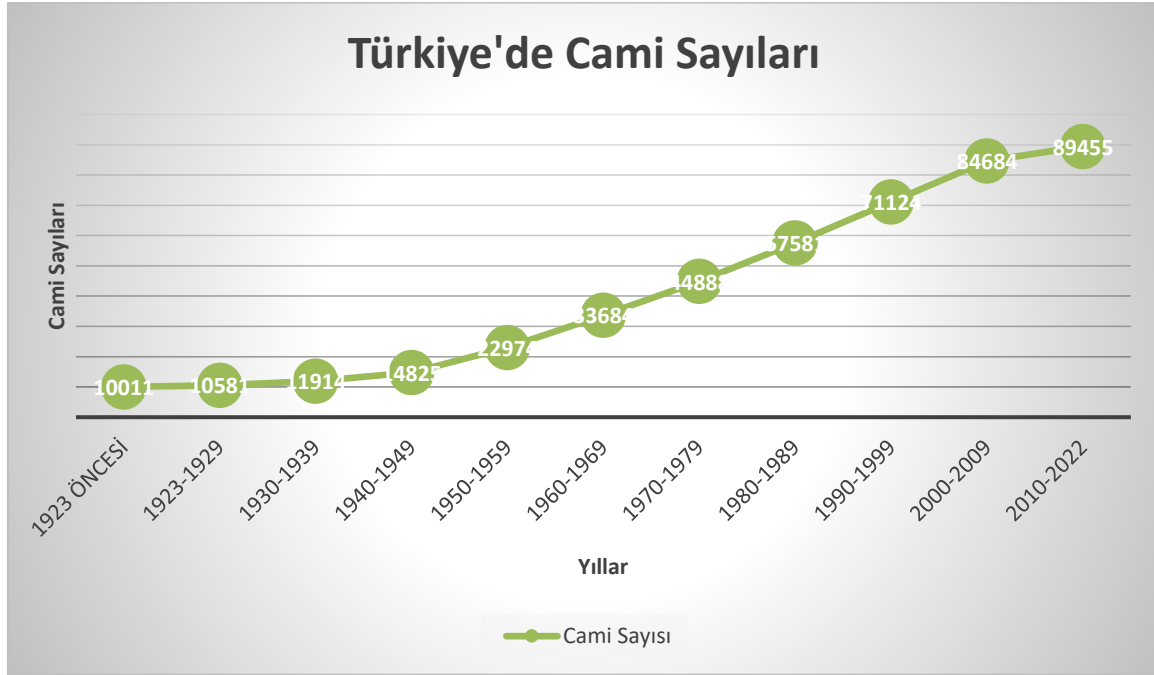
Dünyada camilerin en çok yer aldığı ülke olan Endonezya'da 800 000 i aşkın sayıda cami bulunmaktadır. Endonezya'yı resmi dini İslamiyet olmamasına rağmen Hindistan takip etmektedir. Türkiye ise Suudi Arabistan ve Mısırdan sonra en çok cami olan beşinci ülkedir. Türkiye'de cami sayısı 89 259 dir [42].

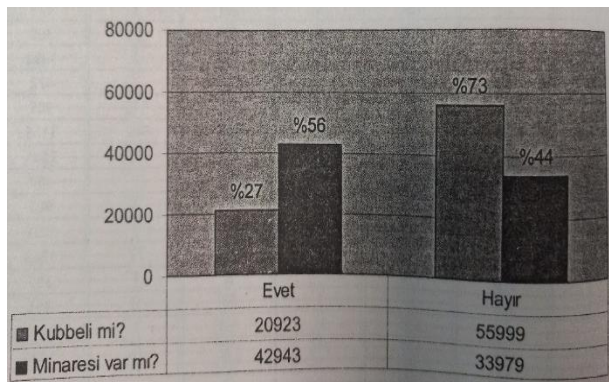
Resim 2.5. Ülkelere göre cami sayıları [42].

Türkiye’de Diyanet İşleri Başkanlığının verilerine göre yaklaşık 89 455 cami veya mescit bulunmaktadır [43]. Türkiye’de camiler Diyanet İşleri Başkanlığı, Cami Yaptırma Dernekleri, Belediyeler, Kamu Kurumları veya hayırseverler öncülüğünde yapılabilmektedir [44].

Çizelge 2.5. Türkiye’de yıllara göre cami sayılarının değişimi [43]

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan önce Türkiye coğrafyasında on bin civarında cami ayakta kalabilmiştir. Bu sayı TÜİK verilerine göre yıllar içinde artış göstermiş ve günümüzde her bin kişiye bir cami düşecek seviyeye gelmiştir. Camisi olmayan yerleşim yeri günümüz Türkiye’sinde yok denecek azdır.

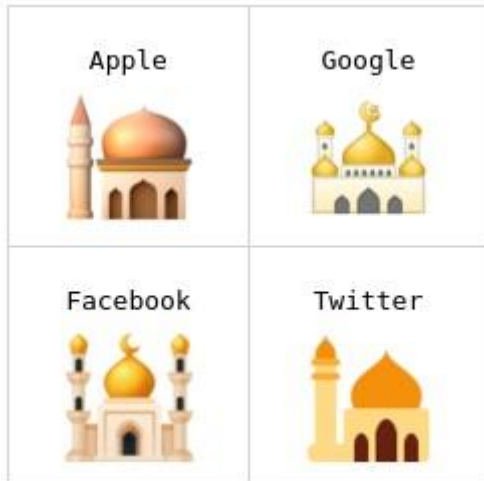
Şekil 2.3. Kubbeli ve minareli camilerin oranı [45]

2008 yılında yapılan araştırmaya göre; Camilerin %27'si kubbeli %73 ü ise kubbesizdir. Camilerin %56'sının minaresi vardır %44 ünün minaresi yoktur [45].

Günümüzde cami ve algısı

Kişiye göre, ülkeye göre değişebilmekle birlikte kullanıcılar yani cami cemaati ile yapılan anketlerde cemaatin ortak görüşü olarak bir caminin kubbesinin minaresinin olması gerektiği bunlar olmadan bir caminin tanınamayacağı düşünülmektedir [46].

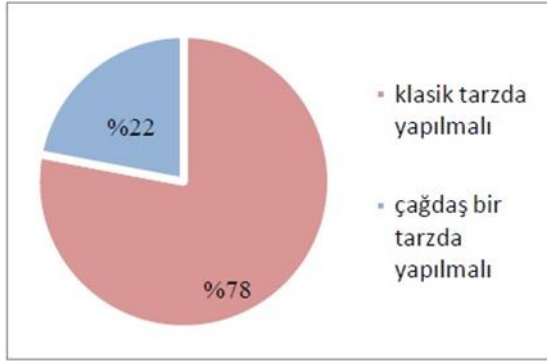
Söz konusu anketlere göre camilerde minare ile kubbeler bulunmalı ve cami büyüklüğü ile orantılı olmalıdır. Namaza kılınacak caminin estetiği cemaat tarafından önemsenmektedir. İhtişamlı camilere gitmek daha çok tercih edilmektedir. Cami tasarımlarının maneviyatı etkileyecek şekilde olmaması, hatta kısmen de olsa standart tip projelere yer verilmesi kullanıcılar tarafından önerilmektedir. Konfor ve teknolojik gerekçelerle camiye ilave edilen klima, projeksiyon, paravan ve benzeri tefrişatın caminin mimarisi ile uyumu düşünülerek tasarlanmalı, restorasyon işleri ehil kişilere verilmeli, kilise görünümüne sebep olan oturma birimleri camilerde minimum düzeyde olmalı, camilerde asansör olmalı ancak asansör kuleleri cami mimarisini ezmeli olarak düşünülmektedir. Malzeme olarak kesme taş ön planda olup yeni tip mimari malzemeler istenmemektedir [46].

Şekil 2.4. Sosyal medya uygulamalarında cami gösterimleri [47]

Çeşitli sosyal medya uygulamalarında emojilerde, trafik levhalarında cami sembollerinde caminin kubbeli minareli bir yapı olarak resmedildiği görülmektedir [47]. Bu da

göstermektedir ki cami konusunda genel algının kubbeli ve minareli olduğu şeklindedir. Dünya genelinde envai çeşit camiler olmakla birlikte ortak cami algısı kubbesiz ve minaresiz değildir. Minare ve kubbe gibi mimari öğeler günümüzde camilerde işlevini kaybetse de sembolik birer öğe olarak kullanımı devam etmektedir [48].

Şekil 2.5. Mimarlık 1. Sınıf öğrencileri arasında yapılan anket sonucu [49]

Geçmiş camileri taklit etme çabasının bir sonucu olarak kubbe ve minare biçimlerinin ölçsüz ve oransızca kullanılmaya başlanmıştır. Kubbe ve minare biçimlerinin kullanıcı algısının incelenmesi ve kullanıcıların cami tasarımları konusundaki ön kabullerinin nedenleriyle birlikte analiz edilmesi amacıyla yaptırılan anketlere göre katılımcıların çoğunluğunun yeni yapılacak bir caminin klasik tarzda yapılması gerektiğini düşündüğünü anlaşılmaktadır [49].

Tarihsel cami, çağdaş cami, sentezlenen cami ayrımı

Günümüzde cami yapılarının üç özel bağlam içinde anlaşılmakta olup bağlamlardan birincisi camilerin barındırdıkları anıtsal değerleridir. Merkezi bir buluşma toplanma noktasıdır buna bağlı olarak kimlikel bir niteliktedir. Bu bağlamlara göre cami, ana işlevinin dışında simgesel bir araç olarak kabul görmelidir [50].

İslam dininin ibadet mekânına yönelik esnekliği katı bir cami tipolojisi dayatmamakla birlikte, zaman içinde kültürel simge haline dönüşen kubbe, minare gibi öğeler, özellikle popüler kültür içinde meşruiyet kazanan yapay bir cami tipolojisi oluşturmuştur. Güzer' in de belirttiği gibi Türkiye'de tarih içinde öne çıkan camilere de referans veren bu tipoloji, modern mimarlık dili içinde geliştirilecek cami araştırmalarının, çağdaş cami denemelerinin

önünde toplumsal bir engel oluşturmakta, cami, modern mimarlığın öncelikli konularından birini oluşturmamaktadır [50].

Tarihsel cami denildiğinde Türkiye sınırları içinde Osmanlı imparatorluğunun 16. yüzyıldaki cami mimarisi özellikle de Sinan Çağı olarak tanımlanan dönemdeki cami mimarisi kastedilmektedir. 16. yüzyıldaki cami mimarisi de kendini tekrar eden bir yapıda değil gelişen bir yapıdadır. Kubbenin şekli, büyüklüğü sürekli geliştiği gözlemlenebilmektedir. Minare sayılarındaki, yüksekliğindeki artış da ritmik şekilde olmasa da tespit edilebilmektedir. Günümüzde yapılan tarihsel camiler ise kurgusal olarak 16. Yüzyıl camileri birebir taklit eden ya da ufak tefek yerleşim çözümleri veya ilave fonksiyonlar katarak yapılan camiler buna örnek gösterilebilir [19].

Resim 2.6. a) Çamlıca Cami [51] b) Ataşehir Mimar Sinan Cami [52]

Çağdaş camilerde geleneksel cami öğelerinden son cemaat mahalli, avlu, hünkâr mahfili, kubbe gibi öğeler terk edilmeye, minimuma indirilmeye çalışılmaktadır. Çağdaş cami, geleneksel cami kurgularına bağlı kalmaksızın fonksiyonlar üzerinden kendi özgün yorumlarını çağdaş malzeme ve teknolojiler ile yeniden yorumlayan çözümler üreten cami tasarımlarıdır. Çağdaş cami tasarımlarında işlev değişmese de mekân konusunda kendinden önceki camilerle bağından ziyade bağımsızlığı vurgulanmaktadır. Modern ve post modern dönemde yapılan bu camilerin oranı oldukça az olmakla birlikte bilinirlikleri diğer camilerden fazladır [53].

Resim 2.7. a) Derinkuyu Camii [54] b) Kınalıada Camii [55]

Sentezlenen cami yorumu, gelenekten tamamen bağımsız olmayan ancak bu bağının da nihai merci olarak kullanılmadığı tasarımlar için söylenebilmektedir. Sentezlenen camilerde plan kurgusu, cephe tasarımı ya da kubbe minare gibi mimari öğeler üzerinden tarihle bağ kurulurken birçok yönden çağdaş özgün tasarım öğelerini de içinde bulundurmaktadır [20].

Resim 2.8. a) Marmara İlahiyat Camii [56] b) Yeşil Vadi Camii [57]

Cami formunda, örtü tasarımında, mimari öğelerde çağdaş örneklerde yorumlamalar görülürken özellikle plan tiplerinde tamamen yenilikçi yönelmeler görülmüştür. Türk ve İslam cami mimarisinin geleneksel plan motifleri modernize edilmiştir. Türk üçgeni ve pandantif gibi kubbe geçiş öğeleri çok farklı noktalarda tasarıma katılmıştır [41].

Cami tasarımı üzerine tartışmalar

1960lı yılların başı itibariyle birçok kentte örnekleri görülmeye başlayan modern ya da çağdaş diye ifade edilen camiler, geçen uzun yıllara ve yaygın kentleşmeye rağmen özgün örneklerinin sayısını çok fazla artıramamış ve bir üslup oluşturma şansı bulamamışlardır. 20. Yüzyıl cami mimarisinde, uygun arsa sorunu, bina ihtiyaç programları, mimari üslup, mimari yetkinlik ve denetim gibi sorunlar mimarları zorlamıştır. Cami mimarisi konusunda en çok tartışılan hususların başında kubbe ve minare konuları gelmektedir. Bu iki mimari ögenin tartışılmasının ana sebebi ise her ikisinin de yeni teknolojik imkânlarla birlikte sembolik önemleri haricinde yapıya işlevsel bir katkılarının kalmadığının düşünülmesinden gelmektedir [48].

Cansever ve Köksal, cami tasarımlarının vazgeçilmez unsurları olarak toplum algısında cami ile biçimsel olarak bütünleşen, camide birliği sağlama anlamında en uygun yapısal öge olarak kabul görmüş kubbe ile ezan duyurulması için inşa edilen zamanla işlevi azalarak neredeyse kaybolan minareyi belirtmektedir [58].

Günümüzde tipolojilerin değiştirildiği, iç içe geçtiği; birbirini etkilediği, asıl vurgulananın dönüştürüldüğü mimari ortamda, cami ibadet mekânı için ihtiyaç ve fonksiyonun yeniden yorumlanması ve yeniden keşfedilmesi gereken bir tasarım ögesi olarak düşünülmektedir [59].

Çiper, 21. Yüzyıl Türkiye’inde cami tasarımlarında mimarlar kubbe ve minareyi fonksiyon gerektiriyorsa yapmalıdır eskiden yapılmış diye kubbeden minareden kaçmamak gerekir ama şartlar gerektirmiyorsa da kubbe ya da minare yapmak için zorlamamak gerekir diye belirtmektedir [60].

Resim 2.9. Terzibaba Camii [61]

Minareleri ile göklere uzanan camiler yapmak ve İslam mimarisinin üstün özellikli bir eserinin mesela Selimiye'nin baz alınıp taklit etmek o esere bir uluhiyet atfetmek manasına gelmektedir [62]. Konunun dini boyuttaki tartışılmasının sebeplerinden birisi de İslam Peygamberi Hz. Muhammet döneminde inşa edilen ve ilk camiler olarak kabul edilen Kuba Mescidi ve Mescidi Nebevi'de de kubbe ya da minare olmadığı için kubbe ve minare kullanımının Peygambere ait bir sünnet olmadığı düşüncesidir [63].

Çinici'ye göre TBMM camisinin tasarımı yapılırken Peygamberin evi ve camisi olarak Mescidi Nebevi 'den yola çıkılmıştır. Onda ne minare ne de kubbe bulunmaktadır İslam dininde kubbe konusunda bir yönlendirme yoktur [64]. Cami tartışmaları mimarlık camiasını meşgul ederken, kullanıcı unutulmuş bir aktör olmaktadır. Camiyi ibadet için kullanan, onu yaşayan kitle ve onu daha çok bir nostalji unsuru olarak gören, camiyi izleyen iki kitlenin beklentilerinin aynı olamayacağı belirtilmelidir [65].

Resim 2.10. TBMM Camii [66].

Günümüzde tabelası ya da levhası olmadan cami olduğu anlaşılamayan, konuttan camiye çevrilen ya da tasarımcının hiçbir estetik ve fonksiyona bakmaksızın sadece kendi hazzınca tasarlanmış kitsch diye nitelendirilebilecek camiler de görülmektedir [67].

Doğan Kuban, özellikle Kocatepe Cami Yarışmasının cami mimarisi tartışmalarına katkısı idarenin 16.yüzyıl camilerine benzeme tercihiyle ilgili olarak, “Kimse 16. Yüzyıl tarzında giyinmiyor ama nedense camiyi 16. Yüzyıl camisi tarzında yapmak isteniyor” eleştirisini getirmektedir [68]. Cansever'e göre cami tasavvuru, özellikle Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar mimari kimlik arayışları ve İslami düşüncenin moderne karşı direnme

hususu üzerinden değerlendirilmiştir. Yeni sistemin çağdaşlaşma kriterlerine uygun olduğu için mimari seküler yönde ilerlemiştir. Cami ise seküler sahada yer almadığı için uzun süre geleneksel tipolojinin taklidi üzerinde kalmıştır. Bu durum cami banilerini, modernleşmeye karşı olan ya da kendini ispat üzerine bir gelişim süreci içinde bulmalarına zemin hazırlamıştır [62].

2.3. Kubbe

Kubbe, yapı örtüleri arasında önemli bir yere sahiptir. Kubbenin yapısal bir öge olarak ifade edildiği gibi mekânsal veya sembolik ifadeleri ile de güçlü bir öge olmasından dolayı birçok yapıda tercih edilmiştir.

Kubbenin cami mimarisine katılması konusu cami mimarisinin tarihsel gelişimi içinde çeşitli yerlerde farklı denemelerle olduğu düşünülmektedir. Ancak kubbe, cami mimarisinden önce çok farklı yapılarda da yer almaktaydı, bu nedenle kubbe tanımını camiden bağımsız olarak ele almak gerekmektedir.

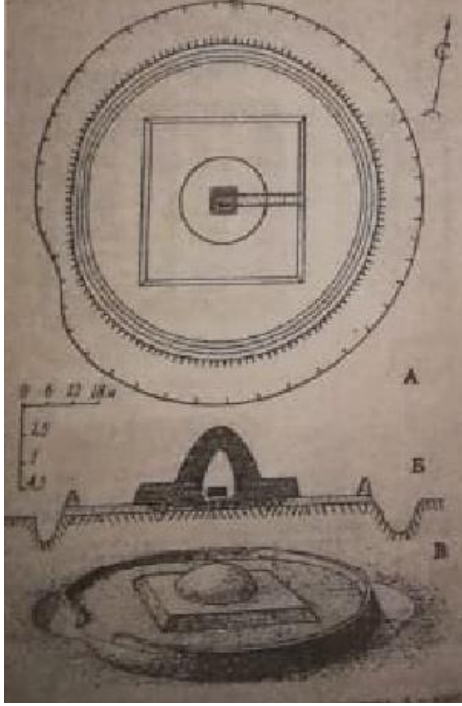
2.3.1. Kubbe tanımı

Kubbe form olarak bir örtü formudur ve yaygın hali ile yarım küreye benzemektedir [69]. Kubbe, modern dönem öncesi için en az malzeme ile en geniş açıklığın geçilebilmesi için düşünülmüş maksimum verimle çalışan bu örtü formudur. Yeterli malzeme ve teknoloji sağlanırsa gökyüzünü tamamen kapatacak bir gök kubbe inşa edilebileceği bile düşünülebilir [70]. Kubbenin kemerin tepe merkezinden gecen aks etrafında 360 derece döndürülmesiyle elde edilen bir form olduğu da yaygın bir düşüncedir [71].

Şekil 2.6. Kubbe [72]

Basit kubbenin kemerden önce bulunmuş olabileceği düşünülmektedir. Özellikle ön Türkler gibi topluluklarda defin yerlerinde görülen çadır, kurgan ya da primitif örtülerden ilham ile inşa edilmiş olacağı bunların da kubbe, kümbet, türbe gibi yapı ve yapı öğelerinin öncülü olduğu düşünülmektedir [73].

Resim 2.11. Sintaş' ta kurgan örneği [73]

2.3.2. Kubbenin işlevi

Kubbenin İslam mimarisindeki işlevi namaz eyleminin saf düzeninde gerçekleştiriliyor olmasından dolayıdır. Safların bölünmemesi önemsenmektedir ve bu nedenle taşıyıcı ayak, kolon, sütun gibi saf düzenini bozan taşıyıcı elemanların azaltılması hedeflenmiş ve bunu aşmanın en kolay yolu olarak da kubbe yapımı olarak düşünülmüştür [74].

Bir belde veya bir şehirde yalnızca bir camide namaz kılınması gerektiği düşüncesinin hâkim olduğu hicri ilk iki asırda artan nüfusa oranla camilerin genişletilmesi çok ayaklı mimari tarzının seçilmesinde etkili olmuştur. Bu görüş farklılıklarının önemli bir yansıması da Cuma Camii ve mescit ayrımında şehir merkezlerinde ulu cami olarak inşa edilen eserlerin doğmasında görülmektedir [75].

Kubbe çeşitleri

Kubbe çeşitleri geometrik şekillerine, yük taşıma özelliklerine göre, malzemelerine, göre çeşitli olarak ifade edilebilmektedir.

Çizelge 2.6. Kubbe çeşitleri [76]

Geometrik Şekline Göre	Yük Taşıma Özelliklerine Göre	Malzemelerine Göre
Sivri Kubbe	Yığma Kubbe	Kâgir Kubbe
Oval Kubbe	Kaburgalı Kubbe	Ahşap Kubbe
Elipitik Kubbe	Monolitik Kubbe	Metal Kubbe
Basık Kubbe	Çubuk Ağı Kubbe	Betonarme Kubbe
Soğan Kubbe	Tensegrity Kubbe	Kompozit kubbe

Geometrik şekline göre kubbeler, kubbeye şeklini veren kemer formuna göre değişiklik göstererek farklı isimlerle anılabilmektedir. En yaygın beş çeşit kubbe geometrik şeklinden sivri kubbe, sivri kemerin merkez aksında döndürülmesiyle oluşan kubbe şeklindedir. Oval kubbe tam yarım küre şeklindedir. Eliptik kubbe elips bir taban üzerine yükselerek tepede birleşen kubbe çeşididir. Basık kubbe basık kemerin merkez aksında döndürülmesiyle elde edilir. Soğan kubbe soğan bitkisinin şekline benzediği için bu ismi almıştır [76].

Yük taşıma özelliklerine göre kubbeler, yapım teknolojisinin gelişimini de anlatan şekilde çeşitlenmiştir. Yığma kubbeler yapı malzemelerinin birbirinin üzerine bindirilmesi ile yükün aktarıldığı kubbelerdir. Kaburgalı kubbeler, taşıyıcı kemerlere bölünerek aradaki kısımlar ise farklı malzemelerle doldurularak oluşturulur ve asıl taşıyıcı olan kaburga adı verilen kemerlerdir. Monolitik kubbeler tek malzemenin kubbenin her noktasında kullanımıyla her noktaya eşit yük binmesiyle elde edilen kubbelerdir. Kubbe yüzeyini farklı geometrik biçimlerin bir araya gelmesi ile oluşturulan ve yükün bu formların çubuklar gibi birleşim noktalarından birbirine aktardığı kubbe türü çubuk ağı kubbelerdir. Tensegrity kubbeler ise kubbe yüzeyinin basınçlandırılmasıyla elde edilen 100 metreyi aşan kubbelerin yapılabildiği kubbe türüdür [77].

Malzeme çeşitliliğine göre kubbelerin dünya tarihinde günümüze kadar olan en yaygın kullanılanı taş veya tuğladan yapılan kâgir kubbelerdir. Taşıyıcı sistemi ahşaptan inşa edilen ahşap kubbeler veya demir, çelik ve benzeri metalden inşa edilen metal kubbeler uygulanabilmektedir. Beton ve çeliğin kalıplar eşliğinde şekil almasıyla oluşturulan

betonarme kubbelerdir [76]. Fiberglass, polyester gibi hafif malzemelerin tercih edildiği kompozit kubbeler günümüzde tercih edilmeye başlanmıştır.

Kırlangıç örtü ya da tütekli örtü diye bildiğimiz örtü biçimleri de kubbeye benzetildiği için bazı kaynaklarda kubbe ismiyle geçebilmektedir [78]. Bindirme, çatı kaplama alanları için gerçek kubbe yapım yöntemini geliştirmeden önce kullanılan en eski duvar kubbe tekniklerinden biridir [79].

2.3.3. Kubbenin tarihi

İlk kubbenin ne zaman inşa edildiği hususunda tarihçiler ve mimarlık tarihçileri ortak bir görüşe sahip olmasalar da cilalı taş devrinin sonlarına doğru kubbenin en basit şekliyle de olsa yapılageldiği bilinmektedir. Milattan önce yedinci bin yılda görülen kubbeli dolmenlere Sicilya bölgesinde ve Yunanistan'da rastlanmaktadır. Bu şekilde harçsız şekilde binili şekilde taşlarla yapılan ya da büyük kaya parçalarına şekil verilerek yapılan kubbelere sahte kubbe veya yalancı kubbe denilmektedir [80-81]. Orta Asya'da bulunan çadır, kurgan ve topak evlerin de ilk örnekler olduğu düşünülmektedir [73].

Resim 2.12. Cengiz Han'ın çadırı [73]

Kubbenin gelişimini kronolojik olarak bir sıralama yapmak gerekirse çadır, kubbeli dolmenler ve kurganlar ilkel kubbelerdir onları Roma ve Bizans dönemindeki Panteon, Sergios ve Bakkhos (Küçük Ayasofya), Ayasofya gibi yapıların harç malzemesi kullanılarak yapılan kubbeleri, Ortaçağ sonrası Floransa Katedrali, Saint Pietro Bazilikası, Selimiye Cami gibi yapıların kubbeleri, Modern öncesi dönem için Londra'da Saint Paul Katedrali, modern ve çağdaş dönemde de Reichstag binası ve Eden Projesi önemli kubbelerdir[76].

Kubbe, İslam mimarisinde ilk olarak Mescidi Aksa'da kullanılmış bir ögedir ancak İslamiyetten önceki medeniyetlerde de kubbe kullanımı vardır [82]. Türk camilerinde kubbe kullanımı da çok eskiye dayanmaktadır. Çünkü bazı Uygur yapılarında kubbe elemanının Türk üçgenleriyle kullanımı görülmektedir [83]. Kubbenin İslam mimarisinde yer aldığı ilk yapının Kubbetüssahra olarak bilinen mescidi aksa olarak tanımlanan alanın içinde yer alır. Kubbenin kullanıldığı ilk örneklerde bindirme tekniği ya da diğer adıyla taşıma tekniğine rastlanır ve bu örnekler yalancı kubbe olarak adlandırılır [84].

İlk mabetler olarak kabul edilen Kâbe ve ilk mescitler olarak kabul edilen Küba Mescidi ve Mescid-i Nebevi yapılarının hiçbirinin ilk hallerinde kubbe bulunmayıp sonradan yapılan geliştirmeler ile bazılarında farklı zamanlarda kubbe ve diğer mimari elemanlar eklenmiştir[85]. Mescid-i Nebevi günümüz anlamında Cuma namazlarının kılındığı ilk cami olsa da İslam mimarisindeki ilk kubbeli yapı 691 – 692 yılları arasında yapılan Kubbet-üs Sahra'dır. Bu yapı Halife Abdu'l Melik tarafından yaptırılan, sekizgen planlıdır [34].

Çizelge 2.7. Dünyada çeşitli kubbeli camiler [86]

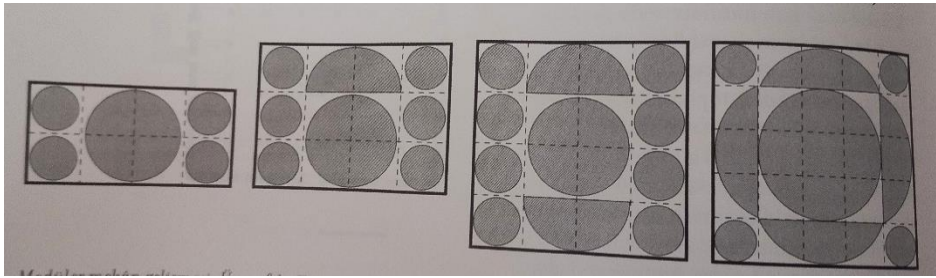
Kubbetüs Sahra (Filistin)	Mescidi Nebevi (Suudi Arabistan)	Ümeyye Cami (Suriye)
Kayravan camii (Tunus)	Sultan Elmuay camii (Mısır)	Bedşahi camii (Hindistan)

Emeviler döneminde 661 ile 750 yılları arasında ilk anıtsal cami inşa edilmiştir. Şam'da yer alan Vaftizci Yahya Bazilikası 70 yıl kadar Hristiyanlar ve Müslümanlar tarafından ortaklaşa kullanıldıktan sonra eski yapı yıkılıp 706-715 yılları arasında orijinal planı bu güne kadar ulaşan Emeviye Camisi inşa edilmiştir. Caminin üç sıralı düzeni geç antik çağın kilise mimarisini andırmaktadır. Mihrabın önünde, maksurenin üzerinde bir kubbe yer alır. Burada

kubbenin kullanılmasının geniş açıklık geçmek gibi işlevsel bir sebebi yerine simgesel bir anlamı vardır. Emevi saraylarındaki taht odalarının kubbe ile vurgulanması gibi camilerde de halifeye ayrılmış yer bir kubbe ile özelleştirilmiştir [87].

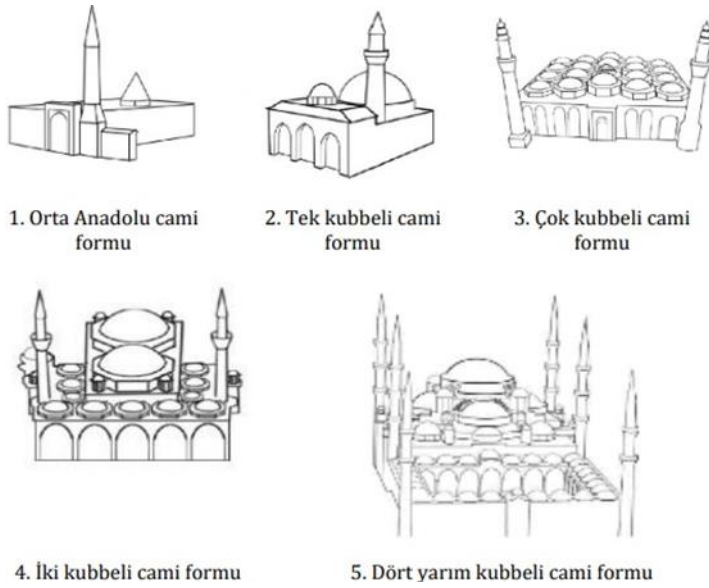
Kubbenin cami kütleindeki kullanım yeri

Kubbenin kullanım yeri geniş açıklık geçmek istenen, ferahlık istenen her yer diye tanımlanabilir. Bu nedenle neredeyse birçok dinin mabet yapılarında kubbeye rastlanmıştır. Cami mimarisinde kubbenin altın çağını yaşadığı 16. Yüzyıl Osmanlı Cami mimarisinde kubbe modüler yapı olarak geliştirilmiştir. Kubbe, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Mimar Sinan Camileri ile doruğa ulaşmıştır. Mimar Sinan önemli bir örtü elemanı olarak kubbeyi ele almış, alt mekân ve kubbe örtüsünü geliştirerek, tek kubbe altında mekân birliğini sağlamayı mimarlık idealinin finali olarak görmüştür [88].

Şekil 2.7. Kubbe yerleşimi gelişim denemeleri [36]

Erken Osmanlı döneminden itibaren cami harimlerini tek bir mekânda toplama fikri ortaya çıkmış ve bu fikri gerçekleştirmek için tek kubbe bir hedef haline gelmiştir. Silvan Ulu Cami, Manisa Ulu Cami netleşen mihrap önü kubbesinden merkezi kubbeli plana geçişin denemelerinin ardından Edirne’de yaptırılan Üç Şerefeli Cami, Klasik Osmanlı Mimarisinin öncülü olarak değerlendirilmiştir. Mimar Sinan’ın başrolde olduğu merkezi planlı cami şematiği giderek gelişerek yine Edirne’deki Selimiye Camisi ile zirveye ulaşmıştır [89].

Şekil 2.8. Anadolu cami formları [9]

Cami mimarisindeki geniş açıklıkları örtme maksadıyla geliştirilen kubbenin, tuğla ve taş malzemesi ile en üstün örnekleri Türk-İslam devletlerinde görülmüştür. Günümüzde beton, cam, plastik malzemelerle de geleneksel kubbeler yapılabildiği gibi çok daha farklı yeni tasarımlar icra edilebilmektedir [84]. Bugünkü İran coğrafyası, İslam'dan sonra Bizans'ın Ayasofya'sı ölçeğinde olmasa da kubbeyi mimarisinde çok önemsemiştir. Büyük Selçuklu'da kubbe mihrap önünde tercih edilir ve bu önemde kaburgalı çift çeperli kubbeler kurgulanmıştır. Osmanlı'da kubbe camilerin en önemli yapısal unsuru haline gelir ve zirve nokta olan Selimiye Cami kubbesine kadar çeşitli denemeler yer alır [90]. Cami mimarisindeki kubbenin takip edilebilir bir izleğinin olmasının sebebi yıkılıp kurulan Türk devletlerinin kendilerinden önceki Türk devletlerinin eserlerine saygı gösterilmesi ve o kültürün devam ettirilmesi düşüncesiyledir [84].

2.4. Minare

Minarenin İslam mimarisindeki tanımına ulaşabilmek için ezan kavramından haberdar olmak gerekir. Sözlükte duyuru çağrı anlamlarına gelen ezan kelimesi Müslümanların namaza yüksek sesle çağrılması demektir [91]. Hazreti Muhammet döneminde müezzinler yüksek yerlere çıkarak ezan okurlarmış. Ezanın yüksek yerde okunması gerektiği fikrinden yola çıkarak meydana getirilen minareler yöreye göre malzemeye göre farklılık gösterebilir bu nedenle örfi bir mimari ögesi olarak da değerlendirilmektedir [74].

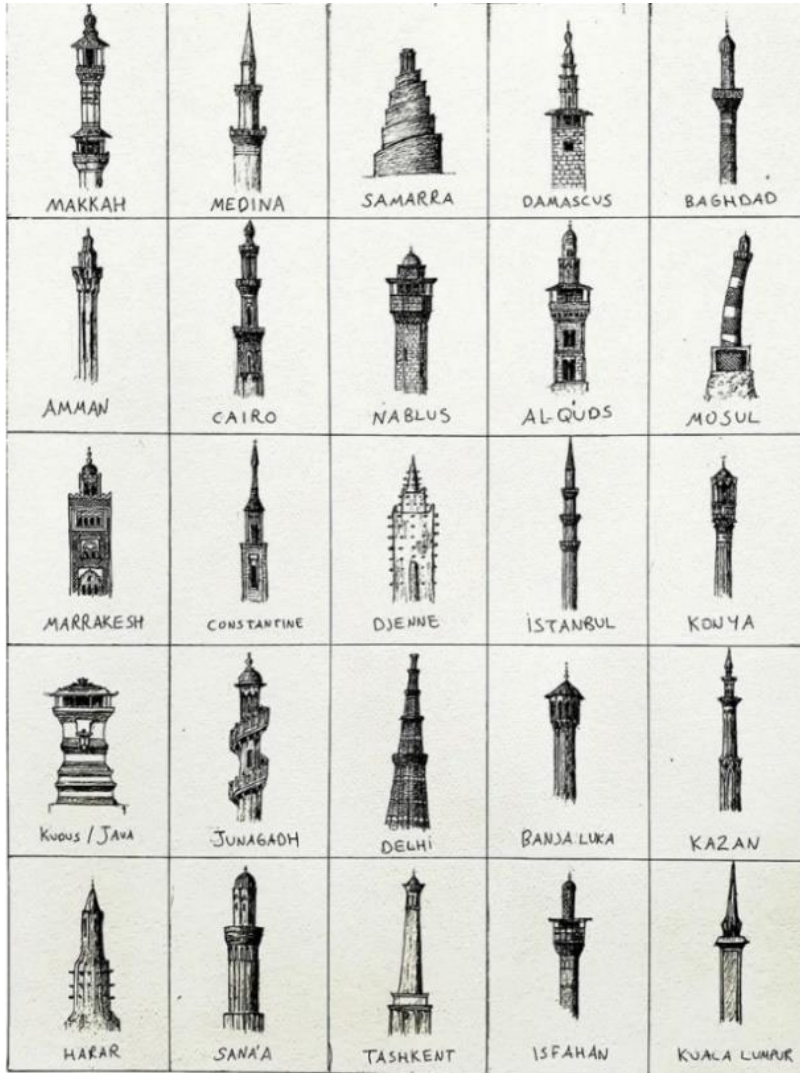
Minarenin İslam mimarisi ile özdeşleşen bir yapı ögesi olması hemen gerçekleşmiş bir süreç değildir. Minareler, İslam'dan önce de farklı amaçlarla kullanılan yüksek yapılara da verilen isim olarak bilinmektedir. Bu nedenle minarelerin tarihini İslam'dan ve ezan kavramından önceki bir süreçten başlatmak gerekmektedir.

2.4.1. Minarenin Tarihi

Minarenin çıkış noktası olarak ateş kulesi şeklindeki haberleşme kuleleri olduğu düşünülmektedir. Tarihteki ilk minareleri Perslerin kullandığı yaygın bir düşüncedir. Zamanla Hristiyan âleminde bu haberleşme kulesi çan kulesine dönüşmüştür. Müslümanlarda ise bu kuleler ezan okunan minareye dönüşmüştür. Bu kuleler şehirlere yönelik saldırılarda gözetleme, savunma, okçu nişancı kulesi olarak da kullanılmıştır [92]. Minarenin işlevsel bir ihtiyaç haline gelişi de şehirleşmesinin artmasıyla ortaya çıkmıştır. Ezanı daha uzağa duyurmanın çaresi olarak daha yüksek bir yerden ezanın okunması olarak düşünülmüştür. Bu nedenle minareler Müslüman yerleşimleri için önemli bir silüet ögesi haline gelmiştir.

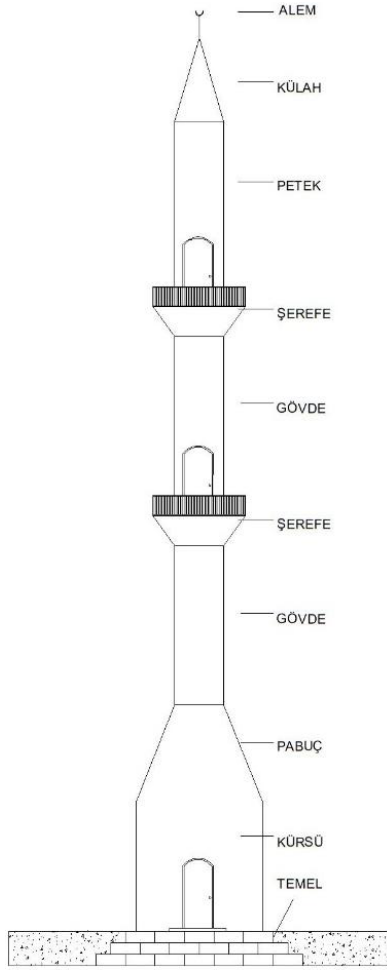
İlk minare Muaviye devrinde Amr Cami'ne inşa ettirilmiştir [71]. Amr camisinden önce minarenin Şam Emevi camisinde de kullanılmış olabileceği, yıkılan kilisenin üzerine inşa edildiği için kiliseye ait çan kulelerin minareye çevrildiği düşünülmektedir. Çan kulesinin tamamen yıkılarak değil üst kısmında değişiklik yapılarak minareye çevrildiği ancak kısa süre sonra tamamen yıkıldığı ve yeni minare yapıldığı bilinmektedir [12].

Çizelge 2.8. İslam şehirlerinde minare formları [93]

2.4.2. Minarenin bölümleri

Anadolu'da inşa edilen minareler, farklı bölümlerden oluşmaktadır. Temelin üstüne gelen ve zemine oturan üst kısımlara göre daha geniş olan kısma kürsü, kürsüden minarenin gövde kısmına geçişini oluşturan ve daralarak geçiş sağlayan kısma ise gövde denir. Minarenin ezan okunan balkon kısmına şerefe denilmekte olup minarenin yüksekliğine ve kat sayısına göre şerefe sayısı bir, iki veya üç tane olabilmektedir. Minarenin gövdesinden külah kısmına geçiş kısmına petek denilmektedir. Petekten minarenin daha sivri konik şekilde yükselen kısmı külahtır. Külahın uç kısmına takılı olan çoğunlukla hilal şeklindeki metal kısma alem denilmektedir. Minarenin en uç kısmında bulunan alem ise minare yapısının zarif bir şekilde bitmesini sağlayan ve İslamiyet'in sembollerindendir [94].

Şekil 2.9. Minarenin bölümleri [95]

2.4.3. Minarenin kullanım yeri ve minare sayıları

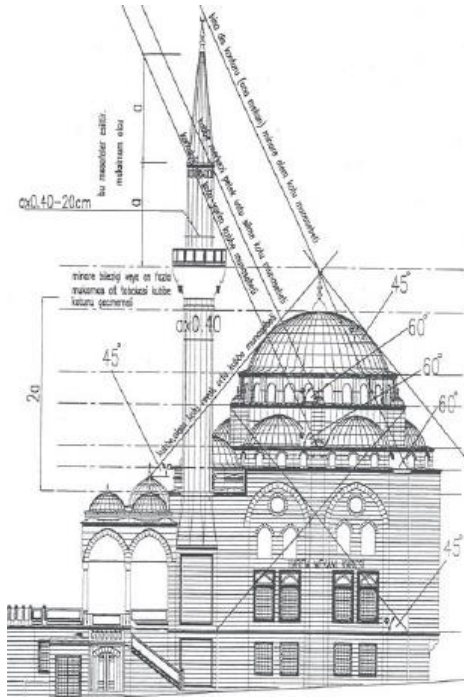
Minare, camilerden bağımsız olarak da inşa edilebilen ama genelde camiye birleşik şekilde inşa edilen yapılardır. Tek minareli camilerde minarenin yeri çoğunlukla kible yönüne göre sağ tarafta kalmaktadır. Cami ile birleşik olan yapılarda müezzin mahfilinden minareye giriş verilmesi yaygın bir çözümdür. Camiden ayrı inşa edilen minarelerin giriş kapısı da genelde kible yönüne bakar. Şerefelerin bulunduğu yerlere de kapı konur. Böylece müezzin istediği kattaki şerefeden çıkarak ezanı ve selayı okuyabilmektedir.

Minare sayılarının belirlenmesinde özel bir formül ya da kaide olmamakla birlikte yaygın düşünce caminin büyüklüğüyle doğru orantılı olacağı şeklindedir. Türkiye’de en fazla 6 minareli camiler bulunmaktadır ancak bazı İslam ülkelerinde çeşitli dönemlerde yapılmış 10 minareli camiler de bulunmaktadır.

Resim 2.13 10 minareli Mescidi Nebevi [96]

Minare sayıları gibi minare yüksekliklerinin de önemi vardır. Minare yüksekliği cami yüksekliği ile çoğu zaman orantılıdır. Bu yükseklik oranıyla ilgili Diyanet İşleri Başkanlığının hazırladığı kılavuzda yer verilmiştir.

Şekil 2.10. Tip cami kubbe, minare, oran ve açı çizimi [97]

Selçuklu dönemi camilerinde minarenin konumu için standart bir yer tayin edilmemiştir. 16. Yüzyıl Klasik Osmanlı döneminde kütleye bağlı olarak minareler ideal konum oran ve ölçüye ulaşmıştır. Minare erken Osmanlı döneminde cami kuzey yönündeki girişinin solunda yer alır. Klasik Osmanlı döneminde ise tekli minare kütlenin sağında yer alır. Çifte minare giriş cephesinin iki köşesinde ve bunlara ilave olarak dörtlü minarede avlunun köşelerinde yer alır [94].

Bazen son cemaat yerinin uç noktalarına ifte minareler konumlanarak esas kütleden oldukça uzaklaştırılmak istenmiştir. 2.Murat döneminde yapılan camilerde ise caminin ana kütle köşesine birleşik minareler zamanla terk edilmiştir. 16. Yüzyılda ise minareler kaideleri ana kütleyle birleşik şekilde tasarlanmıştır [98].

18. yüzyıldan itibaren barok mimari etkisiyle daha oval hatları olan, bezemelerin de görülmeye başlandığı oldukça yüksek ve çok ince minareler yapılmaya başlanmıştır. Nuruosmaniye ve Ayazma camilerinde olduğu gibi minareler son cemaat mahallinin yanında yer almaktadır. Ampir üsluba geçilen 19. Yüzyıl itibariyle Nusretiye camisinde olduğu şekliyle minarelerin pabuç şerefe gibi bölümlerinde bitkisel formlar görülmeye başlanmış ve minareler konum olarak harim bölgesinden uzaklaşarak giriş kısmına yaklaşmıştır [99].

3. MATERYAL VE METOT

Tez kapsamında ilk olarak kavramsal çerçevenin belirlenebilmesi için cami, kubbe ve minare kavramları ayrı ayrı olarak ele alınmış ve İslam tarihindeki örnekleri ile birlikte ortaya konulmuştur. Daha sonra cami mimarisine yönelik algı ve tartışmalara odaklanarak kubbe ve minarenin cami mimarisindeki yeri ve önemi irdelenmiştir. Bu kısımda ise alan çalışmasında uygulanacak materyal ve metot sunulmuştur.

Cami Tasarım yarışmaları konusunda dünya çapında ortak kabul görmüş tek bir şartname ve yöntem olmamakla birlikte ilk olarak içinde bulunduğumuz dünyadaki ve Türkiye’deki cami tasarım yarışmaları literatür taraması metoduyla ödül kazanan örnekler üzerinden ele alınmıştır. Çizelge (x) ‘de görüldüğü gibi Türkiye’de 21. Yüzyıldaki cami tasarım yarışmalarının sıklığı görülmektedir. Bu cami tasarım yarışmalarının şartnameleri birbirinden farklı olsa da yarışmalarda ödül alan tasarımların kubbe ve minare gibi cami silüetini etkileyen hususlardaki kararlarda mimari yaklaşım olarak okunmasına izin verecek durumda oldukları düşüncesi ile alan çalışması yapmak üzere belirlenmiştir.

Çizelge 3.1. Alan çalışması için belirlenen cami tasarım yarışmaları

Yarışma	Yılı
Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması	2010
Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması	2012
İstanbul Çamlıca Camii Mimari Projesi Yarışması	2012
Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması	2015
Malatya Mehmet Kavuk Camii Konsept Yarışması	2014
Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. Kategori	2018
Cami Tasarımı Fikir Yarışması 2. Kategori	2018

Alan çalışması kapsamında yer alan Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. Kategori ve 2. Kategori jüri ve kolokyum süreçlerinin raportörlüğü yazar tarafından icra edilmiş, Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışmasına ise araştırmacı kendi tasarımıyla da katılmıştır. Araştırmacının bizzat dâhil olduğu cami tasarım yarışmalarında ödül alan tasarımlar yarışma sergilerinde incelenmiş kolokyumlarda yarışma süreci ile ilgili fikri tartışmalarda bulunulmuştur. Araştırmacının bizzat dâhil olmadığı tasarım yarışmaları ise ödül alan yarışmacıların çeşitli kaynaklarda paylaştıkları özgün görseller üzerinden incelenerek çalışma desteklenmiştir.

Cami tasarım yarışmalarında ödül alan projelerin camide kubbe ve minare konularındaki tasarım anlayışı, alan çalışması kısmında önem verilen ana unsur olmuştur. Her yarışma için ödüllerin, projelerin, mimari yaklaşımın, kubbe ve minare tutumunun, ödül alan tasarım ekibinin bilgilerini içeren çizelgenin oluşumunu sağlamıştır.

Çizelge 3.2. Örnek yarışma kubbe minare mimari yaklaşım değerlendirme tablosu

Yarışma İsmi				
1.Ödül Sırası, Yarışma Ekibi:				
Perspektif	Plan	Mimari Yaklaşım	Kubbe	Minare
2.Ödül, Yarışma Ekibi:				
Perspektif	Plan	Mimari Yaklaşım	Kubbe	Minare
3.Ödül, Yarışma Ekibi:				
Perspektif	Plan	Mimari Yaklaşım	Kubbe	Minare

Değerlendirme bölümünde, farklı yarışmalardaki cami projelerinde minare ve kubbe tasarımlarının karşılaştırmalı olarak nicel değerler üzerinden kıyaslanarak değerlendirilmiştir. Sonuç kısmında, araştırmada elde edilen veriler üzerinden araştırma sorusu ve hipotezi üzerinden sonuçlar çıkarılarak yeni araştırmacılara öneriler sunulmuştur.

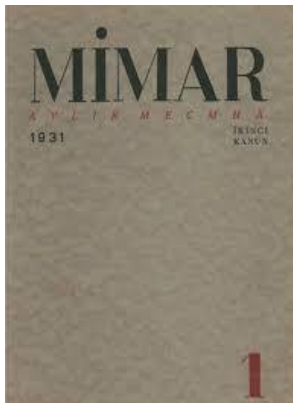
4. DÜNYA VE TÜRKİYE'DEKİ CAMİ TASARIM YARIŞMALARI

Tasarım gereken her hangi bir nesne tasarlanacağı zaman onun tasarımcısını bulmak için dünya tarihinde farklı yöntemler uygulanmıştır. En yaygın yöntem olarak tasarımın banisi, tasarlanacak nesneyi tasarlamasını istediği kişiyi bizzat bularak para karşılığında tasarımı elde etmeye çalışır. Ancak bazı durumlarda tasarlanması istenen ürünü kimin tasarlaması gerektiği konusunda da kararsız kalınır, bu tür durumlarda tasarım yarışmalarının düzenlenmesine karar vermek özellikle günümüzde yaygın bir yöntemdir.

Tasarım yarışmaları genel kabul görmüş ölçütler barındıran bir yarışma mecrası değildir. Tasarlanacak ürünlere göre değerlendirme kriterleri belirlenmesi ve o ürünün azami beğeni ölçütünü gidererek elde edilmesi tasarım yarışmalarından beklenmektedir.

4.1. Tasarım Yarışmaları ve Süreçleri

Türkiye’de tasarım yarışmalarının geçmişi Osmanlı dönemindeki inşa müsabakalarına dayansa da proje bazlı yarışmalar Cumhuriyetin ilk yıllarından beri devam etmektedir. Ancak resmi kayıtlar 1930 yılından beri tutulmaktadır. Tasarım yarışmaları ile ilgili olarak Mimar dergisi (daha sonraki ismiyle Arkitekt dergisi) ve Türkiye Mimarlar Odası kayıtları önem arz etmektedir. Bu iki kaynağın bazen isimlendirmelerden dolayı uyumsuzlukları olsa da geçen süreçte herhangi bir yarışmanın ıskalanmadığı değerlendirilmektedir [100]. Günümüzde ise ülkemizde yarışmalar 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu üzerinden imkân bulmakta ve bu kanuna bağlı olarak çıkartılan yönetmelik ile düzenlenebilmektedir.

Resim 4.1. Mimar dergisinin ilk sayısı [101].

Yarışma sürecinin başlangıcında istekli idarenin talebiyle raportör kurum belirlenmektedir. Raportör kurum ile idare jüri üyelerinin kimler olacağına karar verildikten sonra ilgili meslek odalarından da gerekli sayıda jüri üyeleri talep edilmektedir. İdarenin isteği doğrultusunda raportörlerin hazırladığı şartname taslağına, son halini jüri üyeleri belirlemektedir. Yarışma takvimi netleştirilince Resmi Gazete 'de yarışma ilanına çıkılmaktadır [102].

Yarışma ilanından sonra yarışma süresinin üçte birini kapsayan süre içinde soru cevap toplantısı yapılarak cevaplar açıklandıktan sonra şartnamede hiçbir değişiklik yapılamamaktadır. Yer görme işlemi sonrası teslim tarihine kadar yarışmacılar tasarımlarını hazırlayarak teslimlerini yapmaktadırlar. Teslimden sonra jüri toplanır ve teslim edilen tasarımları inceleyerek kararını bir rapora bağlayarak açıklar. Sonuçlar açıklandıktan sonra sergi ve kolokyum yapılarak kolokyum sonunda da ödül töreni düzenlenmektedir [102].

Yarışmada derece ödülleri mansiyon ödülleri satın alma ödülleri gibi farklı ödüller verilir. İdare, öncelikle 1.seçilen ödülünden itibaren istediği projenin uygulanması için müelliflerle anlaşmaya çalışmaktadır. Dünya genelinde tasarım yarışmalarının ortak bir düzeni ya da yönetmeliği mevcut değildir. Birçok ülke yarışmaları davetli ofisler üzerinden yapmakla birlikte özellikle Avrupa ülkelerinde uluslararası yarışmalar düzenlenmektedir. Sadece tasarım yarışmalarını konu edinen Wettbewerbe gibi dergiler ve çeşitli internet siteleri yer almaktadır. Türkiye'de ise sadece yarışma gündemi olan bir dergi olmamakla birlikte kolokyum internet sitesi, tasarım yarışmaları internet sitesi, yarismo internet sitesi, yarışmayla yap internet sitesi sadece tasarım yarışmalarını konu edinmiş internet siteleridir [103-105].

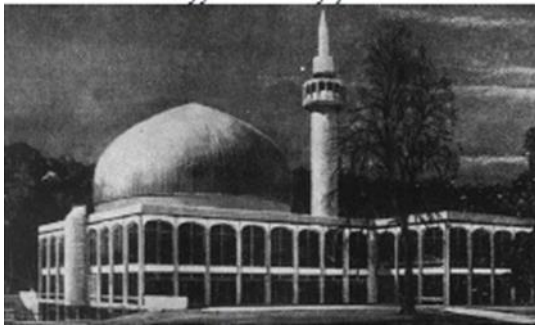
Yarışmaları gündem yapan sitelerin dışında bizzat yarışma yapan internet siteleri de vardır. Bunlardan ilki Arcbazar'dır. 2010 yılında kurulan Arcbazar sitesi Massachusetts Institute of Technology üniversitesinde İmdat As' ın çabasıyla hocası Tahehiko Nagakura danışmanlığında oluşturulmuş kazan-kazan temelli bir internet platformudur. Bu platformda tasarım konusu iş için yarışma açmak isteyen şahıs ya da kurum, isteklerini, yarışmaya ayırdığı meblağı, tasarım yapılabilmesi için gerekli dokümanları hazırladıktan sonra yarışmayı ilan etmektedir. Yarışma süreci içerisinde istediği şekilde gelen sorulara cevap verilebilir, yeni ilave dokümanlar sunulabilir, fiyat miktarı değiştirilebilmektedir [106].

4.2. Dünyada Cami Tasarım Yarışmaları

Cami konusunda İslam ülkelerinde ve diğer dünya ülkelerinde zaman zaman tasarım yarışmaları düzenlenmektedir. Yarışmaların ihtiyaç programları düzenleyen otoriteye göre değişiklik gösterdiği gibi yarışmanın düzenlenme biçimi de farklılık göstermektedir. Bu bölümde dünya genelinde düzenlenen cami tasarım yarışmalarından on tanesine yer verilmiştir.

4.2.1. Uluslararası Londra Merkez Camii tasarım yarışması

1900 – 1930 yılları arasında Londra’nın merkezinde bir cami inşa etmek için Lord Headley öncülüğünde çok çaba gösterilmiştir. 1940’ta İngiliz Hükümetinde, Londra’da Büyük Britanya Müslüman Cemaati için bir yer sunmaya ikna edilen Winston Churchill savaş kabinesi başkanıydı. Regents Park’taki Hanover Kapısı’nın bitişiğindeki yaklaşık 2,3 dönüm büyüklüğündeki birinci sınıf bir site, İngiliz Hükümeti tarafından, İslam İnancı ile ilgili işleri yürütebilmeleri için Britanya’daki Müslüman Topluluğuna koşulsuz bir hediye olarak sunuldu. Mısır’daki El-Ezher Üniversitesi, Londra’nın merkezinde yeni inşa edilen cami için bir imam atamıştı ve uzun yıllar boyunca imamların atanması sürdürüldü [107].

Resim 4.2. Birinci ödül perspektif [108]

1944 yılında Kahire’de bir katedral için bağışlanan arazi karşılığında İngiltere kralı 6. George’un toprak bağışlaması sonucunda Londra merkez caminin oluşum süreci başlatılmıştır. 1947 yılında on iki üye ile kurulan Londra Merkez Cami mütevelli heyeti uzun süren cami çalışmalarını nihayete erdirebilmek ve hem tanıtımı hem de kaliteli bir proje seçebilmek için bir proje tasarım yarışması yapmaya karar verdi. 1969 yılında yarışmaya 17 tane proje firması davet edildi. 1973 yılı sonunda İngiliz Mimar Sir Frederick Gibbard’ın tasarımı birinciliğe layık görüldü. İngiliz inşaat firması John Laing şirketi işi yüklenmiş ve

bu yüksek maliyetin karşılanabilmesi için mütevellî heyeti İslam ülkelerinden yardım istemiştir. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Irak, Libya ve Katar gibi ülkeler nakdi yardımda bulunurken Türkiye mozaik malzemelerini, Cezayir mermer malzemelerini, Mısır ve Fas minberini, Ürdün ise avizelerini göndermiştir. İnşaat süreci 1978 de tamamlanmıştır [109].

Resim 4.3. Londra Merkez Camii inşa edilmiş hali [110].

Sir Frederick Gibberd' in yarışmayı kazanan ve uygulanan tasarımı 5000 kişilik bir ibadethane öngörmüştür. Caminin kubbesi altından yapılmış harim iç kısmı ise vitraylar, turkuaz renkli İslami geometrik desenlerle süslenmiştir. Caminin bir adet kesme taştan minaresi bulunmaktadır. Caminin beraberindeki İslam Kültür Merkezi kapsamında da kitapçı ve helal restoran bulunmaktadır[109].

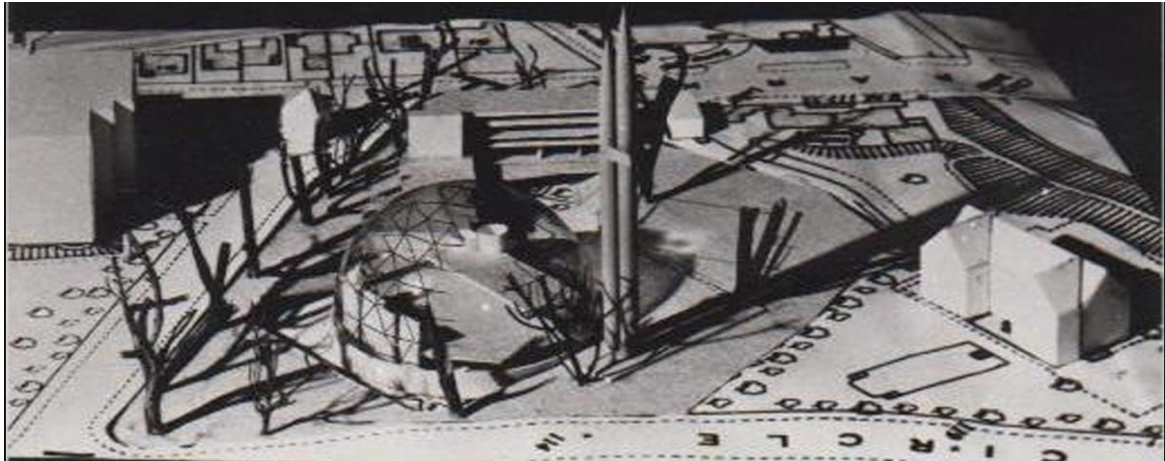
Cami mimari yaklaşım olarak avlunun revaklı yapısından son cemaat mahalline geçilerek merkezi kubbeli harim alanı yer almaktadır. Harimin sol yanında bir adet minare tek şerefeli şekilde brüt beton ile inşa edilmiştir. Dışardan avluya geçilen kısımlardaki revakın üstünde kubbecikler konulmuştur. Ana kubbe monolitik olarak hafif basık kubbe şeklinde planlanmıştır.

Resim 4.4. İkinci ödül perspektif [108]

Londra cami mimarisi yarışmasında ikinci ödüle layık görülen projede kare bir plan üzerine çadır görünümüne etekleri açılan şekilde kabuk bir örtü yer almıştır. Örtünün geniş açıklıklı eteğinde kible yönü ve son cemaat mahalli çözülmüş dar açıklıklı daha yüksek eteklerinde aydınlatma amacıyla yükseltilmiştir. Minare tek şerefeli bir şekilde içinde boşluk oluşturularak sembolik tasarlanmıştır.

Londra cami mimarisi yarışmasına Mete Arat, Cafer Bozkurt ve Kemali Söylemezoğlu 'da katılmıştır. İbadet kısmını büyük bir çubuk ağı metal taşıyıcılı cam kubbe altına topladıkları tasarımda diğer işlevlerin hepsi toprağa gömülü şekilde çözülmüştür. Kubbenin geometrik biçimi oval kubbe olarak tasarlanmıştır [111].

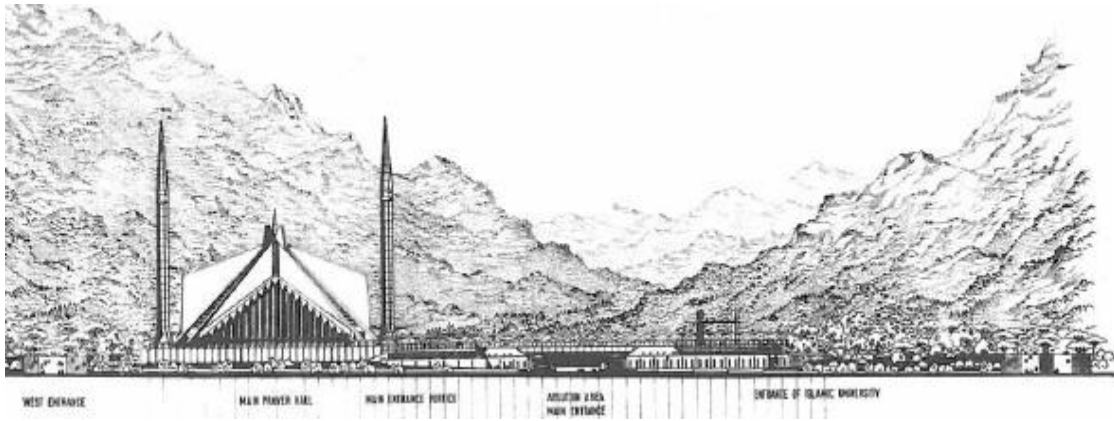

Resim 4.5. Mete Arat, Cafer Bozkurt ve Kemali Söylemezoğlu tasarımı [111].

Bu tasarımda minare iki adet farklı yükseklikte fakat birbirine şerefe ile birleşik bir şekilde tasarlanmıştır. Minareler kubbenin kuzey yönünde kalmaktadır. Minarelerin brüt beton ile yapımı planlanmış yüksek olan minarenin iç kısmında merdiven düşünülürken kısa olan minarede iç merdiven yapılmamıştır.

4.2.2. İslamabad Camii uluslararası mimari proje yarışması

Hindistan'dan bağımsızlığını 1947 yılında ilan eden Pakistan İslam Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren dünya ülkelerine kendisini kabul ettirebilmek için sembolik yapıların inşasına öncelik vermiştir. Bu süreçte de Türk mimarların çalışmaları Pakistan İslam Cumhuriyeti yetkililerince takdir kazanmıştır. 1969 yılında Suudi Arabistan Krallığı Kralı Faysal'ın Pakistan ziyaretinde tavsiyesi üzerine Pakistan Yönetimi İslamabad'da büyük bir cami yapımı için yarışma ilanına çıkmıştır. Yarışmaya on yedi farklı ülkeden katılan kırk üç proje arasından Vedat Dalokay'ın projesi birinci seçilmiştir. 5 000 metre karelik bir taban alanına oturan cami, açık alanlarıyla birlikte 75 000 kişi kapasiteye ulaşabilmektedir [112].

Resim 4.6. Birinci ödül silüet [112]

Vedat Dalokay'ın tasarımı Orta Asya'da kullanılan çadırlardan esinlenilerek kare örtünün dört köşeden kırılarak zemine doğru üçgen yüzeyler oluşturduğu bir formda olup bu sayede hem iklimlendirme hem de aydınlatma konularında farklı çözümler üretebilmiştir. Modern bir örtü olan form daha önce Vedat Dalokay'ın Kocatepe Camisi için tasarladığı formun daha sivri kenarlı hali gibi görünmektedir.

İşlevsel olarak tasarlanan ve yapının dört köşesine konumlandırılan minareler zemin kotunda yapıdan ayrı şekildedir. Minarelerde petek kısmına kadar genişlik eşit olarak devam etmektedir. Petek kısmından sonra sivri bir üçgen prizması külah ile minare tamamlanmaktadır. Bu yönüyle minarelerin sentezlenen bir yapıda olduğu söylenebilir.

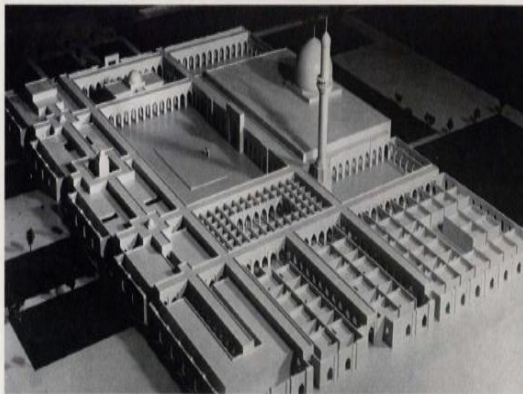
4.2.3. Bağdat Devlet Camii yarışması

1982 yılında Irak cumhurbaşkanı Saddam Hüseyin Bağdat'ta örnek bir cami yapılmasını istemesi üzerine danışmanları kendisine bir yarışma yapılması önerisinde bulunmuştur. Saddam Hüseyin, hem kendisinin hem de ülkesinin reklamını yapabilmek için George Dudley önderliğindeki bir heyete cami tasarımının yapılması için talimat verdi. George Dudley ile birlikte Dr. Sabah Hussain Alazzawi, Bağdat Belediyesi Proje Ofisi Başkanı Rifat Alchadirji, Türkiye'den Mimar Prof. Dr. Doğan Kuban, İsviçre'den Prof. Stephano Bianca'nın yer aldığı asli jüri heyeti, dünya çapında 22 adet mimarlık ve mühendislik ofisinden 16 Eylül 1982 tarihine kadar cami tasarımlarını sunmalarını istemiştir [113].

Jüri Heyeti, ihtiyaç programı olarak 30 bin kişilik harim alanı, 3 bin kişilik kadınlar mahfili, 100 bin kitaplık kütüphane, 800 kişilik konferans salonu, 500 kişilik restoran, ve 6 adet Kuran Kursu'nun belirlendiğini belirterek Bağdat şehri konumunda tasarımcıların projelerini hazırlamalarını istemiştir. Finale kalan 7 tasarımcıdan nihai projelerini 20 Ocak 1983 tarihine kadar sunmaları istenmiştir [113].

Finale kalan proje müellifleri:

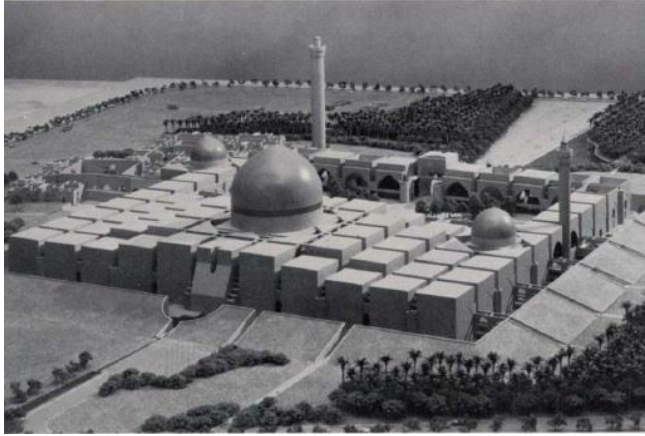
1. Maath Alousi/test Baghdad, Irak
2. Rasem Badran Amman Ürdün
3. Bofill, İspanya
4. Kahtan Al-Madfai Galler
5. Makiye ve ortakları İngiltere
6. Minouri Takeyama Tokyo Japan
7. Venturi, Rauch, Scott Brown ABD

Resim 4.7. Alousi'nin cami maketi [113]

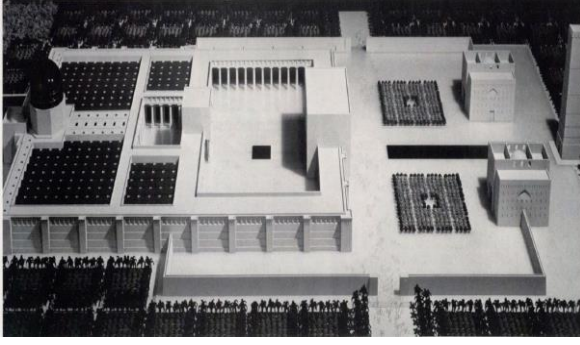
Maath Alousi'nin cami tasarımı caminin ana işlev mahali olan harim ve tasarımın tamamı altın orana yakın bir oranla iç içe oturtulmuş dikdörtgenler şeklinde yer almıştır. Yardımcı işlev mekânı olarak değerlendirilebilecek kuran kursları, konferans salonları gibi mahaller harim ve avlunun yan kısımlarına serpiştirilerek büyük dikdörtgenin içine yerleştirilmiştir.

Kubbe, sivriye yakın bir formda olup mihrap önüne yerleştirilmiştir. Harim kısmının diğer kısımları sütunlar üzerinde duran düz teras örtü şeklinde planlanmıştır. Minare, bir adet ve harimin köşesine bitişik olarak yerleştirilmiştir. Tek şerefeli olarak planlanmış olup işlevsel bir şekildedir.

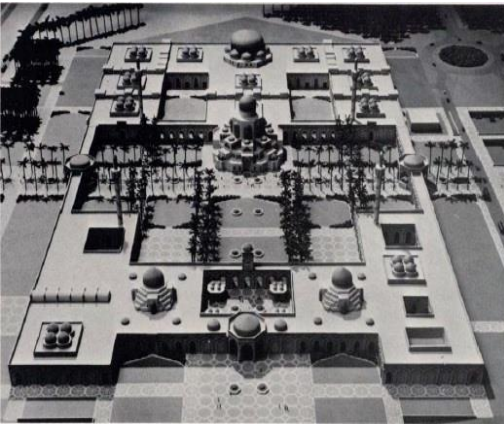
Resim 4.8. Badran'ın cami maketi [113]

Rasem Badran'a ait caminin mimari yaklaşımında yakın çevreye göre çöktürülmüş bir platforma yerleştirilip tarihi etrafı su ile çevrili kale şehirler gibi planlanmış. Merkezi sayılabilecek bir noktadaki ana kubbe ile birlikte küpler halinde bölünmüş genel planda iki tane daha namaz hariminin olduğu noktalarda daha küçük kubbeler konulmuştur. Avlu etrafına yerleştirilen minarelerden biri yükseklik olarak ana kubbe hizasından az miktarda uzun diğer ikinci minare ise küçük kubbelerden az daha uzun şekilde işlevsel olarak değerlendirilmiştir.

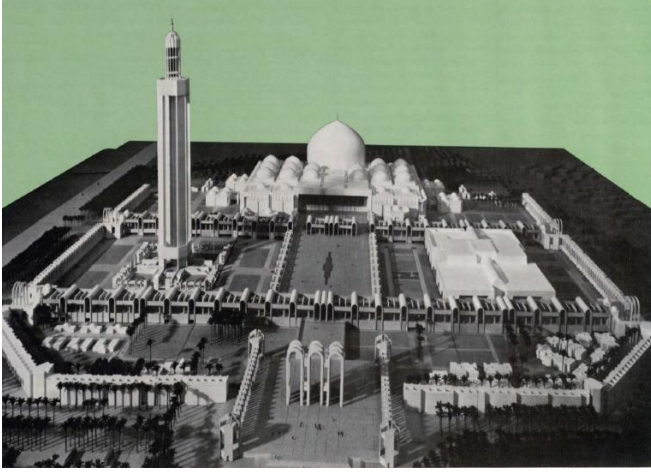
Resim 4.9. Boffill'in cami maketi [113]

İç içe avlulardan geçilerek ulaşılan bir harim alanından oluşan Boffilli tasarımında kubbe yükseltilmiş bir şekilde mihrap önünde yer almıştır. Minarenin bulunmadığı cami alanının dışında en dış avlunun girişinde dikilitaşı andıran konik bir yapı yer almaktadır.

Resim 4.10. Al-Madfai'nin cami maketi [113]

Kahtan Al Madfai'nin tasarımında büyük bir kampüs alanına dönüşen yapı iç avluların irili ufaklı şekilde dağıtılmasıyla farklı işlev zonları elde edebilmiştir. Ana kubbe mihrap önü kubbesi şeklinde konumlandırılmış olup tasarımın birçok noktasında irili ufaklı kubbeler yer almaktadır. Kubbeler sivri veya basık kubbeler olarak yerleştirilmiştir. Büyük avlunun dört köşesinde dört adet minare bulunmaktadır. Minareler tek şerefeli şekilde ve işlevseldir.

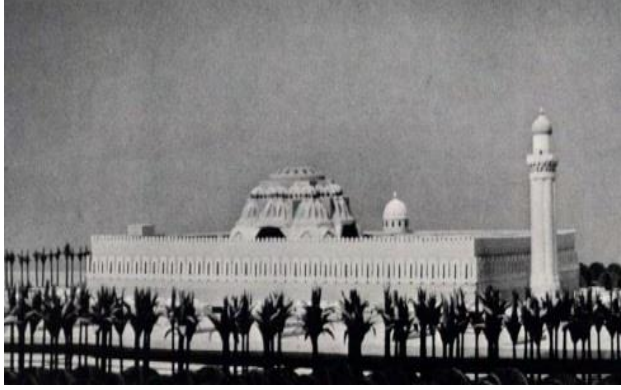
Resim 4.11. Makiye ve Ortakları'nın cami maketi [113]

Tonoz geçişlerle ve kemerlerle büyük avluya yapılan geçişler, mihrap önü ana kubbe ve çok sütunlu içyapı üzerinde kubbecikler, bir adet çok yüksek ve geniş kule nitelikli minare şeklinde tasarlanmıştır Makiye ve ortaklarının projesi.

Resim 4.12. Takeyama'nın cami maketi [113]

Takeyama'nın tasarımında dairesel geniş sınırlandırılmış büyük boşlukların olduğu alan içinde dikdörtgen yapıda belirlenmiş caminin yerleşimi. Mihrap önündeki kubbe ve yapının tam ters istikametinde avlu girişinde ince uzun iki şerefeli minare bulunmaktadır.

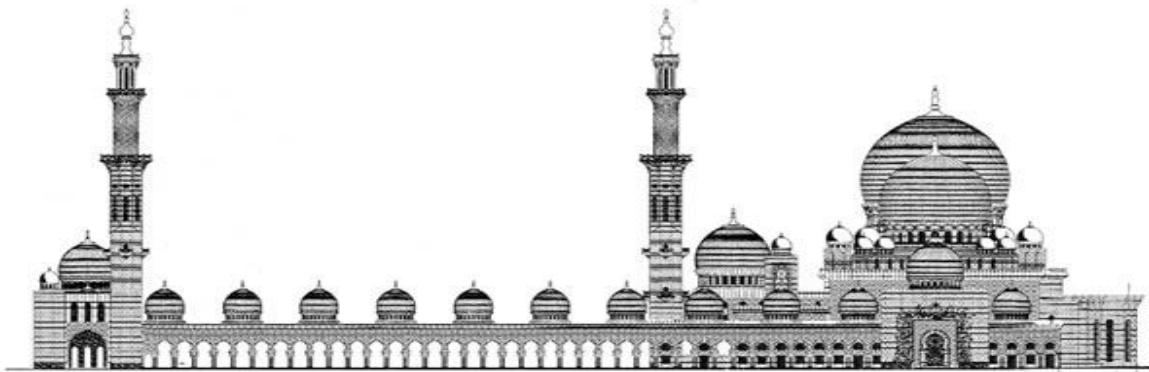

Resim 4.13. Venturi'nin cami maketi [113]

Venturi'nin mukarnaslı kubbesi diğer tasarımlardan farklı olarak yapının girişinin üzerinde ve büyükçe olup mihrabın üzerinde ise daha minik bir kubbe şeklinde tercih edilmiştir. Tek şerefeli minare ise yapıya bitişik şekilde düşünülmüştür.

4.2.4. Abu Dabi cami tasarım yarışması

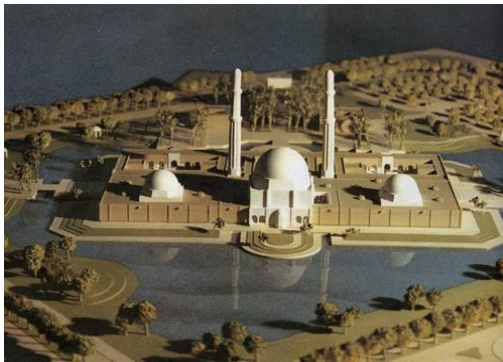
Birleşik Arap Emirlikleri'nin kurucusu ve ilk başkanı olan Zait Bin Sultan El-Nehyan, 1988 yılında Abu Dabi'de bir cami yaptırılmasını istemiştir. Bu caminin inşası öncesinde bir proje yarışması açılmasına karar verildi. El-Nehyan'ın yarışma şartnamesi için belirlediği hususlar çok net bir şekilde ifade edildiği için tasarım kriterleri yönünden esneklik payı az olan bu yarışma şartnamesinde, yapının genel hatlarının dikdörtgen olması eğrisel formlarda olmaması istenmiştir. Kapalı alanların 1000 m² sultan maksuresinin de 1000 m² olması, avluların en az 8000 m² olması istenmiştir. Caminin en az üç kubbesi bulunması minimum 65 metrelik minare istenmekteydi. Yarışmacılardan geleneksel bir cami tasarımı bekleniyordu[114].

Resim 4.14. Yousef Abdelky Abu Dabi cami kesiti [114]

1988 yılında düzenlenen cami yarışmasını Suriyeli Mimar Yousef Abdelky tarafından tasarlanan cami tasarımı kazanmıştır. Yousef Abdelky, tasarımında Pakistan'dan Kuzey Afrika'ya birçok İslam ülkesinin mimari dokunuşlarına yer vermiştir. Caminin yerleşim kapalı alanı 22 500 m² dir. Cami açık alanları ile birlikte 50 000 kişinin aynı anda ibadet edebileceği boyutlardadır. Kuzey yönünden girilen cami alanına süslü revaklarla çevrelenmiş avlu buyur etmektedir. Revaklı avlunun üzerini düzenli aralıklarla kubbecikler oluşturmaktadır. Avlunun dört köşesine tekabül eden kısımlarda âlem kısmına doğru giderek daralan dört adet minare yer almaktadır. Minareler ezan okunan bir şerefe üst kısımlarda daralan iki adet sembolik şerefe ile her kısmında taş tuğla ve yerel malzeme geçişleriyle süslenmiş şekilde bulunmakta ve 107 metre yüksekliğindedir. Harim alanı kible yönüne dik şekilde dikdörtgen biçimde uzanmaktadır. Harim alanının sağ ve sol uçlarında maksure alanları ile harim alanı noktalanmıştır. Harim alanının merkezinde 70 metre yüksekliğinde monolitik en büyük kubbe ve onun her iki tarafında kısmen biraz daha küçük kubbeler yer almaktadır[114].

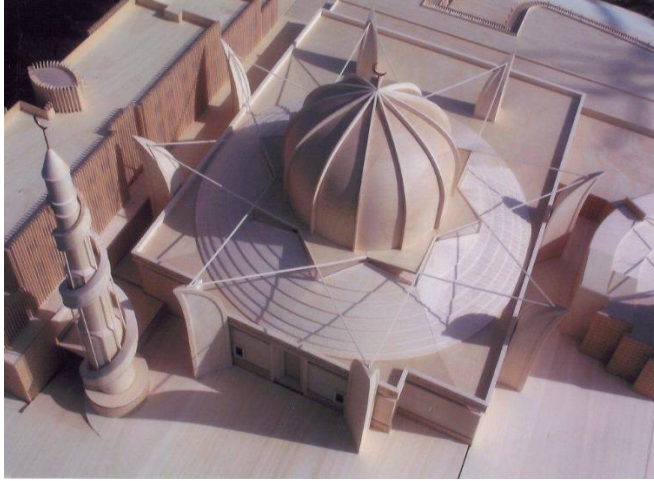
Abu Dabi Cami Yarışmasının üçüncülüğünü Cafer Bozkurt ve Doğan Kuban kazanmıştır. Bu tasarımda cami, etrafıyla suyla çevrili kabaca dikdörtgen bir adanın içinde yer almaktadır. Caminin planlandığı adacığa geçişte kuzey yönünden üç adet, doğu ve batı yönlerinden birer adet geçiş bulunmaktadır. Otopark alanı adacığın dışında düşünüldüğü için adacığa geçişler hep yaya şeklinde sağlanmaktadır. Cami yapısı büyüklü ve küçüklü dikdörtgen birçok avlu ile düşünülmüştür. 200 metre genişlikteki harim alanına girilirken eşit yükseklikte iki adet minare karşılamaktadır. Harim alanında büyük oval kubbenin iki yanında küçük iki adet iç bahçe bulunmaktadır. Harimin sağ ve sol kısmında kalan alanların üstlerinde de birer tane oval kubbe yer almaktadır[115].

Resim 4.15. Cafer Bozkurt ve Doğan Kuban'ın Abu Dabi cami maketi [115]

4.2.5. Strazburg Büyük Cami tasarım yarışması

Fransa'nın Strazburg şehri Avrupa'da Müslümanların yaşadığı önemli noktalardan biri. 1992 yılında dönemin Strazburg Belediye Başkanı Catherine Trautmann Müslümanların desteğini de alabilmek için mevcut Strazburg mescidinin yerine büyük bir cami için tasarım yarışması yapma fikrini ortaya atmıştır. 2000 yılı Eylül ayında beş farklı uluslararası tasarım ekibi yarışma için seçildi ve onlardan cami projesini hazırlamaları istendi. Tasarım ekiplerinin ekip başları Mario Botta, Zaha Hadid, Paolo Portogheisi, Gaston Valente, Jean-Marie Wilmotte, şeklindeydi. Jüri kalabalık bir topluluktan oluşuyordu ve herkesin oyu eşitti o nedenle nihai karara ulaşmak zaman aldı. Yapılan jüri toplantıları sonucunda Paolo Portogheisi'nin projesi birinciliğe layık görüldü [116].

Resim 4.16. Strazburg Cami maketi [117]

Strazburg camisi, sekizgen bir yelkenli gibi planlanmış, yelken şeklindeki ayaklara çelik çubuklar aracılığı ile gerdirilmiş kasnak oluşturulmuş ve onun üzerine çelik kaburgalı sivriye yakın bir kubbe bindirilmiştir. Kubbe caminin tam merkezinde 8 köşeli bir yıldızın merkezi gibi yer alarak İslam geometrisinden de ilham alındığını simgelemektedir. Minare bir adet ve camiden ayrı bir şekilde sivri minareye sarılan ince bir rampa ile tasarlanmıştır. Hem Samarra Camiindeki minareye hem de günümüz Arap minarelerine atıftır. Caminin inşasında bu minare yapılmamıştır.

4.2.6. Tiran cami ve müze tasarım yarışması

Arnavutluk'un başkenti Tiran'da Katolik, Ortodoks ve Müslümanlar arasında hoşgörüyü sağlamak ve dinsel uyumu tanzim etmek gibi fikirlerle yola çıkılarak içinde bir caminin ve inanç müzesinin de yer aldığı bir merkez tasarımı yarışması düzenlenmiştir. Yarışma jürisinde Tiran Belediye Başkanı Edin Rama öncülüğündeki alman mimar Paul Boehm, Hırvat Mimar Vedran Mimica Belçikalı Mimar Peter Swinnen Avusturyalı mimar Profesör Enzo Siviero Arnavut mimar Artan Shkreli ve Müslüman toplum temsilcisi ve eski futbolcu ShyQyri Rreli den oluşan heyet yer almıştır[118].

Yarışma davetiye usulü ile yapılarak yarışmaya Search firması, Big firması, Zaha Hadid gibi popüler firmalar davet edilmiştir. Jüri birinciliğe Big firmasının çalışmasını layık görmüştür[118].

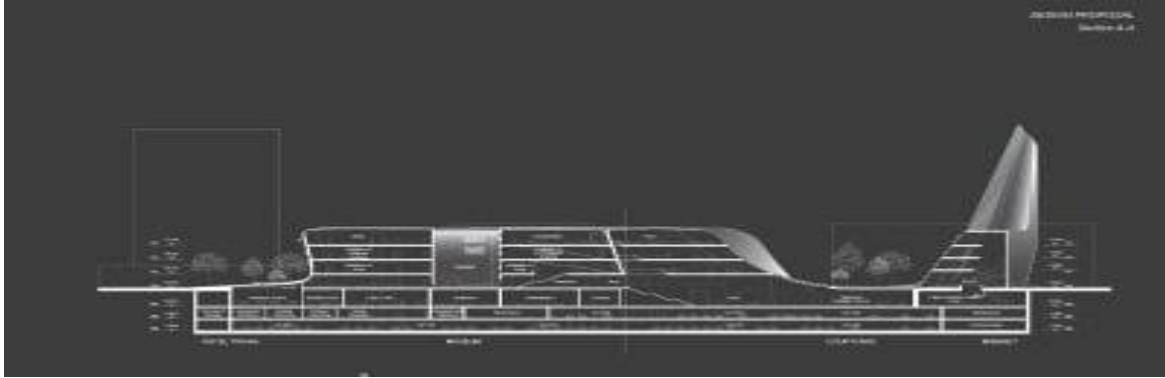
Resim 4.17. Big firması cami perspektifi [118]

Arsaya sınır oluşturacak şekilde yerleştirilen üç bina, iki tarafı Tiran'ın şehir silüeti ile hizalı ve üçüncüsü kibleye dönük olacak şekilde, sitenin köşesinde bir üçgen içinde kümelenmiştir. Yapıların parselin merkezinde kalan kısımları kıvrımlı bir saçak oluşturacak şekilde sanki merkezde bir cami yapısı varmış da çıkarılmış gibi planlanmış. Cami, günlük ibadetler için bin namaz kılan kişiyi ağırlayacak, avlular ve halka açık plaza ile mübarek günler için 10 000 kişiye kadar genişleyebilecek şekilde planlanmış. Scanderbeg Meydanı olarak bilinen parsel tamamen yeniden kavramsallaştırılmasını içeren bir kentsel dönüşüm geçiriyor ve bu önemli meydan, bir cami, bir İslam Merkezi ve bir dini uyum müzesinden oluşacak yeni kültür kompleksi olarak düşünülmüş. Cami olarak tanımlanan kentsel meydanın önünde de kıvrımlı bir dikilitaş gibi uzanan minare yer almıştır [118].

Resim 4.18. Search firması cami perspektifi [118]

Search firmasının çalışması olan caminin mimarisi, iç mekân deneyimine açık bir öncelik veriyor. Dış sokak cephelerinden stilize ancak mütevazı bir küp gibi görünen, kısmen korunaklı ana plazadan giriş yaklaşımı, dikdörtgen hacimlerden oyulmuş bir dizi ışıltılı, düzensiz kubbeli tavanı ortaya çıkarıyor. Bu kubbeler, serpiştirilmiş bir ağaç korusu ile birlikte, büyük ölçeğe rağmen plaza ve caminin iç mekânına samimi bir mekânsal nitelik kazandırıyor. Bu içten dışa yaklaşım, caminin dışarıdaki varlığını sokak kenarındaki belirli bakış noktalarından azaltırken, Search firmasının girişi, ruhsal açıdan daha ilgi çekici ibadet alanlarından birini sunuyor.

Resim 4.19. Zaha Hadid'in cami kesiti [118]

Zaha Hadid çalışması olan kompleks, sitenin çevresini saran, müzeden camiye kadar kademeli olarak artan ve yükselen bir minare ile sonuçlanan iki kesintisiz kütle şeklini alıyor. Bu düzen, hem camiye hem de müzeye erişim sağlayan bir iç avlu, samimi bir vadi, sanat, ibadet ve sivil yaşam için تنها bir bahçe meydana getiriyor. Artık klasik olarak kabul edilen Zaha Hadid kabuk tasarımının bir örneği şeklindeki örtü, minareye dönüşmüştür.

4.2.7. Uluslararası Priştine Merkez Camii yarışması

Kosova Cumhuriyeti 2008 yılında bağımsızlığını ilan ettikten sonra yeni ülkenin başkenti olan Priştine'yi şekillendirmeye başladı. Bu minvalde Priştine şehir merkezinde İslamiyet'in de göstergesi olan bir cami inşa edilmek istendi. Cami projesinin yarışmayla elde edilmesine karar verilmiştir. Yarışma jüri üyeleri olarak Amir Pasic, Naim Ternava, Sabri Bajgora, İbrahim Numan, Attilio Ptruccioli, Muhammet Morina, Jusuf Xhibo belirlenmiştir [119].

Yarışma 2013 yılında düzenlenebilmiştir. Yarışma raportörlüğüne 81 proje teslim edildi. Jüri uzun çalışmalar sonunda birinci olan projeye bir türlü karar verememiştir. Karar verilemeyince çeşitli mimarlık sitelerinde kendisini birinci İlan eden firmalar oldu. Bunun üzerine jüri ikinci olan projeleri belirlemiş ve birincilik ödülü verilmediğini açıklamıştır [119].

Resim 4.20. 21PR22 Rumuzlu proje perspektifi [119]

Yarışmanın ikincisi olarak belirlenen 21PR22 rumuzlu proje kare bir plan şemasında olup cepheden itibaren içe doğru kıvrılarak yükselen bir cephe kabuğunun içine oturmaktadır. Minare de aynı katmanlaşmanın devamı niteliğinde olup yapının köşesinde yer alarak sivri ve tek şerefeli bir minare şeklinde yer almaktadır. Merkezi kubbe cepheden itibaren burkularak gelen kabuğun göbeğinde merkezi şekilde yer almaktadır.

Resim 4.21. 1025AC rumuzlu proje perspektifi [119]

Yarışmanın ikincisi olarak belirlenen 1025AC rumuzlu proje 16. Yüzyıl klasik cami üslubunun bir yorumu şeklinde dört minareli bir merkezi kubbe ve dört yarım kubbeli formdadır.

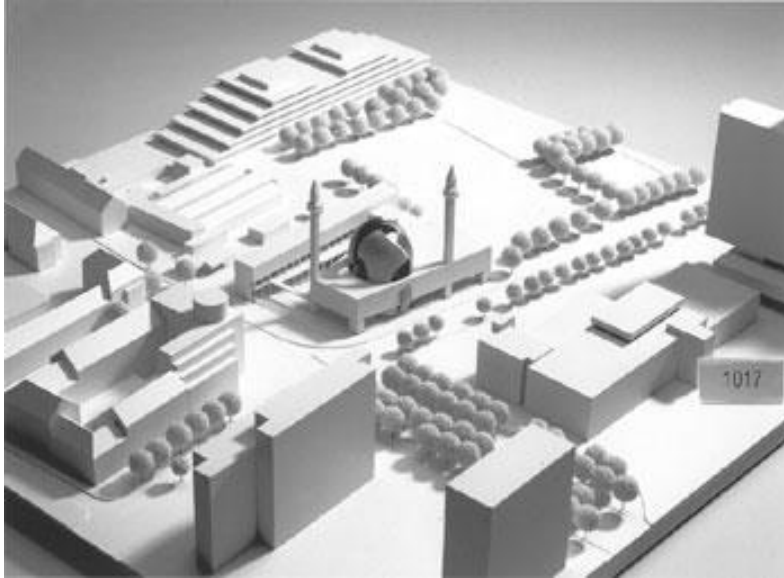
Resim 4.22. 487DH rumuzlu proje proje perspektifi [119]

Yarışmanın ikincisi olarak belirlenen 487DH rumuzlu proje dikdörtgen plan üzerine giderek yükselen kemerli bir tonozlu yapının en uç noktasında merkezi bir kubbenin yer aldığı bir sembolik minareli yapıdadır [119].

4.2.8. Köln Merkez Camii tasarım yarışması

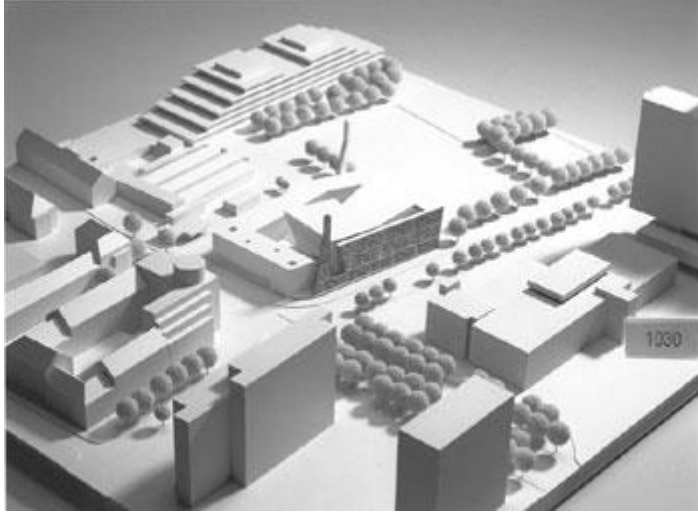
Almanya Cumhuriyeti'nin en fazla üyeye sahip olan yabancı teşkilatı Turkish Islamic Union for Religious Affair, Köln'ün Ehrenfer semtinde bir cami inşa ettirmek isteyerek 20 Ocak 2006'da bir yarışma ilanı yayınlamıştır. Yarışma jürisinde Dr. Max Bacher, Dr. Lale Akgün, Aytan Gümüştekin Başaran, Cengiz Bektaş, Rıdvan Çakır, Norbert Diezinger, Dr. Christl Drey, Karl Jürgen Klipper, Walter Kulth, Wolfgang Kuhn, Barbara Moritz, Anne Luise Müller, Dr. Christian schramm, Stefan Schmitz, Dr. Barbara Schock-Werner, Ralph Sterck, Ali Ulusoy, Mehmet Yıldırım'dan oluşan geniş bir heyet kuruldu. 22 katılımcının özel olarak davet edildiği yarışmaya 111 adet katılım olmuş ve 3 Mart 2006 tarihinde jüri toplanarak son kararını vermiştir [120].

Yarışmanın birincilik ödülünü Gottfried Böhm ve Paul Böhm mimarlık firması kazandı. Yarışmada ikincilik Wallrath&Weinert Architekten, üçüncülük Lorber Paul Architekten, dördüncülük JE&P Jansen, beşincilik ödülü ise Prof. N. Fritschi, B. Stahl, G. Baum yer aldığı ekiplere verilmiştir [120].

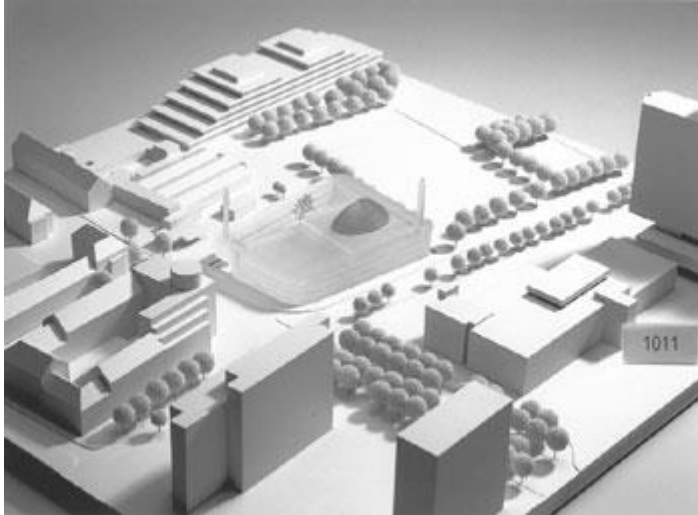
Resim 4.23. Böhm cami projesi maketi [121]

Birinci seçilen küreye yakın bir kubbeyi farklı oranlarda şeffaf ve sağır bir şekilde dağınık olarak tasarlamış. Kubbe merkezi bir şekilde yer alırken minareler kible yönüne köşegen hizada çapraz olarak kubbenin iki yanında yer almış. Tek şerefeli sivri minareler ezan okunma işlevini görmektedir.

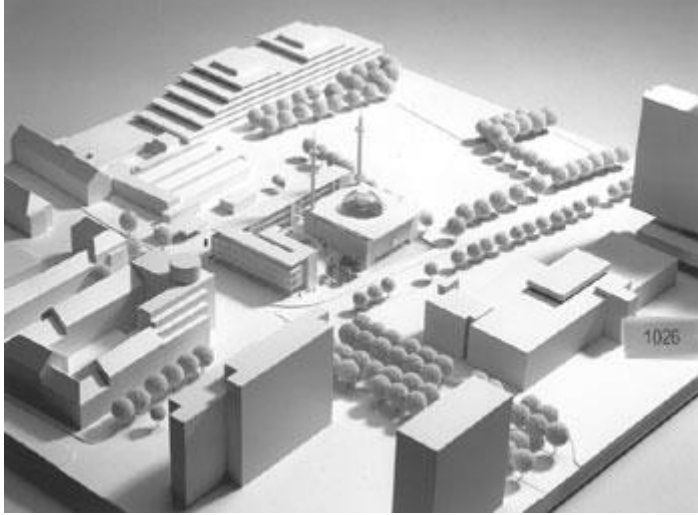
Resim 4.24. Walrath + Weinerth cami projesi maketi [121]

Walrath + Weinerth mimarlık ofisi, projesinde süreklilik sağlayarak kıvrılarak içe doğru kapanan bir plan tercihinde bulunmuş. Üst örtü yer yer eğimli olan teras örtü şeklinde planlanmış. İki adet minare yapının cephesini bütünleşik olarak yerden tepeye doğru daralan bir formda planlanmıştır.

Resim 4.25. Lorber Paul cami projesi maketi [121]

Lorber Paul mimarlık ofislerinin tasarımında cepheleri günümüz alışveriş merkezi konseptinde olan dışardan iki adet sembolik minaresi ve eliptik kubbesiyle bir cami yapısı olduğu anlaşılan yapıdadır.

Resim 4.26. Ertan Ergöçmen proje maketi [121]

Ertan Ergöçmen'e ait projede kare bir plana oturan şeffaf merkezi kubbeli cami harım yapısını parsel boyunca L şeklinde diğer işlevler sarmaktadır. İki adet minare caminin giriş kısmında köşe noktalarda camiyle bütünleşik olarak oldukça yüksek bir şekilde planlanmıştır.

4.2.9. Musul Ulu Cami yarışması

2017 yılında saldırıya uğrayan Musul Ulu Cami, Al Nouri Camisi ve Al Hadba minaresi de dâhil olmak üzere önemli bir kompleksi oluşturuyordu. Uluslararası Mimarlar Birliği tarafından düzenlenen tasarım yarışması 2020 yılında ilan edilmiştir. Yarışma, katılımcı ekiplerin restorasyon ve rehabilitasyon konusunda en az 5 yıl deneyime sahip olmasını gerektiriyordu. Yeni tasarlanacak kısımların tarihi kısımlarla entegrasyonu, kentsel ve sosyal bağlam üzerindeki etkisi, tarihi mirasla entegrasyon, bütüncül yaklaşımın tutarlılığı gibi kriterler üzerinden değerlendirileceği açıklanmıştır [122].

Jüri, Raya Ani Başkanlığında, Hüveyda Al Harithy, Ahmet El Ömer, Sahira Fehmi, Wang Shu, Xavier Casanovas, Amel Chabbi, Marina Tebessum, Jerzy Uscinowicz, Doris Walchli'nin katılımıyla toplamda 10 kişi ile kuruldu[. Yarışmaya uluslararası 123 başvuru yapıldı. Salah El Din Samir Hareedy, Khaled Farid El-Deeb, Sherif Farag Ebrahim, Tarek Ali Mohamed, Noha Mansour Ryan, Hager Abdel Ghani Gad, Mahmoud Saad Gamal ve

Yousra Muhamed El-Baha'nın 123 başvuru arasından birinci seçilen tasarımlarının ismi Avlular Diyalogu olmuştur [122].

Resim 4.27. Musul cami perspektifi [122]

Kazanan proje, caminin tarihi ibadethanesinin yeniden inşasını ve Musul'un tarihi merkezindeki en büyük kamusal alan olan kompleksin, açık kamusal alanlar aracılığıyla kentsel çevreyle organik entegrasyonunu öngörüyor. İbadet alanı, 2017 yılında Ulu Caminin yıkılmasından önceki gibi görünecek olsa da, yarı kapalı bir açıklıkla ana salona bağlanacak, doğal ışık ile zenginleştirilecek, kadınlar ve toplumun ileri gelenleri için kullanılan alanlarda dikkate değer iyileştirmeler içermesi planlanmıştır. Kazanan proje ayrıca, 1944'teki tadilatından önce ibadethanenin çevresinde bulunan tarihi ev ve bahçeleri çağrıştıran kapalı bahçelerin oluşturulmasını da öngörüyor. Ulu Camii kompleksinin yeniden inşası, UNESCO tarafından 2018'de başlatılan, Musul'un eski merkezinin tarihi dokusunun rehabilitasyonu, şehrin kültürel yaşamının yeniden canlandırılması ve herkes için kaliteli eğitim sağlanması amacıyla yürütülen projenin bir parçası olmuştur [122].

4.2.10. Preston cami tasarım yarışması

İngiltere Preston şehir merkezine yakın bir noktada, şehir silüetini etkileyecek ve dönem takıntısı olmayan bir cami tasarımı hazırlanması RIBA aracılığı ile bir müşteri tarafından istenmiştir. Uluslararası yarışmaya 40 farklı ülkeden 200'ün üzerinde başvuru katıldı. İkinci aşama için gelecek vadede beş tasarım belirlenmiştir. Lübnan firması Blankpage, İngiltere firması Borough Architects, İngiltere firması Luca Poian Forms, Amerika Birleşik Devletleri'nden Mcheileh Studio ve yine Amerika Birleşik Devletleri'nden Tabe Sourı den oluşan beş finalistin arasından RIBA değerlendirme panelinde panele katılanların oylaması

ile İngiliz firması Luca Poian Forms seçilmiştir [123].

Resim 4.28. Preston cami perspektif [123]

Birinci seçilen tasarımda Lancashire'ın pamuk fabrikasının bacalarına öykünen bir minare ile bu tasarım ölçeği biçimi ve malzemeleri sayesinde İslam geleneğini kutsayan aynı zamanda da İngiliz zanaatına saygı gösteren zarif bir bina olarak planlanmıştır. Eliptik bir planda düşünülen yapının yarısı harim olarak düşünülmüş kalan diğer kısım ise ıslak hacimler, dinlenme odası, imam odası, sohbet odası gibi işlevlerle oluşturulmuş. Elipsin merkezine yakın bir noktada dairesel iç şadırvan düşünülmüştür. Yapının cephesi minarenin yapıldığı beyaz kesme taşın renginde giydirme cephe ile tasarlanmıştır. Üst örtüsü düz teras şeklinde düşünülmüş şadırvan kısmının üzerinde bir ışıklık yer almaktadır. Minare şerefesiz bir şekilde giderek daralan bir boyuttur.

4.3. Türkiye'de 20. Yüzyılda Yapılan Cami Tasarım Yarışmaları

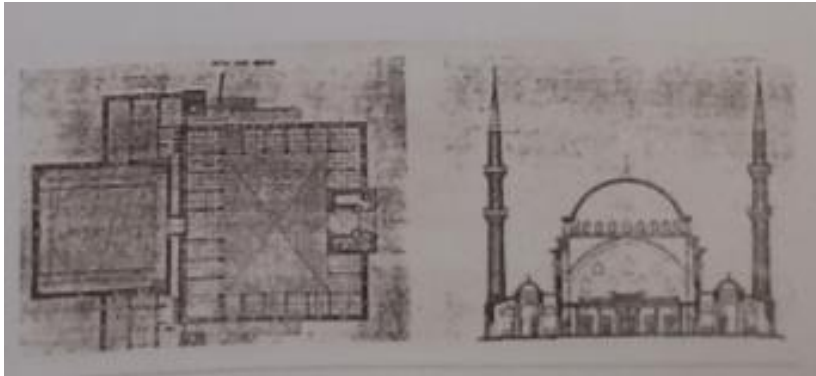
Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren 20. yüzyılda her alanda yapılanma çalışmaları başlamıştır. 1. Dünya savaşı sonrasında camiler, Türkiye sınırları dışındaki Osmanlı Bakiyesi ülkelerde tahrip ve yıkıma uğrarken Anadolu'da yavaş yavaş tamir ve yeniden inşa edilmişlerdir. Camilerin inşası giderek artan hızla devam ederken 20. Yüzyılda sadece üç tane cami tasarım yarışması düzenlenmiştir. Bunlar Kocatepe Cami Yarışmaları, Samsun Diyanet Sitesi Yarışması ve Batıkent İslam Kültür Merkezi Yarışmasıdır.

4.3.1. Kocatepe cami yarışmaları

Ankara’da Yapılacak Yenişehir Cami olarak kayıtlara geçen Kocatepe Cami Yarışması ilk düzenlenen cami yarışmasıdır [124]. Cami mimarisi konusu son yarım yüzyılda daha sık tartışılmıştır. Devlet tarafından yaptırılan camiler özellikle bu tartışmaların çıkış noktası olmuştur. Cumhuriyetin ilanından sonra Anadolu’da Kocatepe Camii yarışmasına kadar devletin şehirlileşme politikalarında cami konusu hiç yer almamıştır [125].

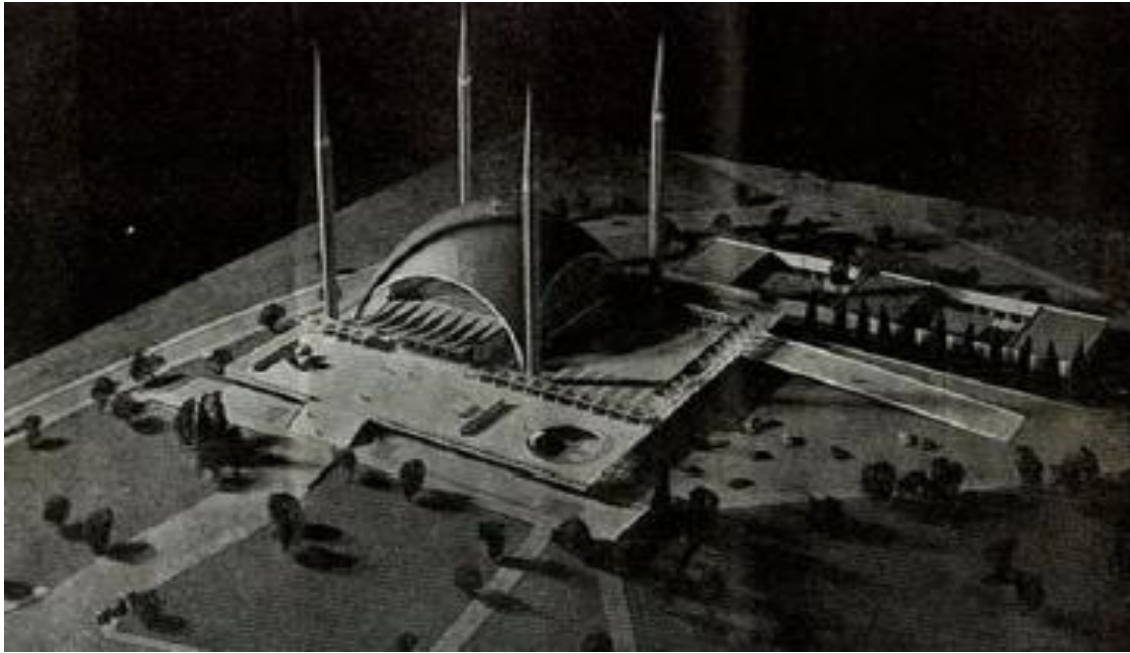
Kocatepe Cami yarışma süreci, proje süreci, yapım süreci ve açılışından sonraki sebep olduğu tartışmalar ile mimarlık ortamlarının gündeminden hiç düşmemiştir. Sivil toplum, siyaset, kamu kurumları, halk, cemaat, mimarlar ve üniversite arasındaki ilişkiyi ve çelişkiyi anlamak adına çok önemli bir örnektir [126].

Ankara’da Cami Yaptırma Kurumu tarafından 1947 yılında açılan yarışma, Türkiye’de cami mimarisi üzerine proje elde etmeyi hedefleyen ilk müsabakadır. On dört projenin katıldığı yarışmada jürinin verdiği karara göre birinci ödüle layık proje bulunamamış, 6 proje ödül grubunda yer almıştır. 2. Ödülü Saim Ülger ve Orhan Alnar’a ait proje kazanmıştır. Yarışmanın jüri heyeti; Ankara Valisi İzzettin Çağpar, Yüksek Mühendis-Mimar Hüsni Tümer, İnşaat Yüksek Mühendisi Muhlis Sertel, Yüksek Mimar Asım Kömürcüoğlu, İnşaat Yüksek Mühendisi Hayri Kayadelen, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Ahmet Hamdi Akseki, Mimar Alaaddin Özaktaş, İnşaat Yüksek Mühendisi Fikri Alpay, Yüksek Mimar Abidin Mortaş’tan oluşmuştur. 1947 yılında yapılan proje hazırlama çalışmalarının arsa temin edilmeden yapıldığı anlaşılmaktadır. Uygun bir arsa temin edilemediği için bu projeler uygulanamamıştır [68].

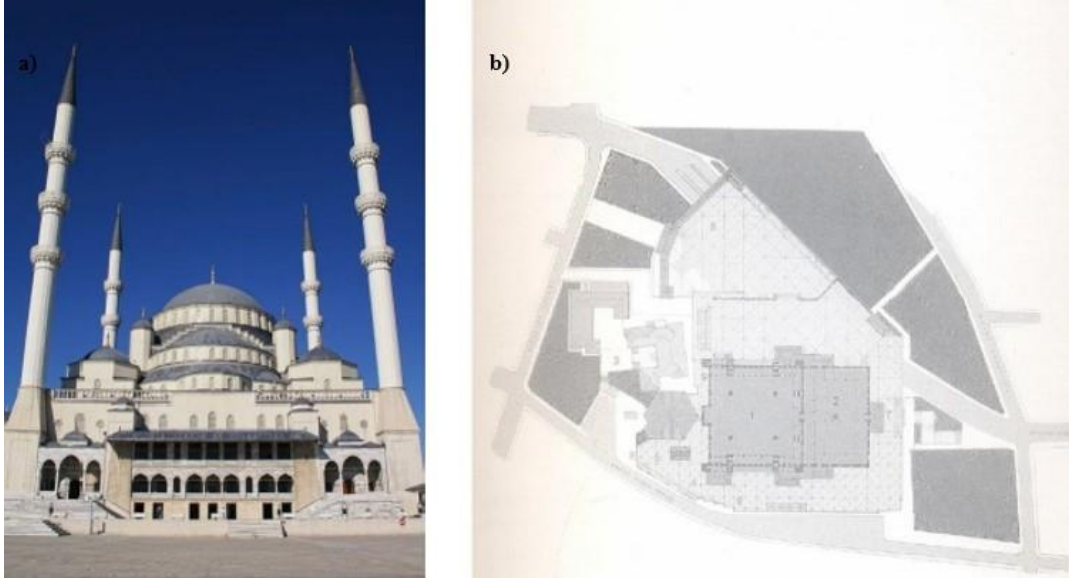
Resim 4.29 Saim Ülger ve Orhan Alnar’a ait projenin plan ve kesiti [68]

Cami Yaptırma Kurumu daha sonra değiştirilen adıyla Türkiye Diyanet Sitesi Yaptırma ve Yaşatma Derneği, Ahmet Hamdi Akseki'nin öncülüğünde 1957 yılında camiye ilave olarak Diyanet İşleri Başkanlığı Hizmet Binası ve Yüksek İslam Enstitüsü'nün de proje kapsamına alındığı iki aşamalı bir proje müsabakası daha açmıştır. 41 projenin katıldığı yarışmada ikinci aşamaya 10 proje seçilmiştir. Jüri heyeti ödül grubundaki projelerden hiçbirinin arzu edilen neticeye ulaşamadığına karar vermiştir. Bu doğrultuda eksiklerine rağmen Vedat Dalokay ile Nejat Tekelioğlu'na ait proje birinci seçilmiştir. İkincilik ödülünü Maruf Önal ve Raşit Uybadın kazanmıştır. Külliye halinde kurgulanması düşünülen caminin müstemilatında; Diyanet İşleri Başkanlığı hizmet binası, Yüksek İslam Enstitüsü binası, dini eserler kütüphanesi, konferans ve müze salonları, dört adet imam ve müezzin evi, 200 arabalık otopark, 10 000 m² lik bahçe, turistik çarşı, fakirlere hizmet verecek bir sağlık ocağı düşünülmüştür. Vedat Dalokay ve Nejat Tekelioğlu'na ait proje uygulama kararı alınmasına rağmen kubbenin uygulanmasındaki zorluklar gerekçesiyle müellif mimarlar, Cami Yaptırma Kurumu ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi arasında başlayan tartışma farklı bir boyut almış ve Dalokay ile Tekelioğlu projesi uygulanmaktan vazgeçilmiştir [126].

Resim 4.30. Dalokay Tekelioğlu Maketi [127]

Vedat Dalokay'ın projesinde dört minare ve tek büyük kabuk özelliği taşıyan ve elli metre çapında olan bir kubbe yer almaktaydı [128]. Kabuk şeklindeki kubbenin köşe noktalarında yer alan sivri tek şerefeli minareler tasarıma çadır görünümü vermiştir.

Resim 4.31. a) Kocatepe Cami b) Hüsrev Tayla Kocatepe Cami Planı [129]

Vedat Dalokay'ın projesinden vazgeçilmesi üzerine 1967 yılında yeniden düzenlenen yarışmayı Hüsrev Tayla kazanmıştır. Hüsrev Taylan'ın yaptığı Kocatepe Cami Tasarımı merkezi kubbe ve dört yarım kubbesi ile Sultanahmet Camiini dört minaresi ile de Selimiye Camiini andırmaktadır. Hüsrev Tayla' nın projesi inşa edilmeye başlanarak 1987 yılında hizmete açılmıştır [129].

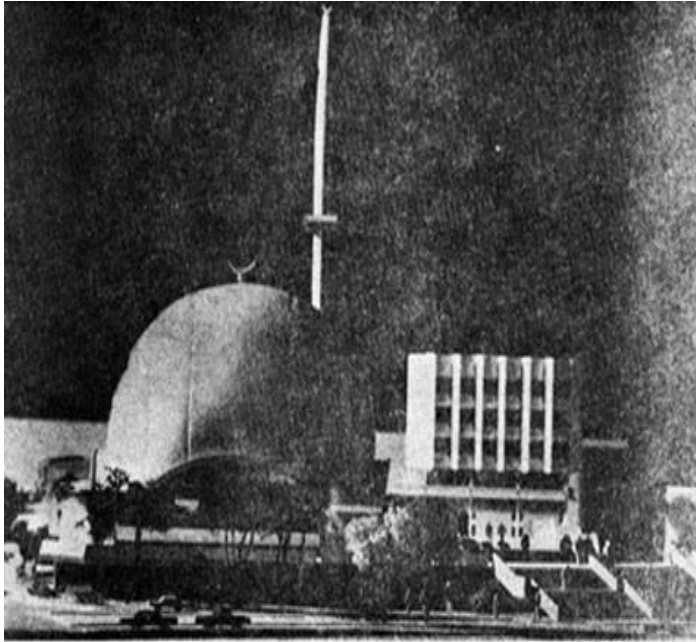
Resim 4.32. Kocatepe Cami iç görünüş [130]

4.3.2. Samsun Diyanet Sitesi cami yarışması

1973 yılında Samsun Belediyesi tarafından açılan Samsun Diyanet Sitesi Yarışması da Türkiye'de yarışma yöntemiyle elde edilen cami tasarımlarına yenilerini eklemiştir. Diyanet

Sitesinin projelerini elde etmek üzere 33 üyeye çağrıda bulunulan sınırlı bir yarışmadır. Jüri heyeti; Doğan Kuban, Levent Aksüt, Selçuk Batur, Vedat Yalçinkaya ve Zafer Gülçır'dan oluşmaktadır. Yarışmada birincilik ödülünü Vedat İşbilir ve Sevinç Şahin kazanmıştır. Jüri raporuna göre; caminin plastik kalitesinin başarılı olarak kabulü ve strüktür açısından gerçekleştirme olanağının nispeten kolay oluşu, bu projenin jüri tarafından birinci ödüle layık görülmesinin başlıca nedenleridir [126, 131].

Yelken tonozu andıran bir büyük kubbe monolitik olarak bürüt beton ile düşünülmüş ve tek şerefeli bir adet minaresi olan tasarım Samsun'da uygulanmış ve bugün Site Cami olarak işlevini devam ettirmektedir.

Resim 4.33. İşbilir ve Sevinç projesi maket [126, 132]

Samsun Site Camisi, sonradan “İslam Vakfı” ve Samsun Büyükşehir Belediyesinin koordinasyonu ile inşa edilmiştir. 23 Ocak 1976 yılında temeli atılan cami, 1982 Ramazanında ibadete açıldı. Site Camii, çarşılarıyla birlikte modern bir külliye hüviyetindedir. Kubbesivle minaresi Vedat Dalokay'ın Kocatepe Cami tasarımını andırmaktadır. Kabuk kubbe köşelerden yanlara açılan plakalar ile ibadet edilen kısmın üzerini örtmektedir. Bu sayede cephede geniş açıklıklar sağlanmış ve bu açıklıklar vitraylar ile kaplanarak aydınlatma sağlanmıştır. Klasik tarzdan farklı olarak düşünülmüş son cemaat mahallinin üç farklı yönde girişi bulunmaktadır. Kabuk kubbenin örttüğü bu girişler caminin dışından algılanmamaktadır [132].

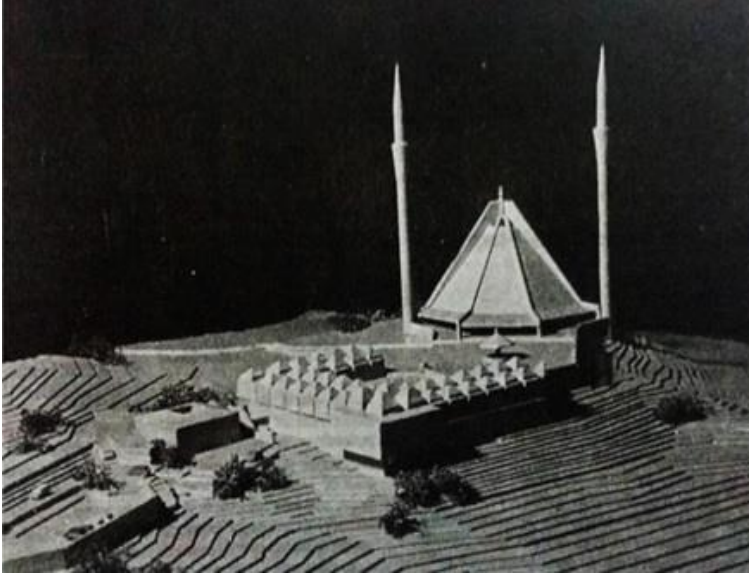
ESERİN MİMARLARI	: YÜK. MİMAR VEDAT İŞBİLİR YÜK. MİMAR SEVİNÇ ŞAHİN	DÜKKÂN SAYISI	: 68 ADET
FİKRİN DOĞUŞU VE TATBİKİ	: 17 ŞUBAT 1972	1. KISMIN AÇILIŞI	: 1979
İNŞAATA BAŞLAMA TARİHİ	: 23 OCAK 1976	TAMAMEN BİTİRİLDİĞİ TARİH	: ARALIK-1985
MİHRAB, MINBER, VİTRAY VE AVİZE PROJESİ	: PROF. DR. ÖZDEMİR ALTAN DOÇ. OKTAY MORAL DOÇ. NEVZAT YÜZBAŞIOĞLU	KUBBE YÜKSEKLİĞİ	: 21 m.
TEZYİNAT VE YAZILAR	: PROF. DR. EMİN BARIN SEMİH İRTEŞ	KUBBENİN ÇAPI	: 28 m. 80 cm.
MERMER İŞLERİ	: ALİ KÜTÜK	MİNARE YÜKSEKLİĞİ	: 48 m.
SERAMİKLER	: GORBON IŞIL FABRİKASI	CAMİNİN TOPLAM ALANI	: 1.150 m ²
CÜMLE KAPISI	: YÜK. MİMAR TARIK AÇIMAN	CAMİİ MAHFEL KATI	: 191 m ²
AVİZE İMALATI	: HAMDİ CANOĞLU	SON CEMAAT MAHALLİ	: 129 m ²
KUBBE KAPLAMASI	: VEPSAN A.Ş.- DOÇ. DR. VEFA ÇETİN	KAPALI KISMIN İSTİAP HADDİ	: 1.200 KİŞİ
İMAR ALANI	: 9.736 m ²	AÇIK NAMAZ MAHALLİ	: 2.850 m ²
TOPLAM İNŞAAT ALANI	: 7.022 m ²	AÇIK MAHALLERLE BERABER İSTİAP HADDİ	: 2.500 KİŞİ
HARCANAN PARA	: 651.892.207 TL.	ABDEST ALMA MAHALLİ	: 72 m ² - 30 KİŞİLİK
HARCANAN PARANIN ALTIN KARŞILIĞI	: 810.250 Gr.	ERKEK TUVALETİ	: 61 m ² - 20 KİŞİLİK
ALTININ 1985 TL KARŞILIĞI	: 4.779.000.000 TL.	KADIN TUVALETİ	: 45 m ²
		İÇ BAHÇE ALANI	: 408 m ²
		DIŞ BAHÇELER ALANI	: 1.120 m ²
		İSLÂM VAKFI ALANI	: 292 m ²
		BLOK İNŞAAT ALANI	: 4.802 m ²
		ZEMİNDE TOPLAM İNŞAAT ALANI	: 7.022 m ²

Resim 4.34. Samsun Site Cami kitabesi [132]

4.3.3. Batıkent İslam Merkezi mimari projesi yarışması

Batıkent İslam Merkezi Yarışması, 1985 yılında Batıkent Konut Üretim Yapı Kooperatifleri Birliği tarafından açılmıştır. 14 projenin katıldığı yarışmanın jüri heyetinde; Mustafa Aslan Aslaner, Nezih Eldem, Coşkun Erkal, Mehmet Konuralp, Doğan Kuban, Necati Şen, Şevki Vanlı bulunmaktadır. Jüri raporunda değerlendirmenin genel ilkeleri; bütün yarışmacıların ağırlık verdiği cami ve İslam Kültür Merkezi'nin biçimlenişindeki özgünlük, cesaret, işlevsellik ve simgesellik gibi boyutlarının değerlendirilmesi olarak özetlenmiştir.

Yarışmada birinci ödülü kazanan Özgür Ecevit'in tasarladığı projenin açıklama raporunda; cami çözümünde geleneksel mekân ve form anlayışına uyulduğu, yönsüz göğe yükselen iç mekânın ve bu mekânın sonucu oluşan formun projenin esasını oluşturduğu belirtilmiştir. Bununla birlikte cami formunun tepenin bir durumu olarak düşünüldüğü ve çağdaş teknolojinin kullanıldığı ifade edilmiştir. Jüri raporunda projenin; yarışma konusuna egemen unsur olan caminin çok iyi vurgulanmış ve peyzaja rakipsiz bir kütle olarak yerleşmiş silueti, cami iç mekânının geleneksel cami mekânlarının özgün niteliklerini özümleyen bir tutumla ele alınışı olumlanırken mihrap duvarının fazla hareketliliği olumsuz olarak değerlendirilmiştir [126].

Resim 4.35. Batıkent İslam Merkezi maketi [126]

Batıkent gençlik ve toplum merkezi ile İslam kültür merkezi yarışması tasarımları uygulanmamıştır. Bu projede kubbe kullanılmamış kubbe yerine çadırı andıran bir örtü tercih edilmiş ve yanında da iki adet minare kullanılmıştır. Minareler tek şerefeli olarak geleneksel minare ölçülerine yakın bir şekilde tasarlanmıştır.

5. 21. YÜZYILDA TÜRKİYE’DE DÜZENLENEN CAMİ TASARIM YARIŞMALARINDA KUBBE VE MİNARE KULLANIMLARI

2010 yılı ile 2022 yılları arasında Türkiye’de yedi adet cami tasarımı yarışması düzenlenmiştir. Bunlar Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması, Şişli Halide Edip Adivar Külliyesi Mimari Proje Yarışması, İstanbul Çamlıca Camii Yarışması, Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Yarışması, Malatya Mehmet Kavuk Cami Konsept Proje Yarışması, Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. Kategori, Cami Tasarımı Fikir Yarışması 2. Kategoridir.

Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. ve 2. Kategori yarışmaları aynı takvim ve şartname ile ilana çıkmasına rağmen ihtiyaç programları farklı olduğu için farklı yarışmalar olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde 21. Yüzyılda Türkiye’de

5.1. Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması

Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması 2010 yılında düzenlenmiştir. Kayseri Büyükşehir Belediyesi’nce serbest ulusal ve tek aşamalı fikir yarışması olarak açılan Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışmasında tasarım alanı belirtilmemiştir. Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması şartnamesinde kubbe ve minare gibi öğeler üzerinde herhangi bir zorunluluk tutulmamıştır.

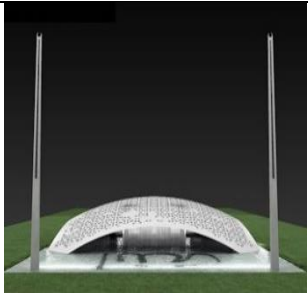
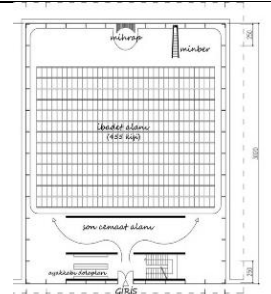
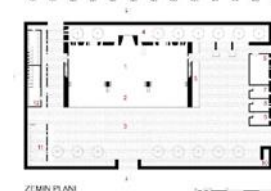
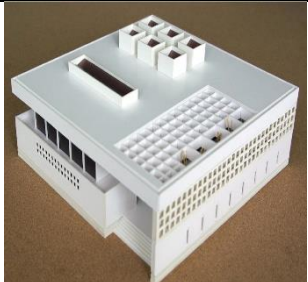
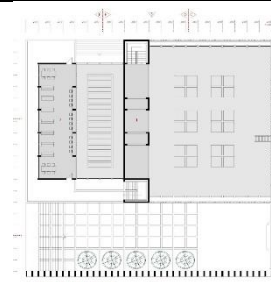
Çizelge5.1. Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması Künyesi [133]

Yarışma Künyesi	
Yarışma Türü	Ulusal, serbest, tek aşamalı, fikir yarışması
Yarışma İdaresi	Kayseri Büyükşehir Belediyesi
Yarışmanın Yeri	Özel bir alan verilmemiştir
Yarışmanın Asli Jüri Üyeleri	Prof. Dr. Zekai Görgülü, Nevzat Sayın, Cem Altınöz, Ahmet Tahir Gül, Yener Torunoğlu
Şartnamede İstenenler	500 kişilik cami tasarımı

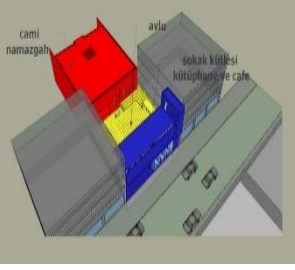
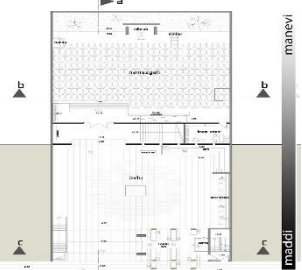
Cami konusunu kendi özgün koşulları içinde tartışmaya açmak ve bu konudaki farklı düşüncelerin ipuçlarına ulaşmayı hedefleyen yarışmanın ihtiyaç programında 500 kişilik kapalı ibadet mekânı istenmiş, yapısal ya da işlevsel ekler yarışmacıya bırakılmıştır. 276

projenin katılım sağladığı yarışmanın sonuçlarına göre 6 tasarım eş değer ödülle ödüllendirilmiştir [133].

Çizelge 5.2. Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması [133-138]

Perspektif	Plan Kesit	Mimari	Kubbe	Minare
Eş değer Ödül, Yarışma Ekibi: Kutlu İnanç Bal, Hakan Evkaya, [133]				
		Bir kabuğun altında işlevleri bir araya getirme üzerine kurulu fikirde şeffaf bir dikdörtgen alan içinde harim kısmı düşünülmüş	Kabuk şeklinde yapıyı saran kubbe, bütün fonksiyonlar tek kubbe altında toplanılmak istenmiş. Kubbe form olarak çağdaş formdadır	İki adet minare, sembolik olarak yer almakta. Ana binadan bağımsız. Minare gelenekten bağımsız çağdaş bir yorumdandır
Eş değer Ödül, Yarışma Ekibi: Emine Didem Durakbaşı, Ömer Selçuk Baz [134]				
		Ekolojik bir yaklaşım ile yeşil duvarların sarmaladığı harim alanında diğer işlevler harimden avlu ile ayrılarak çözülmüş.	Kubbe yoktur. Düz örtü üzerinde ışıklıklar yer almaktadır.	Sembolik içi boşaltılmış dikdörtgen minare içinde asıllı şekilde elif harfi. Çağdaş bir minare tasarımıdır
Eş değer Ödül, Yarışma Ekibi: Tülin Hadi, Cem İlhan, Türkan Kahveci, Aydoğan Özsoy [135]				
		Harim kuzey ve batı yönünden saran bir avlu içinde yer almaktadır. Diğer işlevler avlunun etrafında yer alan saçağın altına serpiştirilmiş şekildedir	Kubbe yoktur. Düz teras çatı şeklindedir üst örtü. Fakat mekanın içinde döşeme sarkıtlararak içeride kubbe havası oluşturulmuştur	Minare avlunun kuzey doğusundaki saçağın içinden çıkan dikdörtgen dikilitaş şeklindedir. Çağdaş minare yorumudur.
Eş değer Ödül, Yarışma Ekibi: Özgür Karakaş[136]				
		Kare planlı bir tasarımın içinde yer alan harim alanı daha dikdörtgen formda tercih edilmiş.	Kubbe yok teras çatı üzerinde kare ışıklıklar var.	Minare yok.

Çizelge 5.2. (devam) Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışma[133-138]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
Eş değer Ödül, Yarışma Ekibi: Bahadır ALTINKAYNAK, Tevfik Mehmet AYDIN[137]				
		Şehir içinde bitişik nizamda düşünülen tasarımda ibadet alanı ve kütüphane arasını avlu ile ayrılmış şekildedir.	Kubbe yok düz teras çatı tercih edilmiş.	Minare yok.
Eş değer Ödül, Yarışma Ekibi: İbrahim EYÜP[138]				
		Açık spor sahası gibi bir tasarım düşünülmüş. Yapının kible duvarı sadece masif şekilde düşünülmüş.	Üst örtü yok	Minare yok.

5.2. Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Ulusal Mimari Proje Yarışması

Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması 2012 yılında düzenlenmiştir. Ulusal, tek aşamalı mimari tasarım yarışması olarak Şişli Belediyesi tarafından açılan Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması, Halide Edip Adıvar Caddesi üzerinde yarışma için belirlenen parselde, mevcut yapı yerine onaylı imar planına uygun olarak yeniden yapılması düşünülen bir külliye tasarımını hedeflemiştir.

Çizelge 5.3. Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması künyesi [139]

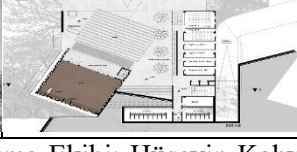
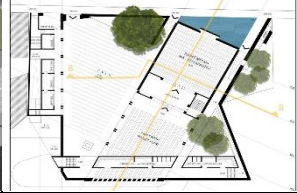
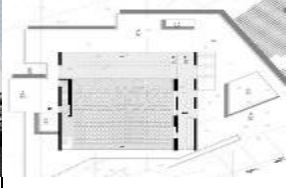
Yarışma Künyesi	
Yarışma Türü	Ulusal, tek aşamalı, mimari proje yarışması
Yarışma İdaresi	Şişli Belediyesi
Yarışmanın Yeri	İstanbul, Şişli, Meşrutiyet Mahallesi, Halide Edip Adıvar Caddesi, 10276 ada 12 sayılı parsel
Yarışmanın Asli Jüri Üyeleri	Doğan Tekeli, Hakkı Özel, Erhan İşözen, Can Çinici, Hakan Dalokay, İlgi Yüce Aşkın, Mehmet Konuralp
Şartnamede İstenenler	500 kişilik harım alanı ile birlikte eğitim alanı sosyal mekânları, otoparkı sığınağı lojmanı olan bir külliye tasarımı

Yarışmanın ihtiyaç programında 500 kişilik kapalı ibadet mekânı ile birlikte, eğitim

alanları, sosyal mekânlar ve lojman belirtilmiştir. 141 projenin katıldığı yarışmada, dereceye giren ilk 3 tasarım dışında mansiyon ve satın alma ödülleri de verilmiştir [139].

Kubbe ve minarenin zorunlu tutulmadığı yarışmada, jüri tarafından ödüle layık görülen projelerde kubbe ögesine rastlanmamış ancak minare ögesinin sıkça görüldüğü gözlemlenmiştir.

Çizelge5.4. Şişli Halide Edip Adivar Külliyesi Ulusal Mimari Proje Yarışması [139-140]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
1.Ödül, Yarışma Ekibi: Siddık Güvendi, Tuna Han KOÇ, Barış Demir, Oya Keskin[139-140]				
		Modern bir mimari yaklaşım ile tasarlanan yapı daha ziyade kültür merkezi formunda düşünülmüş.	Düz teras çatılı olarak tasarlanmış.	Sembolik bir minare yapı ile birleşik. Çağdaş formdadır.
2.Ödül, Yarışma Ekibi: Aziz Rıdvan KUTLUTAN [140]				
		Kottan faydalanarak dışarı taşırılan kolon ve kirişler ile harim alanında ışık gölge sağlanması istenmiş.	Kirişlemeli kademeli çatı, kubbe yok.	Sembolik minare bina ile bütünleşiktir. Minare çağdaş formdadır.
3. Ödül, Yarışma Ekibi: Deniz Dokgöz, Orhan Ersan, Ferhat Hacialibeyoğlu [140]				
		Harim kısmı ile diğer işlevler kütsel olarak ayrılmış ve ortada üçgen bir avlu elde edilmiş.	Düz teras çatı.	Minare yok.
Eşdeğer Mansiyon, Yarışma Ekibi: Hüseyin Kahvecioğlu, Nurbın Paker Kahvecioğlu, Elçin Kara [140]				
		İşlevlerin ayrıldığı farklı kütleler şeklinde planlanmış harim bloğunun girişinde pergole tipi son cemaat mahalli düşünülmüş.	Düz teras kısmı ışıklıklı çatı.	Sembolik birleşik iki levha şeklinde minare düşünülmüş çağdaş minare önerisi.
Eş değer Mansiyon, Yarışma Ekibi: Mahir Ünal [140]				
		Parselin merkezinde çarpaz şekilde kibleye yereleşen harim kütsesi su ögesi ile yarım ada gibi düşünülmüş.	İşıklıklık düz teras çatı sembolik kubbe yeri.	Sembolik Minare var yapıdan ayrı normalin dışında yükseldikçe genişleyen formda.
Eş değer Mansiyon, Yarışma Ekibi: Mehmet Metin Polat, Bilge Altuğ [140]				
		Merkezi kütle şeklinde avlu gibi bir çevre düşünülmüş.	Düz teras çatı.	Minare yok.

5.3. İstanbul Çamlıca Camii Mimari Proje Yarışması

İstanbul Çamlıca Camii Yarışması 2012 yılında, İstanbul Cami ve Eğitim Kültür Hizmet Birimleri Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından ulusal tek aşamalı mimari tasarım yarışması olarak açılan yarışmada tasarım alanı Üsküdar Çamlıca Mevkiinde 2773 ada 1 parsel olarak verilmiştir [141].

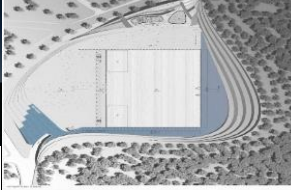
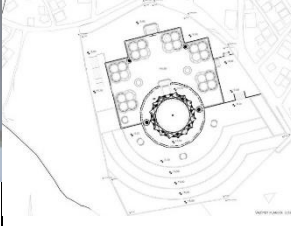
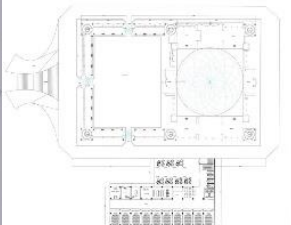
Çizelge 5.5. İstanbul Çamlıca Camii Mimari Proje Yarışması künyesi [141]

Yarışma Künyesi	
Yarışma Türü	Ulusal, tek aşamalı, mimari proje yarışması
Yarışma İdaresi	İstanbul Cami Eğitim ve Kültür Hizmetler Birimleri Yaptırma ve Yaşatma Derneği
Yarışmanın Yeri	İstanbul, Üsküdar, 2773 ada 1 sayılı parsel
Yarışmanın Asli Jüri Üyeleri	Mehmet Ali Kahraman, Ayşe Çalkan, Prof. Dr. Suphi Saatçi, Doç. Dr. Nazlı Ferah Akıncı, Mehmet Erdal, Hicran Çakmak, Doç. Dr. Arzu Kocabaş Diren
Şartnamede İstenenler	30000 kişilik ibadet alanı, 10 derslikli eğitim alanı, 750 kişilik konferans salonu, 250 kişilik toplantı salonu, kütüphane, sergi salonu, sosyal mekânları, otoparkı sığınağı olan bir cami tasarımı

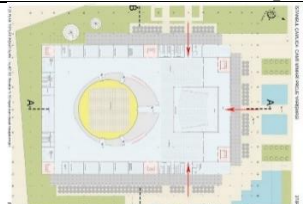
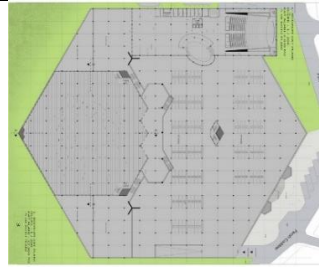
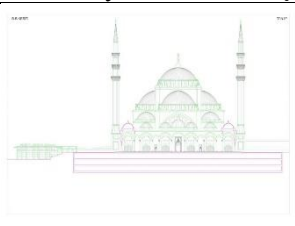
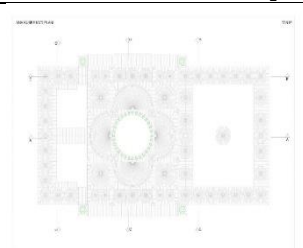
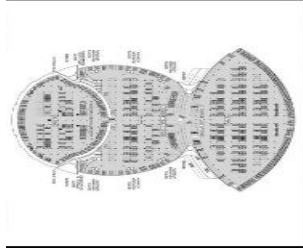
Yarışma şartnamesinde belirtildiği üzere yarışmanın amacı; “Osmanlı Türk mimari üslubunu yansıtacak, kültürümüzün gelenek zincirine orijinal yeni bir halka ilave edecek, İstanbul’a değer katacak ve İstanbul’un sembollerinden biri olacak cami projesi tasarlamak” olarak tanımlanmıştır. Ayrıca şartnamede ihtiyaç programı olarak; avlu dâhil 30000 kişilik ibadet mekânı, eğitim alanı, konferans, toplantı, sergi salonları, kütüphane, gasilhane, yemekhane ve otopark istenmiştir. Birincilik ödülüne layık tasarımın bulunamadığı İstanbul Çamlıca Cami Mimari Proje Yarışmasında ikincilik ve üçüncülük derecelerine ikişer proje layık görülmüştür. Yarışmada aynı zamanda beş adet mansiyon ödülü verilmiştir. Yarışmaya 81 proje katılmıştır [141].

Yarışma, takvimi sürecinde ve yarışma sonrasında birçok tartışmaya neden olmuş başta TMMOB olmak üzere çeşitli mesleki ve sivil toplum örgütlerince protesto edilmiş mimarların bu yarışmaya katılmak yerine boykot etmesi tavsiye edilmiştir [142].

Çizelge 5.6. İstanbul Çamlıca Camii mimari proje yarışması [141]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
Eşdeğer 2.Ödül, Yarışma Ekibi: Hayriye Gül Totu, Bahar Mızrak [141]				
		Geleneksel cami mimarisi şeklinde Süleymaniye Camii plan tipinde düşünülmüş.	Merkezi kubbe ve dört yarım kubbe ile kubbecikler tarihsel niteliktedir.	6 adet caminin köşe ve kenarortaylarına konulmuş işlevsel minare tarihsel niteliktedir. Minarelerin iki ve üç şerefeli olarak tüm bölümlerin konumlandırılmıştır.
Eşdeğer 2.Ödül, Yarışma Ekibi: Süleyman Akkaş, Nihal Şenkaya Akkaş, [141]				
		Su ögesinin güney ve doğu yönlerini sardığı kare planı kabuk örtüyle örten bir harim şeklinde planlanmıştır.	Kabuk şeklinde fonksiyonları örten kademeli kubbe tonoz arası örtü çağdaş bir öneri	Sembolik aydınlatma amaçlı minare çağdaş bir öneridir.
3.Ödül, Yarışma Ekibi: Eyüp Dursun [141]				
		Mihrabın da içinde yer aldığı harimin bir kısmı daire bir planda harimin geri kalan kısmı dikdörtgen formda planlanmıştır.	Kabuk şeklinde kubbecikler ve bir ana kubbeden oluşan örtü. Sentezlenen formda kubbe	Aydınlatma işlevli dört adet minare. Minarelerin iç merdiveni gibi kurgulanmış bir formda gelenekle bağ kurularak Samarra minaresini andıran bir yapıda. Sentezlenen tarzda minareler.
3.Ödül, Yarışma Ekibi: Ercan Şahin[141]				
		Geleneksel cami mimarisine yakın avlulu merkezi tek büyük kubbeli bir plan düşünülmüş.	Ana tek büyük merkezi kubbe. Tarihsel kubbe şeklindedir.	İşlevli dört minareden oluşmakta. Minareler barok döneme öykünen tarihsel üslupta. Kürsü, pabuç, gövde petek alem bölümleri var sadece külah bölümü farklı.

Çizelge 5.6. (devam) İstanbul Çamlıca Camii Yarışması [141]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
1.Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Ahmet Vefik Alp [141]				
		Piramidal bir yapıda giderek daralan tasarım plan düzleminde harim alanının bütün olarak düşünüldüğü bir yapıdır.	Merkezi Şeffaf kürevi kubbe. Çağdaş bir öneri niteliğindedir.	2 adet bir adet şerefeli minare. Sentezlenen minare önerisi. Gövde ve şerefe kısımları mevcut.
2.Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Hamza Dağhan [141]				
		Altıgen plandaki yapının kible yönündeki köşesi mihrap olarak düşünülmüş ve kademeli bir harim alanı yerleşimi yapılmış.	Kubbe yok kırma kabuk çatı.	İki adet sembolik minare. Çağdaş formdadır.
3. Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Dursun Divrik [141]				
		Geleneksel cami tasarımında süleymaniye cami örneği alınmış ilave olarak kible duvarında da avlu planlanmıştır.	Merkezi kubbe ve dört yarım kubbe ile kubbecikler tarihsel olarak önerilmiştir.	Dört adet caminin köşe ve kenar ortalarına konulmuş işlevsel minare tarihsel durumda. Minare bölümleri tam olarak mevcut
4.Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Kayhan Çakanel Yüksel Öztürk[141]				
		İki yan tarafta yer alan kanat harim alanından mihrap yönüne daralarak tasarım formunu oluşturmuş durumdadır.	Kubbe yok geriye doğru alçalan tonoz örtü var.	Bir adet sembolik minare. Yapıya bitişik. Çağdaş bir öneri.
5. Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: İsmail türedi, Erhan Özkan, Şefika Deniz Türedi, [141]				
		Kademeli eliptik avlulardan geçilerek elips planlı harim alanına geçilen şekilde tasarlanmıştır.	Kible duvarına yaslanan yarım kubbe. Sentez bir öneri.	Dört adet seyir işlevli sembolik minare. Çağdaş bir öneri

5.4. Büyükada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması

Büyükada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması, 2015 yılında düzenlenmiştir. Büyükada Çarşı Camii Fikir Proje Yarışması, Büyükada Çarşı Camii Derneği'nin açtığı ulusal, serbest ve tek aşamalı mimari fikir proje yarışmasıdır [143].

Çizelge 5.7. Büyükada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması künyesi [143]

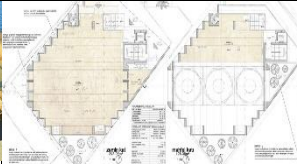
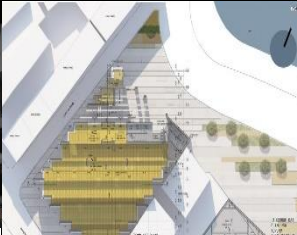
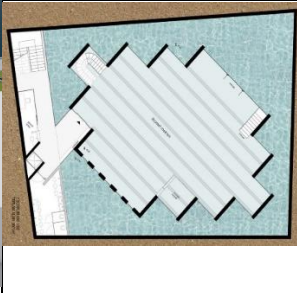
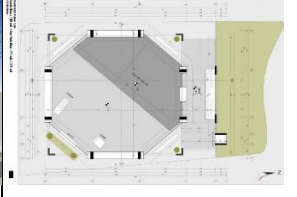
Yarışma Künyesi	
Yarışma Türü	Ulusal, tek aşamalı, fikir proje yarışması
Yarışma İdaresi	Büyükada Çarşı Cami Derneği
Yarışmanın Yeri	İstanbul, Adalar, Büyükada, Şehit Recep Koç Caddesi, 27 ada 16 sayılı parsel
Yarışmanın Asli Jüri Üyeleri	Prof. Dr. Harun Batırbaygil, Prof. Dr. Hüseyin Cengiz, Prof. Dr. Nuran Kara Pilelivarian, Prof. Dr. Güzin Konuk, Prof. Dr. İbrahim Numan
Şartnamede İstenenler	700 metrekarelik ibadet alanı ve ilave birimleri, minare zorunlu

Tasarım alanının İstanbul Adalar'da 27 ada 16 parsel olarak verildiği yarışmanın amacı şartnamesinde belirtildiği üzere; Büyükada'nın sosyal, kültürel, mimari dokusunu bütünleyecek özgün bir proje elde edilmesi olarak tanımlanmıştır. Yarışmanın ihtiyaç programında; 300m²'lik ibadet mekânı, 100 m² mahfil, 300 m² ek ibadet mekânı, son cemaat yeri, görevli odaları, temizlik odası, minare, abdest alma mahalli ve servis mekânları istenmiştir. Yarışma şartnamesinde önerilecek olan tasarımlarda, mahfil, son cemaat yeri ve minarenin baştan istenmesi dikkat çekmektedir [143].

Büyükada Çarşı Cami Yarışmasına Mimarlar Odası İstanbul Büyükkent Şubesi'nin şehir planı açısından sorun teşkil edeceği gerekçesiyle yarışmayı protesto etmiştir. 106 Başvuru olmasına karşın 74 proje tesliminin yapılması mimarlar odasının kısmen etkili olduğunu göstermiştir [144].

Seksen bini aşkın caminin yapıldığı ülkemizde Kocatepe Camisi ve Çamlıca Camisi gibi Büyükada Çarşı Camisi'nin yarışmaya çıkarılışı ve beraberindeki süreç de önemlidir. Türkiye'de çağdaş cami tasarımlarının güzergâhının çözülebilmesi için ciddiyle incelenmelidir [145].

Çizelge 5.8. Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması [146]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
1.Ödül, Yarışma Ekibi: Emre Can Yılmaz [146]				
		Girintili bir plan yapısındaki harım alanı nda sadece kible duvarı girintisiz olarak düşünülmüş. Geleneksel ile modernin sentezlendiği bir yorum elde edilmiş.	Üç adet ışıklık işlevi de yüklenmiş beton kubbe sentezlenen özelliğe.	Bir adet işlevsel bir minare yapıya eklenmiş şekilde. Tarihsel forma yakın sentezlenmiş formda. Şerefe yok külah, petek gövde alem var.
2.Ödül, Yarışma Ekibi: Ersin Temurcan, Fazıl Efe İlgen [146]				
		Parselin kuzey sınırı haricindeki diğer sınırlarını örten bir örtü ltında işlev planlanmış herhangi bir konuda gelenekle bağ kurulmamış birçok işlev sembolize edilmiş.	Kabuk örtü tüm işlevleri örten şekilde. Çağdaş bir öneri.	Yapının yol cephesinde kabuk örtü yükseltılarak sembolik minare oluşturulmuş. Çağdaş bir öneri.
3.Ödül, Yarışma Ekibi: Hasan Fırat Diker, Murat Polat Emre İşlek [146]				
		Farklı yüksekliklerde girintili bir plan yapısında mihrap en yüksek noktada olacak şekilde planlanmış.	Kademeli düz teras örtü.	Sembolik dilimlenmiş minare. Yapıya bitişik. Çağdaş bir öneri.
2.mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Erkut Sancar [146]				
		Gelenekselden çok farklı olarak kademeli bir harım planı düşünülmüş. Caminin bir noktayla bağlantı sağlanacak şekilde etrafı su ögesi ile çevrilerek adacık haline getirilmiş.	Kademeli düz teras örtü.	3 parçalı dikilitaş görünümlü minare farklı yüksekliklerde lafzatullah hattı var üst kısımda. Çağdaş bir öneri.
3.mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: İlhan Ünal [146]				
		Sekizgen bir harım planı düşünülmüş sekizgenin güney doğu kenarı kible duvarı olarak planlanmış.	Yanları açıklıklı merkezi kubbe. Sentezlenen formda.	Yapıya bitişik bir adet minare. Çağdaş bir öneri.

5.5. Malatya Mehmet Kavuk Camii Konsept Proje Yarışması

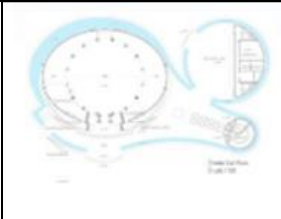
Malatya Mehmet Kavuk Camii Konsept Proje Yarışması 2014 yılında düzenlenmiştir. Yarışma tek aşamalı fikir yarışması olarak planlanmıştır. Yarışmanın Malatya’da simge bir cami olması istenmiştir [147].

Çizelge 5.9. Malatya Mehmet Kavuk Camii Konsept Proje Yarışması Künyesi [147]

Yarışma Künyesi	
Yarışma Türü	Tek aşamalı, konsept yarışması
Yarışma İdaresi	Mehmet Kavuk (iş adamı), Malatya Mimarlar Odası
Yarışmanın Yeri	Malatya Belediyesi yanı
Yarışmanın Asli Jüri Üyeleri	Doç. Dr. Teoman Aksoy, Betül Bektaş Ekici, Vehbi Aluçlu
Şartnamede İstenenler	6000 metrekarelik 5000 kişilik ibadet alanı ve ilave birimleri

Hayırsever iş adamı Mehmet Kavuk tarafından Malatya şehir merkezinde Malatya Büyükşehir Belediyesi ile MalatyaPark AVM arasındaki alana yapılacak olan cami için 57 bin 500 metrekarelik alan içinde 6 000 m² inşaat alanı düşünülmüş. Aynı anda 5 000 kişinin namaz kılabilceği cami mimarisi için istişareler sonucunda Malatya Mimarlar Odası işbirliği ile konsept proje yarışması düzenlendi. Yarışmaya 13 proje katıldı. Yarışma sonunda 2 adet eş değer birincilik ödülü, belirlenmiştir [147].

Çizelge 5.10. Malatya Mehmet Kavuk Camii Konsept Proje Yarışması

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
Eşdeğer 1.Ödül, Yarışma Ekibi: Yılmaz Saray [147]				
		Daire şeklindeki bir plan oval kubbenin altında dairenin içinde elips şeklinde yerleştirilen kolonlar arası mesafe mihrap önünde daraltılmıştır.	Ana işlevin tamamını örten kürevi kubbe. Çağdaş bir yorumda.	Sembolik minare uç kısmı dallanmış şekilde. Çağdaş bir öneri.
Eşdeğer 1. Ödül, Yarışma Ekibi: Pro-ge [147]				
		Simetrik yapıda tasarlanan projenin dış çeperleri kemerlerin taşıdığı arkad şeklinde planlanmış geleneksel ile modern sentezleyen bir tasarım elde edilmiş.	Dört yönden yanları boşluklu kubbenin üzeri ışıklık şeklinde kare boşluklar içeriyor. Çağdaş formda.	Dört adet ışıklık fonksiyonlu minare. Çağdaş öneri.

5.6. Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. Kategori

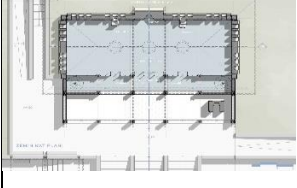
Cami Tasarımı Fikir Yarışması 28 Aralık 2018 tarihinde Resmi Gazete’ de ilan edilmiştir. Yarışma ulusal tek aşamalı fikir yarışması olarak düzenlenmiştir. Yarışmanın şartnamesinde iki ayrı kategori belirlenmiştir. Aynı şartname ve takvim ile iki farklı ihtiyaç programı ile iki kategoriye katılım da serbest tutulmuştur. 1. Kategori ihtiyaç programında kapasite 200 kişilik olarak belirlenmiştir [148].

Çizelge 5.11. Cami Tasarımı fikir Yarışması 1. Kategori künyesi [148]

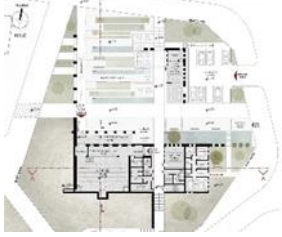
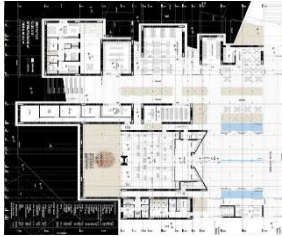
Yarışma Künyesi	
Yarışma Türü	Ulusal, tek aşamalı, fikir yarışması
Yarışma İdaresi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İlbank A. Ş.
Yarışmanın Yeri	Güney Doğu Anadolu Bölgesi (adres bilgisi belirtilmemiştir)
Yarışmanın Asli Jüri Üyeleri	Mahmut Sami Kirazoğlu, Emine Öğün, Dr. Ali Uzay Peker, Sami Kalfaoğlu, Mustafa Levent Sungur, Hacı Mehmet Güner, Metin Tekin
Şartnamede İstenenler	200 kişilik ibadet alanı ve ilave birimleri, bir tane minare zorunlu

Ülkemiz cami mimarisinde çok zengin bir tarihi birikime sahip olmasına karşın günümüzde, eskinin çoğunlukla başarısız taklidinden veya kimliksiz tasarımlardan öteye geçilemeyip beklentiler karşılanamamıştır. Bu nedenle, önerilecek camiler bir yönüyle geleneksel tecrübeyi içselleştiren, toplumun ihtiyaç ve beklentilerini karşılayan, aynı zamanda günümüzün imkânlarını da kullanan bir tasarım yaklaşımı ile ele alınabilir. Yarışmanın amacı İslam dinin ibadethane mekânı olan camilerin, çeşitli yan işlevler ile desteklenmiş bir odak olmasına yönelik fikirlerin paylaşımının sağlanmasıdır. Yarışma şartnamesinde bir adet minare zorunlu tutulmuştur. Yarışmanın bu kategorisine 209 proje katılmıştır ve 8 ödül seçilmiştir [148].

Çizelge 5.12. Cami Tasarımı fikir Yarışması 1. Kategori [148-149]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
1.Ödül, Yarışma Ekibi: Emrah Bal, İbrahim Bal [148-149]				
		Mardin ulu cami baz alınarak yapılan tasarım yoldan arkadlarla camiye yaklaşılmakta harim bölümü dikdörtgen şekilde mihrap önünde iki büyük kolon bulunmaktadır.	Mihrap önü taş kagir kubbe. Tarihsel kubbe.	Taş minare işlevsel. Mardin ulucami minaresini yorumlamış. Tarihsel minare. Şerefe külah gövde mevcut.
2.Ödül, Yarışma Ekibi: Celaledin Hacıbey Çelik, Fatıma Hut, Selen Çelik[148-149]				
		Parsel farklı kotlara yerleştirilmiş işlevler üzerinden planlanmış zirveye ise harim kütlesi konulmuş. Kırsal yerleşim planı şeklinde düzenlenmiş.	Kubbe yok üç farklı fenerli kırma çatı.	Ahşap minare işlevsel yapıya bitişik. Tarihsel minare. Şerefe, külah, petek, gövde mevcut.
3.Ödül, Yarışma Ekibi: Esra Aydoğan Moza [148-149]				
		Kotlara göre işlevler dağıtılmış harim kütlesi yatayda lojman ve kurs kütleleri dikeyde yerleştirilmiş parsele.	Taş yapı üzerine çelik kubbe. Merkezi tek kubbe. Tarihsel bir kubbe.	Taş ile cam birlikte çalışan minare. Aydınlatma amaçlı. Çağdaş minare.
Eşdeğer Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Talha Haksever, Hilal Güneş, Çisel Ezgi Karakoyun[148-149]				
		Cami ile yol arasındaki tüm alan meydanlaştırılmış harim mihrap kısmında daraltılmış.	Basık kubbe merkezi işlevde. Tarihsel kubbe.	Tek minare binaya yandan bitişik. Çağdaş bir öneride.
Eşdeğer Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: İbrahim Hakkı Yiğit, Osman Balak, Bekir Sami Ateşçi, [148]				
		Geleneksel ters T planlı camiler gibi yapı planlanmış.	Kubbe yok. Kırma çatılı üstte ışıklık var.	İşlevsel minare yapıya bitişik. Tarihsel bir öneri. Pabuç hariç, şerefe külah kürsü petek tüm bölümler mevcut.

Çizelge 5.12. (devam) Cami Tasarımı fikir Yarışması 1. Kategori [148-149]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
Eş değer Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Mustafa Mumcu Cansu Mumcu [148-149]				
		Toprağa yaslı bir şekilde harim alanı planlanmış diğer işlevler ise zemin üst kısmında yer almaktadır.	Gömülü yapının toprak üstünde merkezi basık kubbesi var. Sentezlenen bir yorum.	Minare sembolik, aydınlatma amaçlı. Çağdaş bir öneri.
Satın Alma Ödül, Yarışma Ekibi: Abdullah Ateş, Şeyma Köse Ateş [148-149]				
		Harim kısmının dışındaki işlevler farklı noktalara dağıtılmış	Düz teras çatılar.	Dikilitaş sembolik minare. Çağdaş üslupta bir minare.
Satın Alma Ödül, Yarışma Ekibi: İlker İğdeli [148-149]				
		Kare planlı harim kısmı çevresinde açık ve kapalı alanların kompozisyonlar	Kubbe yok, küçük tepelik ışıklıklar var.	Sembolik minare binadan ayrı avlunun köşesinde. Çağdaş bir öneri niteliğinde.

5.7. Cami Tasarımı fikir Yarışması 2. Kategori

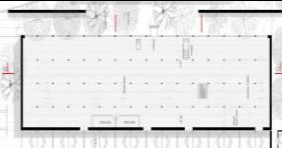
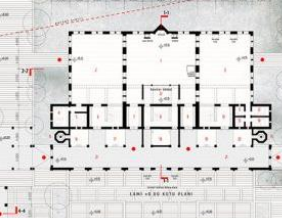
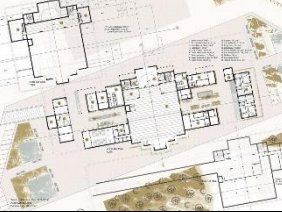
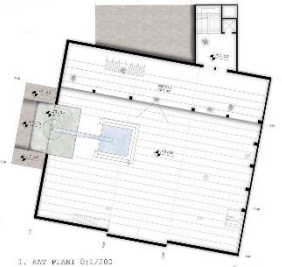
Cami Tasarımı Fikir Yarışması 28 Aralık 2018 tarihinde Resmi Gazete' de ilan edilmiştir. Yarışma ulusal tek aşamalı fikir yarışması olarak düzenlenmiştir. Yarışmanın şartnamesinde iki ayrı kategori belirlenmiştir. Aynı şartname ve takvim ile iki farklı ihtiyaç programı ile iki kategoriye katılım da serbest tutulmuştur. 2. Kategori ihtiyaç programında kapasite 1000 kişilik olarak belirlenmiştir [148].

Çizelge 5.13. Cami Tasarımı fikir Yarışması 2. Kategori künyesi [148]

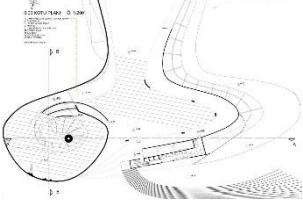
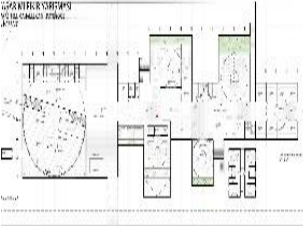
Yarışma Künyesi	
Yarışma Türü	Ulusal, tek aşamalı, fikir yarışması
Yarışma İdaresi	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İlbank A. Ş.
Yarışmanın Yeri	Güney Doğu Anadolu Bölgesi (adres bilgisi belirtilmemiştir)
Yarışmanın Asli Jüri Üyeleri	Mahmut Sami Kirazoğlu, Emine Ögün, Dr. Ali Uzay Peker, Sami Kalfaoğlu, Mustafa Levent Sungur, Hacı Mehmet Güner, Metin Tekin
Şartnamede İstenenler	1000 kişilik ibadet alanı ve ilave birimleri, en az bir tane minare zorunlu

Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. Kategoriden farklı olarak bu kategoride 1000 kişilik ibadet alanı düşünülmesi istenmiş ve minarenin en az bir tane yapılması istenerek zorunlu tutulmuştur. Lojman sayısı ikiye çıkarılmış, harime bağlı alan içinde itikâf mahalli de istenmiştir. Cami tasarımı fikir yarışmasının bu kategorisine 116 proje katılmış ve 8 ödül seçilmiştir [148].

Çizelge 5.14. Cami Tasarımı fikir Yarışması 2. Kategori [148-149]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
1.Ödül, Yarışma Ekibi: Bünyamin Atan [148-149]				
		Harim kısmında geniş dikdörtgen alan oluşturularak geleneksel safları geniş tutma görüşü uygulanmaya çalışılmış.	Kubbe yok çatı düz kerpiç dam şeklinde.	Ahşap ve kerpiç kullanılarak yapılan bina dışında minare. Malzeme geleneksel form çağdaş.
2.Ödül, Yarışma Ekibi: Fırat Doğan, Burcu Doğan [148-149]				
		Mardin şehir dokusu üzerinden camiye yan işlevler ekleyerek yapıların yerleşimi oluşturulmuş. Harim kısmına doğru piramidal şekilde yapılar yükseltilmiş.	Kubbe yok. Taş yapılar düz dam şeklinde.	İki adet dikilitaş minare kible yönünde. Çağdaş bir minare.
3.Ödül, Yarışma Ekibi: Ahmet Yılmaz, Bekir Sami Ateşçi, Şeyma Bilbey, [148-149]				
		Klasik cami üslubuna yakın yakın bir biçimde üç sahnalı bir plan çözümü uygulanmış.	Merkezi kubbe tarihsel bir tercih.	Tarihsel iki adet yorumlanmış taş minare. Külah şerefe var, pabuç ve kürsü yok.
Eşdeğer Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Murat Demircan, Asiye Aktaş, Şeyma Alkan, [148-149]				
		Dikdörtgen şeklindeki harim alanına eklenen işlev kütleleri üzerinden	Kubbe yok teras çatı.	Ekolojik amaçlı baca tipi taş minare çağdaş bir öneri.
Eşdeğer Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Şeyma Köse Ateş, Abdullah Ateş[148-149]				
		Tüm parsel dağıtılmış işlevler kareye yakın harim alanında yandan içeriye su ve yeşil ögesi dahil edilmiş.	Düz teras çatı.	Dikili taş minare yapıya bitişik. Çağdaş bir öneri.

Çizelge 5.14. (devam) Cami Tasarımı fikir Yarışması 2. Kategori [148-149]

Perspektif	Plan	Mimari	Kubbe	Minare
Eşdeğer Mansiyon Ödül, Yarışma Ekibi: Cihan Sevindik, Senem Müştak, [148-149]				
		Merkezi kubbe kare bir hacmin merkezinde avlu kısmına geçiş için son cemaat mahalli iptal edilerek avluya dairesel bir geçiş yapılmış.	Mardin taşından elde edilen özel malzeme ile merkezi kubbe. Tarihsel bir kubbe.	Mardin taşından elde edilen özel malzeme ile sembolik minare. Çağdaş öneri.
Satın Alma Ödül, Yarışma Ekibi: Kamil Kaptan, Begüm Yalçın [148-149]				
		Organik eğrisel formlarla hazırlanan tasarım minare oluşturacak şekilde giderek yükseltilmiş minareye yakın noktada kadınlar mahfili oluşturulmuş.	Kubbe yok organik mimari kabuğumsu örtü. Çağdaş bir yorum.	Kabuğun devamı olarak kule minare. Çağdaş öneri.
Satın alma Ödül, Yarışma Ekibi: Neşe Dokuzer [148-149]				
		Harran evlerine öykünen tasarım gömülü şekilde planlanmış işlevler için oluşturulan oyuklar sağlı sollu yerleştirilmiş ve finalde harim yapısı kare şekilde oyuk olarak oluşturulmuş.	Harran evlerinden ilham ile kubbeler. Geleneksel malzeme sentez bir yorumda kubbe.	Sembolik minare. Binadan ayrı. Çağdaş bir öneri.

6. KIYASLAMA VE DEĞERLENDİRME

Malzeme ve teknoloji alanındaki değişimler, değişimi yavaş olan inanç alanına hizmet eden mabetlerin tasarımlarını da birçok yönden etkilemiştir. İçinde bulunduğumuz 21. yüzyılda cami mimarisinin serüveni farklı fikirler ve tasarımlar ile devam etmektedir. Tasarımların fikri ve estetik yönden mücadele ettiği yarışmalar bu serüvenin tavşan koşucusu hüviyetindedir.

Alan çalışması kısmında incelenen yedi farklı yarışmadaki ödül alan 44 projenin 7 tanesinde minare yer almamaktadır. 4 tane projede minare sayısı 2 şer tanedir. 5 projede minare sayısı 4 tanedir. 1 projede minare sayısı 3 tane. İki projede ise minare sayısı 6 tanedir. 25 projede 1 tane minare kullanılmıştır.

Çizelge 6.1. Minare sayılarının değerlendirilmesi

Tasarım sayısı	44
Minaresiz tasarım sayısı	7
1 minareli tasarım sayısı	25
2 minareli tasarım sayısı	4
3 minareli tasarım sayısı	1
4 minareli tasarım sayısı	5
6 minareli tasarım sayısı	2

Yedi farklı yarışmadaki ödül alan 44 projenin 26 sında kubbe ögesine rastlanmamıştır. 2 projede Süleymaniye camisindeki gibi 1 ana 4 yarım kubbe kullanılmıştır. 4 tane projede kubbe formu sadece ibadethane kısmını değil farklı işlevlerin de üstünü örten bir örtüye dönüşmüştür. 1 projede 5 tane, 1 projede ise 3 tane kubbe yer almaktadır. 10 projede tek büyük kubbe şeklinde yer almaktadır.

Çizelge 6.2. Kubbe sayılarının değerlendirilmesi

Tasarım sayısı	44
Kubbesiz tasarım sayısı	26
1 büyük kubbeli tasarım sayısı	8
1 büyük 4 yarım kubbeli tasarım sayısı	2
Kabuk şeklinde kubbe sayısı	4
3 kubbeli tasarım sayısı	1
4 kubbeli tasarım sayısı	1
5 ve daha çok kubbeli tasarım sayısı	2

Çalışma kapsamında incelenen 21. Yüzyılda Türkiye’de düzenlenen yedi farklı cami tasarımı yarışmasında ödöl alan projeler, kubbe ve minare kullanımları yönünden karşılaştırılmıştır.

Yarışma şartnamelerinde kubbe konusunda herhangi bir yönlendirme yapılmadığı görölmüşür. Ödöl alan yarışmacıların kubbe konusunda ısrarcı olmadıkları ve kubbe kullananların da modern kubbe tasarımları hatta kubbe-kabuk-örtü çözümlemeleri yaptığı görölmekle birlikte az da olsa klasik üslupta kubbe kullanımı tercihinde bulunan yarışmacılar olduğu anlaşılmaktadır.

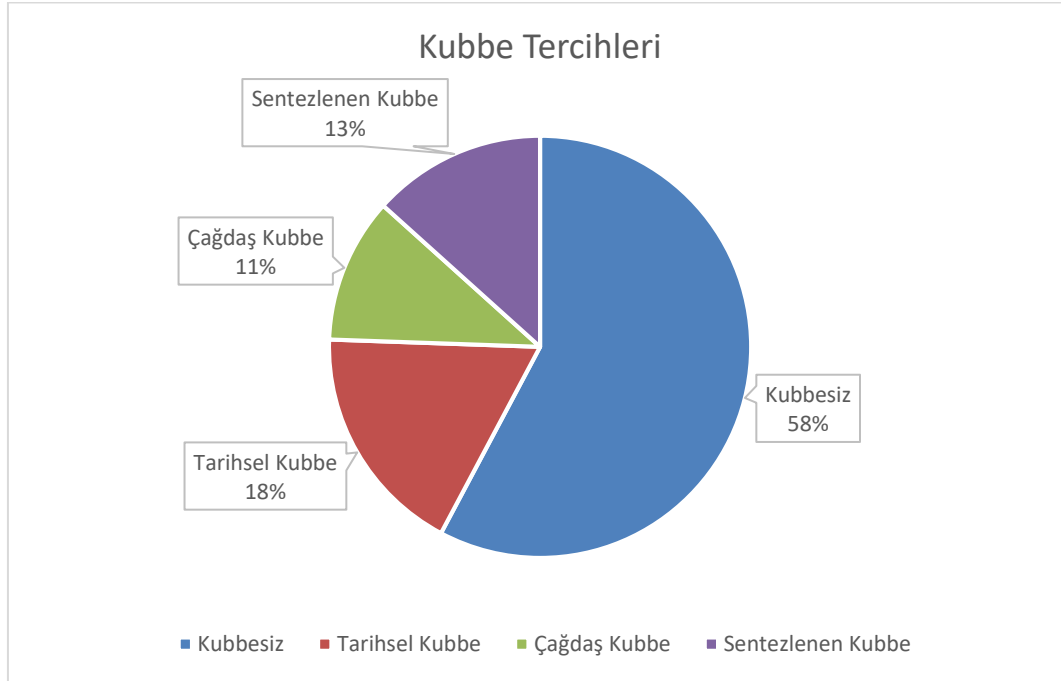
Minare kullanımında bazı şartnamelerde zorunluluk bulunduğu için en az bir tane minare mutlaka yapıldığı görölüyor ancak minarenin zorunlu tutulmadığı yarışmalarda minare tasarımları sembolik bir landmark olarak düşünölmüş olup klasik cami mimarisindeki minareden uzak kalmakta ve bazı tasarımlarda ise hiç kullanılmamaktadır. Minare sayısı tercihi olarak 1 tane minare tercihinin fazla olduğu görölmektedir.

Çizelge 6.3. Kubbe ve minare tercihlerine göre cami tasarım yarışmaları

Yarışma	Kubbe Tercihi			Minare Tercihi		
	Tarihsel	Çağdaş	Sentez	Tarihsel	Çağdaş	Sentez
Mimar Sinan Anısına Cami Mimarisi Üzerine Fikir Yarışması	-	1	-	-	3	-
Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Mimari Proje Yarışması	-	-	-	-	4	-
İstanbul Çamlıca Camii Mimari Proje Yarışması	3	2	2	3	4	2
Büyükkada Çarşı Camii Mimari Fikir Yarışması	-	-	2	-	4	1
Malatya Mehmet Kavuk Camii Konsept Yarışması	-	2	-	-	2	-
Cami Tasarımı Fikir Yarışması 1. Kategori	3	-	1	3	5	-
Cami Tasarımı Fikir Yarışması 2. Kategori	2	-	1	1	7	-
Toplam	8	5	6	7	29	3

Cami tasarım yarışmalarında kubbesiz cami tercihi oranı %58, tarihsel kubbe tercihi %18, sentezlenen kubbe tercihi %13 ve son olarak da çağdaş kubbe tercihi %11 oranındadır. Kubbe kullanan tasarımların kubbe tercihleri incelendiğinde tarihsel kubbe tercihinin çağdaş ve sentezci kubbe tasarımlarından biraz daha fazla tercih edildiği görölmekle birlikte bazı

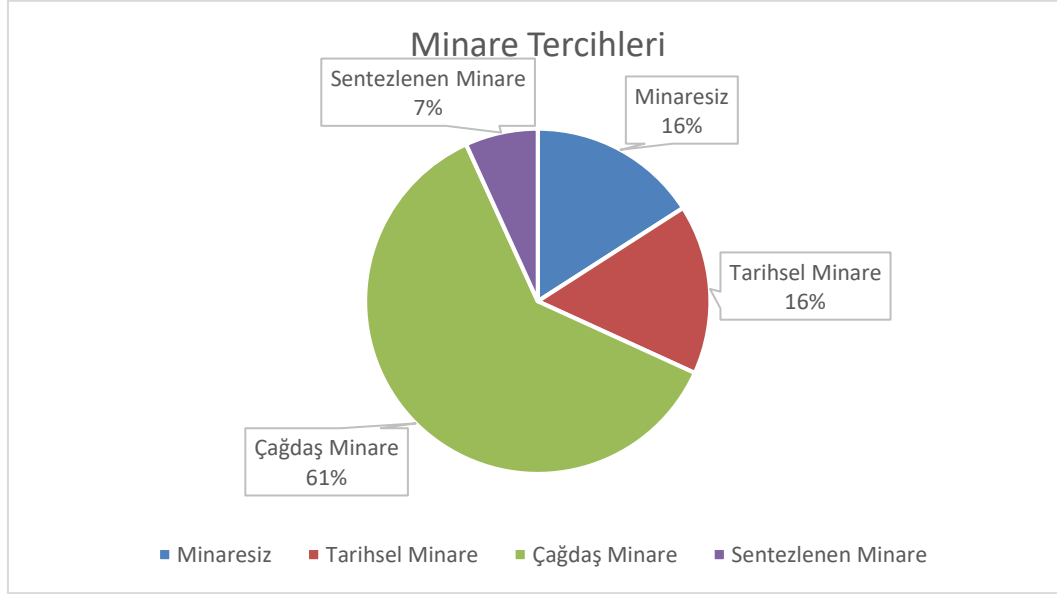
yarışmalarda kubbenin hiç tercih edilmediği ya da tarihsel anlamda kubbenin hiç kullanılmadığı görülmektedir.

Şekil 6.1. Kubbe tercihleri

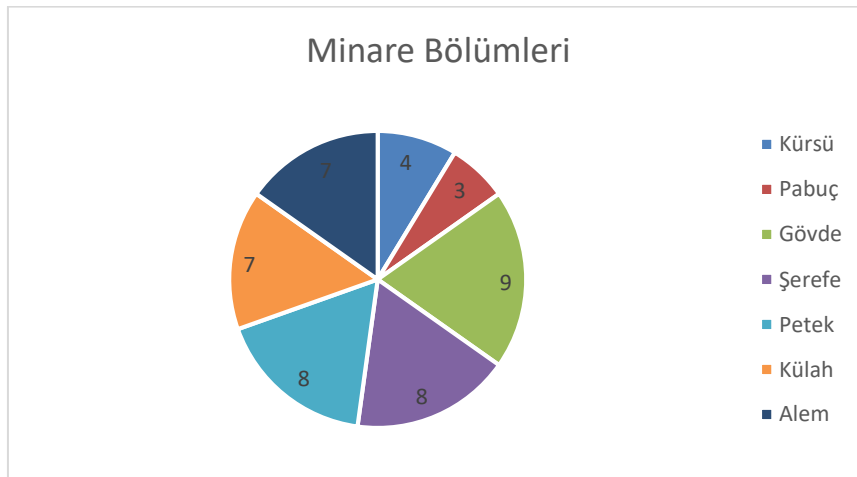
Cami tasarım yarışmalarında minaresiz tasarım oranı %16, tarihsel minare oranı %16, çağdaş minare oranı %61 ve son olarak sentezlenen minare oranı da %7 dir. Minare kullanan tasarımların minare tercihleri incelendiğinde çağdaş minare tercihleri açık ara daha fazla tercih edildiği görülüyor. Çağdaş minare yaklaşımının ödüllü projeler arasında yer almadığı hiçbir yarışma yoktur. Minare konusunda sentezci yaklaşımın çok fazla tercih edilmediği görülmektedir.

Cami tasarım yarışmalarında tarihsel ve sentezlenen minare yaklaşımlarını tercih eden 10 adet proje incelendiğinde geleneksel minarelerin bölümlerinden hepsinin birebir tercih edilmediği görülmüştür.

Şekil: 6.2. Minare tercihleri

Ödül alan tasarımlardan tarihsel ve sentezlenen minare tercih eden projelerin minare bölümlerinden gövde 9 tasarımda, şerefe ve petek 8 tasarımda, külah ve alem 7 tasarımda, kürsü 4 tasarımda, pabuç 3 tasarımda tercih edilmiştir. Minare bölümlerinin kullanım tercihlerinde üst kısımların daha çok tercih edilmesinin sebebi görünür olan kısımların ön planda tutulmasıdır. Çünkü minarenin üst bölümleri silüete cepheye direk etkisi olan bölümlerdir. Günümüzde camilerin kubbeli ya da minareli olma zorunluluğu teknolojinin yardımıyla ortadan kalkmış olup mimarların tasarımlarında kubbesiz minaresiz yeni form ve çözüm arayışları hatta ilave işlevler içeren cami tasarımları ile karşılaşılabilmektedir.

Şekil: 6.3. Minare bölüm tercihleri

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak İslam dininin ibadet mekânı olan camiler, dünyanın birçok noktasında inşa edilmekte ve bu inşa süreçlerinde camilerin nasıl olması gerektiği konusunda karar verilebilmesi için tasarım yarışması yöntemine başvurulma sıklığı giderek artmaktadır.

Cami tasarım yarışmalarında şartnameler, ihtiyaç programları, jüri üyeleri değişiklik gösterse de tasarımcılar, cami mimarisine yaklaşım ve tasarımcıların kendi özgün fikirlerini tasarıma yansıtma konusunda kendilerinden ödün vermemektedirler. Yarışmacıların kendilerini ispatlama düşüncesiyle estetik arayışları daha üst düzeyde yapmaya çalıştığı görülmektedir.

Cami tasarım yarışmalarında tarihsel örneklerden referans alan tasarımlar olduğu gibi gelenekten bağımsız sadece şartname gerekleri üzerinden çağdaş tasarımların da yer aldığı görülmüştür. Söz konusu tasarımların yanında hem tarihsel referanslı hem de çağdaş yorumların sentezlendiği tasarımlar da tespit edilmiştir.

Tarihi örneklerden referans alan tasarımlarda kubbe kullanımı sıklıkla görülürken çağdaş ve sentezci bakış açısıyla yaklaşan tasarımlarda kubbenin çok tercih edilen bir öge olmadığı görülmektedir. Kubbe kullanımının olduğu tasarımlarda yarışmacıların monolitik betonarme oval kubbeleri veya çubuk ağı metal kubbeleri çoğunlukla tercih ettikleri anlaşılmakta ve buradan da tarihselci yaklaşımın görünümde tarihsel yaklaşımı baz alarak detay çözümlerinde ise çağdaş teknolojik çözümleri önemsediği görülmektedir. Kubbenin yeri olarak da harim alanının merkezinin sıklıkla tercih edildiği görülmektedir.

Minare konusunda, cami tasarım yarışmalarında ödül alan projelerde çağdaş, tarihsel ve sentez tasarım tercihlerinde çağdaş minare tasarımları baskın bir oranda bulunmaktadır. Minare inşa malzeme tercihinde ise geleneksel malzemenin artık neredeyse hiç tercih edilmediği ödüllü tasarımlardan anlaşılmaktadır.

Tasarımcıların minare seçimlerinde çoğunlukla sembolik minare seçimine başvurduğu dikilitaş şeklinde sembolik anlamı dışında her hangi bir yan işlevi olmayan minare öğeleri en çok tercih edilen minare tercihi olduğu görülmüştür. Minarelerde ezan okunması

işlevinden ziyade karanlıkta aydınlatma işlevi üzerinden kendisini gösterme özelliği daha çok tercih edilmiştir. Sadece ezan işlevi üzerine kurgulanmış minareler tarihsel mimari yaklaşım planı olan tasarımlarda öne çıkmaktadır. Malzeme olarak minarelerin betonarme tercih edildiği ve minarelerin konum olarak cami kütlesine bitişik olarak tercih edildiği görülmektedir.

Günümüz kentlerinde yarışmasız olarak inşa edilen tasarımlarda tarihsel kubbe ve minare sıklığı görülmekle birlikte tasarım yarışmalarında ödül kazanan tasarımlarda minare ögesinin özellikle çağdaş yönelimlerde bulunduğu kubbenin kullanımının ise daha az tercih edildiği tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın 21. Yüzyılda cami tasarımı konusunda araştırma yapanlara, yeni cami projesi üretmek isteyen tasarımcılara ve ileride düzenlenecek olan cami tasarım yarışmalarına katılacak olanlara ilham kaynağı olması düşünülmektedir. Son olarak camilerdeki kubbe ve minare öğeleri konusunda mimarlar, kullanıcılar, yaptıran idareler arasındaki algı farkının bilincindeki bu çalışmada gelecekteki çalışmalar için şunlar önerilmektedir.

- Tarihi dokunun hâkim olduğu coğrafyalarda yapılacak tasarımlarda tarihi dokuya aykırı tasarımlar yerine bu dokuyu yorumlayan çağdaş bakış açısıyla sentezleyen tasarımlar tercih edilebilir.
- Cami tasarımı yarışmaları bundan sonra da yapılmaya devam edileceği öngörülmektedir. Cami tasarım yarışmaları farklı konular ve temalar üzerinden ele alınmaya devam edilmelidir.
- Tasarım yarışmalarında hem raportör hem de yarışmacı olarak bulunmuş birisi olarak araştırmacı, cami tasarım yarışmalarında şartname ve kriterler ne olursa olsun katılım sağlanılmasını önermektedir.
- Yarışmalarda jüri üyelerinin değerlendirme aşamasındaki kendi aralarındaki fikri paylaşımları, kolokyum sürecindeki fikri tartışmalar matbu, dijital, sesli ve görsel ortamlarda daha çok paylaşılarak mimarlık camiasına yarışmaların katkısı artırılmalıdır.
- Ülkemizdeki yarışmalarda en çok katılımın cami tasarım yarışmalarında olması araştırılabilir. Genel olarak yarışmalara katılım oranları araştırılabilir.
- Cami imgesi algısı korunarak çağdaş ve özgün tasarımlar ortaya çıkarılması desteklenmelidir.

KAYNAKLAR

1. Birsin, M. (2018). *Cami ve mescitlerin fıkhi statüsü ve kuruluş ahkâmı*. Uluslararası Cami Sempozyumu Sosyo-Kültürel Açıdan, Malatya, 711-724.
2. Dalgın, N. (2009). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: İSAM Yayınevi, 36, 271-272.
3. Çelik, H. (2017). *Sahihi Buhari muhtasarı*. (1.Baskı). İstanbul: Çelik Yayınları, 724.
4. Önkal, A. (1993). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: İSAM Yayınevi, 7, 91-92.
5. İnternet: Sürün, M. (2021). Cami, alem tasavvurunun mimari formu. Web: <https://youtube/X1UJbBMxADM> Son Erişim Tarihi: 27.05.2022.
6. İnternet: Macit, A. (2021). İlk model Mescidi Nebevi. Web: <https://youtube/2oG7f43UIIw> Son Erişim Tarihi: 27.05.2022.
7. İnternet: Çelik, C. (2021). Şehir kimliğimiz ve camiler. Web: <https://youtube/wSPBZOke7uU> Son Erişim Tarihi: 27.05.2022.
8. Michon, J. (1992). *Dini kuramlar, İslam şehri*. (Çev. E. Topçugil). İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 16.
9. Duysak, N. (2000) 20. *Yüzyıl Türkiye'sinde cami tasarımı ve geleneksel cami*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
10. Dönmez, İ. K. (1997). *İslam'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*. (1.Baskı). İstanbul: Gerçek Hayat Yayınevi, 3, 427-446.
11. Hillenbrand, R. (1994). *Islamic architecture: Form function and meaning*. Edinburgh: Longhurst, 45-46.
12. Ödekan, A. (1997). *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. İstanbul: Eczacıbaşı Yayınları, 2, 1244-1259.
13. Petersen, A. (1996). *Dictionary of Islamic architecture*, London: Pinguin, 186-187.
14. İnternet: Erzincan T. (2020). Mihrap Web: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mihrap> Son Erişim Tarihi: 17.05.2022.
15. İnternet: Çoruhlu Y. (2002) Kürsü. Web: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kursu> Son Erişim Tarihi: 17.05.2022.
16. Insoll, T. (2007). *İslam arkeolojisi*. (Çev. B. Tırnakçı). İstanbul: Homer Kitabevi, 77.
17. Göl, Y.S. (2016). *İslam şehirlerinde caminin konumu ve cami mimarisine yansımaları*. Uluslararası Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Sempozyumu, Giresun, 496-500.

18. Aydın, D. ve Büyükaşahin Sıramkaya, S. (2017) Son dönem Konya camilerinde biçimsel arayışın analizi. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, 12(24), 67-84.
19. Kuban, D. (2011). Cami tasarımında Sinan'ı izlemek bağlamında uyarılar. *Yapı Dergisi*, 352, 64-71.
20. Özçakı, M. (2018). Yorumlanan cami mimarisi. *Ulakbilge*, 6 (23), 459-483.
21. Ateş, S. (1996). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: İSAM Yayınevi, 14, 373-374.
22. Karamağaralı, B. (1995) *Anı Ulu Camii (Menuçehr Camii)*, 9. Milletlerarası Türk Sanatları Kongresi, Ankara, 2, 323-340.
23. İnternet: Kars Anı Cami Menuçehr Cami. Web: <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kars/gezilecekyer/ebi-menucehr-cami> Son Erişim Tarihi: 31.05.2022
24. Antel, A. (2012, 2-5 Ekim). *Geçmişten günümüze cami mimarisinin gelişimi*. I. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, İstanbul: 257-262.
25. Kandehlevî, M.Y. (1983) *Hayatus Sahabe*. Şam: Dârul-Kalem, 102.
26. Yâzîcî, T. (1991). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: İSAM Yayınevi, 3, 309-316
27. Çetin, O. (1981) *Selçuklu müesseseleri ve Anadolu'da İslamiyet'in yayılışı*. İstanbul: Marifet Yayınları, 170.
28. İnci, N. (1985) 18. yüzyılda İstanbul camilerine batı etkisiyle gelen yenilikler. *Vakıflar Dergisi*, 19, 223-236.
29. Akın, A. (2016). Tarihi süreç içerisinde cami ve fonksiyonları üzerine bir deneme. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (29), 177-209
30. Kararmaz, S. (2018). *Cami mimarisinin gelişimi üzerine, Türk İslâm medeniyetleri ve mimarisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Mühendislik ve Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
31. Akgül, N. (1997). Some Cosmic Motifs and Elements in Seljuk and Ottoman Architecture. *Erdem*, 27, 903-910
32. Aslanapa, O. (1989). *Türk Sanatı*. (15. Baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi, 68-70.
33. Benian, E. (2011). Mimar Sinan ve Cami Mimarisi Gelişimindeki Rolü. *Bilim Teknik Dergisi*, 518, 40-48.
34. Yetkin, S.K. (1965). *İslam Mimarisi*. (3. Baskı). Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü Yayınları, 50.

35. Çiğdem, A. (2016). *Klasik dönem Osmanlı mimarisinde avlu tipolojilerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
36. Kuban, D. (1988). *Sinan'ın Dünya Mimarisindeki Yeri*. Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 1, 581-624
37. Göncüoğlu, S. F. ve Kumbasar Z. (2006). *Gelenekten Geleceğe Camiler*. İstanbul: Kültür Tarihi Araştırmaları Merkezi, 45-205.
38. İnternet: Mimari planlar. Web: <https://okuryazarim.com/category/sanat-tarihi/mimari-planlar/> Son Erişim Tarihi: 17.05.2022.
39. T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (2020) *Tarihten Referans Alan Kamu Binaları Tasarım Rehberi*. Ankara.
40. Uzun, Ç. (2008). *17.-19.yy'larda İstanbul'da caminin kentsel ve simgesel dönüşümü*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
41. Akbulut, N. ve Erarslan, A. (2017). Türkiye'de Çağdaş Cami Tasarımında. Yenilikçi Yaklaşımlar. *İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi*, 9(3), 35-59.
42. İnternet: Ülkelere göre cami sayıları. Web: <https://dogruveri.com> Son Erişim Tarihi: 10.05.2022
43. İnternet: Yıllara göre cami sayıları. Web: <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler> Son Erişim Tarihi: 20.05.2022.
44. Yıldırım, M.K. (2012). *Cami mimarisinde kurumsal ve yasal çerçeve*. 1.Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, İstanbul. 52-78.
45. Onay, A. (2008). *Türkiye'nin Cami Profili; Fiziki ve Sosyolojik Açından Bir Analiz*. İstanbul: Dem Yayınları, 146-158.
46. Karadeniz, H. (2016) *Cami mimarisinin toplumdaki algısı*. Uluslararası Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Sempozyumu, Giresun, 214-227.
47. İnternet: Sosyal medya uygulamalarında cami sembolleri. Web: <https://tr.piliapp.com/emojis/mosque/> Son Erişim Tarihi: 10.02.2022.
48. Eyüpgiller, K.K. (2006). Türkiye'de 20. yy. Cami Mimarisi, *Mimarlık Dergisi*, 331, 20-27.
49. Dural M., Dağgülü, İ.B. ve Köseoğlu, E. (2016). *Çağdaş cami mimarisinde sembolik biçimlerin kullanıcı algısı üzerindeki etkisi*. Çağımızda Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyumu, Giresun, 417-422.
50. Güzer, A. (2009). Modernizmin gelenekle uzlaşma çabası olarak cami mimarlığı. *Mimarlık Dergisi*, 348, 21-23.

51. İnternet: Çamlıca Camii Web: <https://www.cnnturk.com/turkiye/camlıca-camii-ulasim-camlıca-camiine-nasil-gidilir- page=1> Son Erişim Tarihi: 10.10.2021.
52. İnternet: Atasehir Mimar Sinan Camii. Web: <http://www.restoraturk.com/index.php/mimarlık/279-atasehir-mimar-sinan-camii> Son Erişim Tarihi: 10.10.2021.
53. Büyükhahin Sıramkaya, S., Yıldız, E. ve Aydın, D. (2018). *21. Yy Cami Mimarisinde Estetik Arayışın Mekânsal Ve Biçimsel Analizi*. Uluslararası Cami Sempozyumu Sosyo-Kültürel Açıdan, Malatya, 539-570.
54. İnternet: Derinkuyu Camii. Web: <https://www.arkitera.com/gorus/turkiyenin-en-iyi-modern-camileri/> Son Erişim Tarihi: 10.10.2021.
55. İnternet: Kınalıada Camii. Web: <https://www.kulturservisi.com/p/kinaliadada-bir-kursu/> Son Erişim Tarihi: 10.02.2022.
56. İnternet: Marmara İlahiyat Camii Web: <http://www.saytekno.com/en/references/marmara-universitesi-ilahiyat-fakultesi-camii> Son Erişim Tarihi: 10.02.2022.
57. İnternet: Yeşilvadi Camii Web: <http://www.adnankazmaoglu.com/portfolio-100.html> Erişim Tarihi: 10.02.2022.
58. Cansever, T. ve Köksal, A. (1994) Türkiye’de Cami Mimarisi Üzerine. *Arredamento Dekorasyon Dergisi*, 64, 88-91.
59. Özen Yavuz, A., Sağıroğlu Ö. ve Okur Y.K. (2016, 18-20 Kasım) *Çağdaş Cami Mimarisinde Bir Tasarım Arayışı: Büyükada Çarşı Camii Mimari Fikir Yarışması Önerisi*. Çağımızda Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyumu, Giresun, 450-463.
60. Çiper, D. T. (2006). Çağdaş Cami Tasarımı. *Mimarlık Dergisi*, 331, 24-25.
61. İnternet: Terzibaba Camii görselleri. Web: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Terzibaba_Camii_ve_K%C3%BClliyesi_9086.jpg Son Erişim Tarihi: 31.05.2021.
62. Cansever, T. (2007). *Kubbeyi yere koymamak*. İstanbul: Timaş Yayınları, 152-153, 196.
63. Kuban, D. (2012). *Gelenekten geleceğe cami mimarisinde çağdaş Tasarım ve Teknolojileri*. I. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, İstanbul. 24-27.
64. İnternet: Çinici B. (2006). Meclis camisi peygamber evi gibi. Web: <https://www.haber7.com/teknoloji/haber/199699-meclis-camisi-peygamber-evi-gibi?wr=1> Son Erişim Tarihi: 31.05.2022.
65. Atlı, M. (2016). *İnşaat ya Resulullah*. (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 55-76

66. İnternet: Behruz Çinici'nin tasarladığı TBMM Camii. Web: <http://mimdap.org/2014/06/behruz-cinici/> Son Erişim Tarihi: 31.05.2022
67. Semerci F. ve Özaktan, S.G. (2016). *Çağdaş cami mimarlığına eleştirel bir bakış: İstanbul Sancaklar Cami örneği*. Çağımızda Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyumu, Giresun, 465-472.
68. Uzunoglu, A. (2010) *Kocatepe Cami Tarihçesi*, (1.Baskı). Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 12-165.
69. İnternet: Kubbe. Web: <https://sozluk.gov.tr/kubbe> Son Erişim Tarihi: 27.05.2022.
70. Wilkinson, C. (1996). *Supersheds*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 101-102.
71. Hasol, D. (1993). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 277, 308, 336.
72. Usta, G. K. (1994). *Anadolu Osmanlı mimarisinde mekân analizi-han ve kervansaray yapılarında uygulama*. Doktora Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
73. Çoruhlu, Y. (1998 18-20 Aralık). *Kurgan ve çadır yurttan kümbet ve türbeye geçiş* Geçmişten Günümüze Mezarlıklar Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu. İstanbul. 47-62.
74. Pekdemir, Ş. (2016, 18-20 Kasım). *Fıkhın cami mimarisine etkisi*. Uluslararası Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Sempozyumu, Giresun. 187-195.
75. Can Y. (2006). İslam Toplumunda Sosyo-Kültürel ve Dini Bazı Duyarlılıkların Sanata Yansımaları. *İstem*. 4 (8), 109-144.
76. Altın, M. (2010). *Pantheon'dan günümüze kubbelerin gelişimi*. İstanbul: Yalın Yayıncılık, 15-38.
77. Türkçü, H. Ç. (2003) *Çağdaş Taşıyıcı Sistemler*. İstanbul: Birsan Yayınevi, 174.
78. Akın G. (1991) Tüteklikli örtü geleneği Anadolu cami ve tarikat yapılarında tüteklikli örtü. *Vakıflar Dergisi*, 22, 323-354.
79. Lazar, N.A., Kadane, J.B., Chen, F., Cavanagh, G. C. ve Litton, C.D. (2004). Corbelled domes in two and three imensions: The Treasury of Atreus. *International Statistical Review*, 72, 239-255.
80. Baldwin, S. E. (1950). *The Dome: A Study in the History of Ideas*. New Jersey: Princeton University Press, 115.
81. Piccolo, S. (2013). *Ancient Stones: The Prehistoric Dolmens of Sicily*. Norfolk: Brazen Head Publishing. 2-4.
82. Grabar, O. (1998). *İslam sanatının oluşumu*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 20-30.

83. Altun, A. (1988) *Sinan öncesi mimari tasarım*. İstanbul: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 32, 93.
84. Mülâyim, S. (2002). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: İSAM Yayınevi, 26, 300-303.
85. Baltacı, C. (1985). İslam medeniyetinde cami. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3, 225-241.
86. İnternet: Dünyada çeşitli kubbeli camiler. Web: <https://onedio.com/haber/nefes-kesici-15-cami-kubbesi-437962> Son Erişim Tarihi: 10.02.2022.
87. Arslan, H. D. ve Yıldırım, K. (2017). *Perceptual Evaluation of the Mosque Facades of Different Periods: Preference, Complexity, Impressiveness, and Stimulative*, Megaron, 12(4), 511-523.
88. Saatçi, S. (2012). *Camiler her dönemde çağdaş yapı niteliğini korumalıdır*. 1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu, İstanbul, 149-152.
89. Kuran, A. (1987). *Sinan, the grand old master of Ottoman architecture*. İstanbul: Institute of Turkish Studies / Ada Press, 60.
90. Sözen M., Tanyeli, U. (1986) *Sanat kavram ve terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 140.
91. İnternet: Minare Web: <https://sozluk.gov.tr/minare> Son Erişim Tarihi: 27.05.2022.
92. Konyalı, İ. H. (1965). Minarenin ve kandilin tarihi. *Tarih Konuşuyor*, 4(20), 1651-1653.
93. İnternet: İslam şehirlerinde minare tipleri. Web: <https://www.etsy.com/ahmetfarukart> Son Erişim Tarihi: 10.02.2022.
94. Gündüz, F. (2005). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: İSAM Yayınevi, 30, 98-101.
95. Bakırer, Ö. (2006). Anadolu'da XIII. yüzyıl tuğla minarelerinin konum, şekil, malzeme ve tezyinat örnekleri. *Vakıflar Dergisi*, 9, 337-365.
96. İnternet: Çok minareli camiler. Web: <https://onedio.com/haber/binlerce-insanin-ayni-anda-ibadet-etmesini-saglayan-dunyanin-en-buyuk-18-camisi-714764> Son Erişim Tarihi: 10.02.2022.
97. Diyanet İşleri Başkanlığı. (2021). *Cami planlama ve tasarım kılavuzu*. 20-25.
98. Ülgen, A. (1996) *Klasik Devir Minareleri*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 244-249.
99. Ayverdi, E. A. (1979) *Osmanlılarda minare*. İstanbul: Kubbe Altı Matbaası, 4, 17-28.

100. İnternet: Aygün M. (2004) Tarihsel Dönemekte Proje Yarışmaları. Web: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=38&RecID=837> Son Erişim Tarihi: 10.10.2021.
101. Atıcı E. ve Burnak T. (2021) Mimar Dergisi'nin Arkitekt Dergisi'ne Evrilmesi Sürecinin (1931-1934) İçerik Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 277-292.
102. Baykan, U. (2015). Architectural Competitions and Post Competition Problems in Turkey After 2000, Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
103. İnternet: Tasarım yarışmaları sitesi. web: <http://www.tasarimyarismalari.com/> Son Erişim Tarihi: 10.10.2021.
104. İnternet: Mimarlar Odası yarışmaları internet sitesi. web: <https://www.yarismo.org/index.php> Son Erişim Tarihi: 20.10.2021.
105. İnternet: Yarışmayla yap internet sitesi. web: <https://www.yarismaylayap.com/> Son Erişim Tarihi: 20.10.2021.
106. İnternet: Arcbazar internet sitesi. Web: <https://tr.arcbazar.com/> Son Erişim Tarihi: 20.10.2021.
107. İnternet: Londra cami yarışması. Web: <https://iccu.org/page2.php?section=about&page=history> Son Erişim tarihi: 18.10.2021.
108. Londra Camii Mimari Proje Yarışması. (1969). *Arkitekt Dergisi*, 4, 143-145.
109. Tibawi, A. L. (1981). *History of the London central mosque and the İslamic cultural centre 1910-1980*. London: Brill, 193-207.
110. İnternet: Londra Cami yarışması. Web: <http://iccu.org/> Son Erişim Tarihi: 18.10.2021.
111. İnternet: Londra Cami Yarışması Mete Arat'a ait mimari proje tasarımı Web: <https://www.metearat.com/de/282.html> Son Erişim Tarihi: 19.10.2021.
112. Naz, N. (2005). Contribution of Turkish Architects to the National Architecture of Pakistan: Vedat Dalokay. *JFA International Journal, Faculty Of Architecture*. 22 (2), 51-77.
113. Assama, A. (1983). *State Mosque Baghdad: Competition Design Report*. Bağdat: Iraq State Press, 14-100.
114. İnternet: Halife Nahyan Cami. Web: https://stringfixer.com/tr/Sheikh_Khalifa_Bin_Zayed_Al_Nahyan_Mosque Son Erişim tarihi: 14.03.2022.

115. İnternet: Abu Dabi Cami önerisi. Web: https://www.mimarizm.com/makale/bir-cami-onerisi-abu-dabi-dogan-kuban-cafer-bozkurt_113493 Son Erişim Tarihi: 20.10.2021.
116. İnternet: Strazburg Camisi. Web: <http://www.mosquee-strasbourg.com/histoire-2/> Erişim Tarihi: 08.04.2021.
117. İnternet: Great Mosque Strasbourg. Web: <https://www.behance.net/gallery/11618259/Great-MosqueStrasbourg> Son Erişim Tarihi: 18.10.2021.
118. İnternet: Arnavutluk Tiran Camisi. Web: <https://competitions.org/2017/07/restoring-and-reinventing-albanian-identity-a-new-mosque-and-museum-of-tirana-religious-harmony2/> Son Erişim Tarihi: 15.10.2021.
119. İnternet: Arnavutluk Tiran Camisi. Web: <https://www.dezeen.com/2011/05/05/cultural-centre-in-tirana-by-big/> Son Erişim Tarihi: 15.10.2021.
120. İnternet: Köln Merkez Camisi. Web: <https://v3.arkitera.com/h7518-koln-merkez-cami-tasarim-yarismasi-sonuclandi.html> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
121. İnternet: Köln Cami Proje Yarışması. Web: <http://mimdap.org/2006/03/koln-cami-proje-yarythmasy/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
122. İnternet: Musul Ulu Cami Yarışması. Web: <https://www.arkitera.com/haber/musul-ulu-caminin-yeniden-insasi-icin-acilan-yarisma-sonuclandi/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
123. İnternet: Preston Cami Yarışması Web: <https://www.arkitera.com/haber/preston-camii-icin-acilan-uluslararası-tasarim-yarismasini-kazanan-tasarim-belli-oldu/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
124. Yılmaz, Z. Ö. (2004). *Yarışmalar Dizini 1930-2004*, Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi, 33.
125. Gürsoy, E. (2013) . Günümüz Cami Mimarisinde İlkesiz Yaklaşım. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013 (28), 239-253.
126. Türkeri, İ. (2016) Türkiye’deki İslam tapınma mekânı tasarımları ve mimari tasarım paradigmalarının mimari proje yarışmaları üzerinden değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
127. Batuman, B. (2016). Architectural mimicry and the politics of mosque building: negotiating Islam and Nation in Turkey. *The Journal of Architecture*. 21(3),321-347.
128. Dalokay, V. (1976). Kocatepe Camii, *Mimarlık Dergisi*, 1,65-73.
129. Haseki S. (2006). 20.yüzyıl çağdaş câmi mimarisine Ankara örnekleri üzerinden bir yaklaşım. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Ankara.

130. Sü Z. ve Yılmaz S. (2011). The Acoustical Characteristics of the Kocatepe Mosque in Ankara, Turkey, *Architectural Science Review*. 51(1), 21-30.
131. Samsun Diyanet Sitesi Yarışması Ödül Kazanan Tasarımlar. (1974). *Arkitekt Dergisi*, 3.133-147.
132. Nefes, E. (2016). *Samsundaki Bazı Çağdaş Cami Projelerinin Düşünsel Zeminleri Üzerine Değerlendirmeler*. Uluslararası Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Sempozyumu. Giresun, 341-349.
133. İnternet: Eşdeğer Ödül. Web: <http://www.arkiv.com.tr/proje/esdeger-odul-cami-mimarisi-uzerine-fikir-yarismasi3/1743> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
134. İnternet: Eşdeğer Ödül. Web: <http://www.arkiv.com.tr/proje/esdeger-odul-cami-mimarisi-uzerine-fikir-yarismasi4/1744> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
135. İnternet: Eşdeğer Ödül. Web: <https://www.arkitera.com/proje/esdeger-odul-cami-mimarisi-uzerine-fikir-yarismasi/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
136. İnternet: Eşdeğer Ödül. Web: <https://www.arkitera.com/proje/esdeger-odul-cami-mimarisi-uzerine-fikir-yarismasi-4/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
137. İnternet: Eşdeğer Ödül. Web: <https://v3.arkitera.com/yp420-cami-mimarisi-uzerine-fikir-yarismasi-.html?year=&aID=2831> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
138. İnternet: Eşdeğer Ödül. Web: <http://www.arkiv.com.tr/proje/esdeger-odul-cami-mimarisi-uzerine-fikir-yarismasi/1740> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
139. İnternet: Ödüller. Web: <http://www.arkiv.com.tr/proje/1-odul-sisli-halide-edip-adivar-kuliyesi-ulusal-mimari-proje-yarismasi1/2931> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
140. İnternet: Şişli Halide Edip Adıvar Külliyesi Yarışması. Web: http://www.yapi.com.tr/yarismalar/sisli-halide-edip-adivar-kuliyesi-ulusal-mimari-proje-yarismasi-sonuclandi_101156.html?sayfa=3 Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
141. İnternet: Çamlıca Cami Yarışması, Web: <http://mimdap.org/2012/11/camlyca-camii-proje-yarythmasy-sonuclandy/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
142. İnternet: TMMOB açıklaması. Web: <https://www.tmmob.org.tr/icerik/mimarlar-odasindan-istanbul-camlıca-camii-mimari-proje-yarismasi-hakkinda-aciklama> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
143. Büyükada Camii Derneği. (2015). Büyükada Çarşı Camii Mimari Fikir Projesi Yarışması Şartnamesi.
144. İnternet: TMMOB açıklaması. Web: <http://www.mimarist.org/odadan/4240-buyukada-carsi-camii-mimari-proje-yarismasi-uzerine.html> Son Erişim Tarihi: 01.05.2021.

145. Tuluk, Ö. İ. (2016). *Çağdaş Cami Mimarisi Üzerine Bir Yarışma Deneyimi Büyükada Çarşı Camii*. Çağımızda Cami Mimarisinde Yeni Arayışlar Uluslararası Sempozyumu, Giresun, 424-432.
146. İnternet: Büyükada Çarşı Cami. Web: <https://www.arkitera.com/proje/buyukada-carsi-camii-mimari-fikir-projesi-yarismasi/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
147. İnternet: Mehmet Kavuk Cami. Web: <https://www.arkitera.com/proje/mehmet-kavuk-camii-konsept-yarismasi/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
148. İnternet: Cami Tasarım Yarışması. Web: <https://yapiisleri.csb.gov.tr/cami-tasarimi-fikir-yarismasi-sonuclandi-haber-239436> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.
149. İnternet: Cami Tasarım Yarışması. Web: <https://www.arkitera.com/etiket/cami-tasarimi-fikir-yarismasi/> Son Erişim Tarihi: 01.06.2022.

GAZİ GELECEKTİR..